RPI

2017
1

Magyar Református Nevelés

REFORMÁTUS PEDAGÓGIAI FOLYÓIRAT

MEGJELENIK ELEKTRONIKUSAN, ÉVENTE 4 SZÁM ▪ LETÖLTHETŐ: REFPEDI.HU/MRN

HITVALLÁS ÉS HIVATÁS

Szerkesztői előszó

ÜDVÖZLET AZ OLVASÓNAK! ■ SZONTAGH PÁL főszerkesztő 3

Tanulmányok

PINCZÉSNÉ DR. PALÁSTHY ILDIKÓ PH.D ■ A PEDAGÓGUSOK HIVATÁSSZEMÉLYISÉGE 5

DR. TOMKA JÁNOS ■ KELL-E ETIKÁT TANÍTANI? 15

SZONTAGH PÁL ■ ERKÖLCS, JOG, HIVATÁSETIKA, PEDAGÓGUSETIKA – PROTESTÁNS KITEKINTÉSSEL 35

Műhely

SZAKÁL FERENC PÁL ■ A PEDAGÓGUSOKKAL SZEMBENI ETIKAI ELVÁRÁSOK AZ NEMZETI KÖZNEVELÉSI TÖRVÉNY ALAPJÁN 51

CSERNABURCZKY FERENC ■ A PEDAGÓGUSOKKAL SZEMBENI ETIKAI ELVÁRÁSOK A REFORMÁTUS KÖZNEVELÉSBEN 56

Szemle

DR. REUSS ANDRÁS ■ FAZAKAS SÁNDOR (SZERK.): A PROTESTÁNS ETIKA KÉZIKÖNYVE 68

Számunk szerzői

72

A címlapon a „Hitvallás és szabadság” rajzpályázat egyik díjazottjának (Gödri Dániel, 5. o., Dr. Enyedi Andor Református Általános Iskola, Mezőcsát) képe szerepel.
E számunk illusztrációi a „Hitvallás és hivatás” konferencián készült fotók. Fényképezte Varga Gábor (Vargosz).

E számunk elkészítését a hollandiai OGO Alapítvány támogatta.

ÜDVÖZLET AZ OLVASÓNAK!

A Magyar Református Nevelés folyóiratot 2000. óta elsősorban a magyar református köznevelésben dolgozó, az az iránt érdeklődő pedagógusok, illetve a református gyülekezetek pedagógus tagjai számára készülő országos terjesztésű pedagógiai szakmai lapként ismerhették meg az olvasók. A lap vállalt küldetése már a kezdetektől az volt, hogy a magyar református nevelés ügyét szolgálja, közvetítő kapocs legyen a református pedagógia szereplői között az óvodai neveléstől kezdve egészen a felsőoktatási rendszerig.

2012. óta a folyóirat tetszhalott állapotban volt, szerkesztésére és kiadására nem jutott sem anyagi, sem emberi erőforrás. Több szempontból is jelképes, hogy éppen 2017-ben, a reformáció 500. évfordulóján indítjuk újra, immár digitális formában. Ahogy a reformáció története sem képzelhető el a korszak meghatározó technológiai újítása, a könyvnyomtatás nélkül, ugyanúgy kell lépést tartanunk a korral 2017-ben is, hiszen a protestantizmus egyik legfontosabb tradíciója éppen a megújulás hagyománya.

Az újraindított folyóirat első digitális számában a Reformáció Emlékbizottság és a hollandiai OGO Alapítvány támogatásával megrendezett „Hitvallás és hivatás" konferencia előadásaiból válogattunk. A konferencia résztvevőinek pozitív visszajelzései alapján reméljük, hogy a téma írott formában is számot tart a református pedagógiai közvélemény figyelmére.

Célkitűzésünk szerint a lapban megjelenő írások mind megfogalmazásukban, mind stílusukban úgy törekednek tudományos igényességre, hogy egyszersmind a pedagógiai ismeretterjesztés célját is szolgálják. A lektorált tanulmányok mellett műhelymunkák, beszámolók, ismertetők is helyet kaphatnak az MRN-ben. Szeretnénk fórumot biztosítani a református köznevelés minden érintettje számára, éppen ezért biztatjuk és kérjük a református felsőoktatás oktatóit és hallgatóit, valamint a köznevelési intézmények gyakorló pedagógusait, hogy tiszteljenek meg bennünket kéziratakkal! Folyóiratunk a tervek szerint évente 4 tematikus számmal jelentkezik, de a Műhely rovat írásai ezen tematikai kereteken kívül is helyet kaphatnak hasábjainkon. Szeretettel várjuk Olvasóink visszajelzéseit, javaslatait is.

SZONTAGH PÁL *főszerkesztő*

Tanulmányok

PINCZÉSNÉ DR. PALÁSTHY ILDIKÓ PH.D

A PEDAGÓGUSOK HIVATÁSSZEMÉLYISÉGE

A tökéletes tanár olyan, mint az ősanya. Naponta 168 órája van, amit mind a munkája szolgálatába állít. Persze, hiszen a munkája a hobbija, a szenvedélye, az élete. Sőt, ezzel tud a leginkább kikapcsolódni is! Minden gyereket egyformán szeret, mindig makulátlanul fölkészül, minden poénja ül... és még az öltözete is hibátlan…(Balatoni József)[1]

A **hivatás** szó a munka, szakma, pálya, tevékenység, szolgálat, professzió fogalomkörbe tartozik. Amennyiben az egyént az adott szakmai tevékenység művelésére valamely különös vonzódás, parancsoló szükségszerűség[2], elköteleződés készteti, hivatástudatról beszélünk.

A hivatás jelentéstartalmának archetípusa az apostolok Krisztus általi megszólítottsága: Gyertek, kövessetek engem. Az elhívás adja az indíttatást, amelyet az egyén részéről elfogadás és azonosulás követ. Tanulmányunkban a **pedagógushivatás**t ebből az aspektusból kívánjuk értelmezni.

A pedagógushivatás egyik meghatározó tartópillére a **szerep**, az a pozíció és a kapcsolódó viselkedés-együttes, melyet a tanárembernek be kell töltenie, fel kell mutatnia. Hagyományosan a pedagógus az értelmiségi szerepkör klasszikus megtestesítője, akinek meghatározó feladata a tudásátadás. Viselkedésével dominanciára utal, modellkövetésre késztet, személyisége stabil értékrendre épül, transzcendens elhivatottságot és megközelíthetetlenséget[3] sugároz. Ezek a pedagógus persona elemei.

Mivel azonban a pedagógus szerepe mindenkor jelentős módosulásokkal reagál a társadalom változásaira, a pedagógusok szerepei mára átértékelődtek, illetve átrendeződtek. Ma már nemcsak a tanulási folyamatok irányítása várható el a tanítóktól, tanároktól, hanem a tanulók egyéni, személyes és társas, tanulási és szociális igényeinek hatékony kielégítése, sőt a szülők, a tágabb közösség szükségleteinek figyelembevétele is. A pedagógus viselkedésében sokkal nagyobb jelentőséggel bír napjainkban az összetettebb szerepkör, a változó szerep-együttes, az értékrendek sokféleségének tolerálása, a pervazív partneri relációk függelmi rendszere, hivatásgyakorlásában előtérbe kerül a segítségnyújtás, támogatás, tanácsadás és a szervezés, s ily módon kapcsolatait sokkal inkább a nyíltság és érzelemgazdagság jellemzi.

Az összetett szerep repertoár megvalósítása egyénileg eltérő módon történik, s ennek színvonala a személyes tulajdonságokon is múlik.

A pedagógiai pszichológia kánonjában a pedagógusokkal szembeni elvárások különféle elméleti konstrukcióit találjuk, melyek a pedagógiai hatékonyság más-más aspektusát mutatják fel. A klasszikus pedagógiai, konstruktivista, humanisztikus pszichológiai, stb. megközelítések közös konklúziója, hogy az eredményes tanár/tanító-gyermek kapcsolat a pedagógus **személyiségsajátosság**ai, emberi magatartása, szakmai-módszertani felkészültsége mentén ragadható meg.

Witty[4] 12 ezer gyerekre kiterjedő vizsgálatot végzett: „Az a tanító, aki nekem a legtöbbet segített…" címmel íratott témadolgozatot, aminek az összegzéseként előállt a „tökéletes tanár" képe, aki mindent megmagyaráz,
– mindig segít
– irányítja és szervezi az órát
– több módszert alkalmaz
– bízik tanítványaiban
– igazságosan osztályoz
– szereti a tanulókat
– egyformán bánik mindenkivel
– figyel az egyéni különbségekre
– türelmes
– érdekessé teszi a tananyagot, stb.

Ezzel a tulajdonságlistával szembesítette a gyerekeket, akiknek a reakciója a szörnyülködés és tiltakozás volt. Ha nem kell ennyi elvárásnak megfelelni, akkor milyen sajátosságok tekinthetők a pedagóguspályán fontosnak?

Kelemen László[5] generális pedagógusi tulajdonságokat fogalmazott meg:
- a pedagógus szociális lény, a társadalom megbízottja, aki a társadalom szellemi értékeit közvetíti a felnövekvő generációnak,
- eszmeiség, kiforrott világnézet és meggyőződés jellemzi,
- fejlettebb és tökéletesebb, mint növendékei.

Mások a tanítási relációban megnyilvánuló személyiségvonásokat vártak el. Kuzmina[6] az alábbi pedagógusi képességeket tartotta nélkülözhetetlennek:
- kommunikatív képesség,
- konstruktív képesség,
- szervezői képesség,
- pedagógiai fantázia,
- pedagógiai megfigyelőképesség, megosztott figyelem,
- pedagógiai tapintat.

Borich[7] öt hatékony tanári viselkedést ír le:
- világosság,
- változatosság,
- feladatorientáltság,
- a tanulási idő kihasználása,
- az átlagosnál több sikerélmény biztosítása.

A nevelési relációban megnyilvánuló pedagógusi személyiségjegyeket **Zétényi Ágnes**[8] a befolyásolás, a hatáskiváltás felől közelítette meg. A pedagógus fokozott szociális erővel rendelkező személy, hatékonyságának forrásai:
- a szakértői erő,
- kényszerítő erő,
- jutalmazó erő,
- legitim erő és a
- vonatkoztatási erő.

Ismert a humanisztikus pszichológia jeles képviselője, Carl Rogers klasszikus triásza is:
- őszinteség,
- empátia,
- kongruencia.

Sallai Éva[9] pedagógusmesterség-felfogásában mintegy összegzi az eddigi tulajdonságlistákban felsorolt kritériumokat:

- teoretikus háttér,
- tanítástechnikai készségek,
- a szerepviselkedés biztonsága,
- bizalomteli légkör,
- együttműködési igény és készség,
- a pedagógiai helyzetek elemzésének képessége,
- s elsőként fogalmazza meg az eddig ismertetett elvárás-rendszerek között a mentális egészség (önismeret, önkontroll, EQ) szükségességét.

A 60-as évektől különféle **tanártipológiák** jelentek meg, melyek dimenziók mentén hoztak létre tulajdonságkonstellációkat.

Joseph Adelson[10] **például 1976-ban** a pedagógusok három típusát különböztette meg:

- a pedagógus, mint sámán – aki személyiségével elvarázsolja a gyerekeket
- a pedagógus, mint lelkész – akit elkötelezettség és küldetéstudat vezet az ismeretanyag átadásában és az értékrend közvetítésében
- a pedagógus, mint misztikus gyógyító – terapeutaként lép fel, a diák személyiségének ápolását, gondozását tekinti legfontosabb feladatának.
- Walter Doyle[11] 1986-ban az óravezetési technikák alapján rendszerezte a tanárokat:
- a teherautó sofőrje – fő vállalásának azt tekinti, hogy a jármű útjából elhárítsa az akadályokat, s a rakomány hiánytalanul célba érjen (azaz az óra elérje a célját)
- a terület védője – a tekintélyi fellépésre, a fegyelmezésre és a nemkívánatos viselkedés ellenőrzésére helyezi hangsúlyt
- az útkereső, térteremtő – átlátható és tervezhető rendszerben gondolkodik, a hatékonyságot preferálja
- a felnőtti lelkiismeret képviselője – meg akarja győzni a tanulókat felelősségükről, ennek érdekében sokat foglalkozik a normaszegő tanulókkal.

Kozéki Béla[12] a ma már klasszikusnak tekinthető, Kagan, Schaefer, Becker gondolatáig visszanyúló Ranschburg Jenő-féle nevelői attitűd-rendszert egészítette ki egy harmadik dimenzióval, a hatékonyságával. Az így létrehozott a 3D-modellben, mely visszaidézi Rogers triászát is, nyolc különböző pedagógusi attitűdöt írt le, melyek közül kizárólag egy optimális (illetve teljes mértékben elutasítandó), s a többi révén is fel tudunk mutatni olyan nevelői megnyilvánulásokat, melyek adott szempontot mérlegelve elfogadhatóak lehetnek (lásd: 1. sz. táblázat).

Nehezen elképzelhető, hogy iskoláinkban valamennyi pedagógus a harmonikus nevelői attitűd megtestesítője. Mégis sokan vannak, akik jó, eredményes, elkötelezett tanárembernek tekinthetőek. Azaz másfelől közelítve ugyan a problémához, de mi is arra a felismerésre jutottunk, hogy a tökéletesség nem jelent kizárólagos garanciát a hatékonyságra.

Egy hivatás iránti elköteleződés nem egyszeri döntési aktus, hanem a pálya művelésére való felkészülési, tanulási folyamat, melyet **hivatásszocializáció**nak nevezünk. Ennek során a személyiség több dimenzióban gazdagodik: szakmai tudásra tesz szert, gyakorlatot szerez, értékek, eszmék között választ, s ily módon a hivatástudat egyszersmind az egyén küldetéstudatát is jelzi, egy életútba ágyazott meghatározott feladatvállalási irányt jelöl, azaz a személyiség érettségét, értékek iránti elköteleződését tükrözi. A pálya-

szocializáció viselkedési módok, technikák, értékek, szerepek, normák, viszonyulások elsajátításában reprezentálódik, s ezek révén mérhető le a folyamat eredményessége.

A hivatásszocializáció folyamatával többen is foglalkoztak, például Szabó István[13] a pályafejlődési folyamat négy fázisát különítette el:

- Pályaorientáció 4-18. év
- Szakmai képzés 14/18-24. év
- Pályakezdés 18/24. év
- Pályavitel 24. évtől

Super[14] 1995-ben igen színes és szemléletes szivárványmodelljében a pályára készülés, művelés és hanyatlás ívét írta le:

- Növekedés 0-14. év
- Keresés 15-24. év
- Konszolidáció 25-44. év
- Fenntartás 45-64. év
- Hanyatlás 65. évtől.

Helembai Kornélia[15] elsőként mutatott rá arra, hogy a pályaidentifikáció folyamatának van egy, a hivatásszemélyiség formálódása szempontjából jelentős, de tényleges tapasztalatokat többnyire nélkülöző, feltételezésekre épülő, már-már idealizált pályaképet tartalmazó szakasza, s a tapasztalati valóságra építő fázisa:

- az anticipált pályaidentifikáció és
- a tényleges azonosulás folyamata.

Pedagógusképző intézmény oktatójaként úgy véljük, a képzés, a pályaszocializáció folyamatában kellő elméleti ismerettel vértezzük fel a jelölteket a tanulókkal való foglalkozáshoz, a gyermeki jellemzők leírásához, az átlagtól való eltérés felismeréséhez, a differenciált fejlesztés elveinek elfogadásához, s ezek megfelelő alapot teremtenek, de az eljárások, módszerek gyakorlatban való kipróbálása során dől el, képes-e alkalmazni a tanultakat a jövendő pedagógus, szakma-specifikus megnyilvánulásaiban mennyire kompetens, hatékony. A szakmai identitás megalapozásának és erősítésének egyik kiváló terepe a pályaszocializációs tréning. A továbbiakban olyan a pedagógus hivatásszemélyiségével és a pályaszocializációjával összefüggésbe hozható vizsgálati eredményeket osztunk meg,

1. SZ. TÁBLÁZAT | A Kozéki-féle nevelői attitűdök rendszere

NEVELŐI ATTITŰD	AFFEKTÍV Meleg + Hideg -	KOGNITÍV Nyílt + Zárt -	EFFEKTÍV Erős + Gyenge -	HATÁSA A GYERMEKRE
Harmonikus	+	+	+	Etikus, szociabilis
Liberális	+	+	-	Önálló, sztárallűrök
Ambiciózus	+	-	+	Kudarckerülő
Túlvédő	+	-	-	Önállótlan
Hideg, demokratikus	-	+	+	Rendfenntartó, törekvő
Elhanyagoló	-	+	-	Prekriminális, agresszív
Drilles	-	-	+	Zárkózott, szorongó
Diszharmonikus	-	-	-	Neurotikus

melyeket a pedagógusképzés és –továbbképzés meghatározóinak feltárására irányuló **kutatásaink**[16] során szereztünk.

Vizsgálatainkkal többek között az alábbi kérdéseknek eredtünk nyomába:

- A pedagógustársadalom mennyire hordoznak magukban szakma-adekvát tulajdonságokat, például szakmai igényességet, fejlődési, továbbtanulási szándékot?
- Az életpálya alakulása során ezek leginkább mikor tekinthetők jellemzőnek?
- A pedagógus pályával kapcsolatosan milyen munkaértékeket preferálnak?

A kutatási céloknak megfelelő hipotéziseink:

Feltételeztük, hogy továbbtanulásra a pedagóguspályán lévőknek az életpálya jellegzetességeiből fakadóan egy életkor által meghatározott intervalluma, elsősorban a 30-50. év közöttiek motiváltak.

Feltételeztük továbbá, hogy pedagógusok munkaérték-választása sajátos értékdimenziók mentén történik, melyekben leképeződnek az olyan pálya-adekvát elvárások, mint a szellemi kihívások és a társas kapcsolatok preferálása. De a szociális-szakmai közeg megváltozása miatt azt is feltételeztük, hogy megjelenik a munkahely és a munkateljesítmény is, mint meghatározó érték.

Vizsgálatainkat a Debreceni Református Hittudományi Egyetem (2011-től a Kölcsey Ferenc Református Tanítóképző Főiskola jogutódja) Felnőttképzési Központjában a 2010 és 2014 közötti öt éves ciklusban szakirányú továbbképzésekben részt vevő pedagógusok (n=176 fő) körében végeztük. A minta összetétele arra is lehetőséget adott, hogy a pedagógus professzió különböző szegmenseit, a tanárokat, tanítókat, gyógypedagógusokat és a pedagógiai szolgáltató jellegű intézményekben dolgozókat összehasonlítsuk.

A kutatás során alkalmazott – jelen összefüggésben hivatkozott – vizsgálati eljárások:

- A Felnőttképzési Központ adatbázisában rendelkezésünkre álló demográfiai információk (életkor, nem, végzettség, lakóhely, munkahely, beosztás szempontjából történő) elemzése.
- A Super-féle munkaérték kérdőív, mely alkalmas annak feltárására, hogy milyen értékelköteleződések állnak a pályaválasztás hátterében. A kérdőív 45, munkával kapcsolatos állítást sorol fel, melyeket a vizsgálati személynek értékelnie kell egy ötfokozatú skálán. A 45 állítás 15 értékkörbe szerveződik: szellemi ösztönzés, altruizmus, anyagi ellenszolgáltatás, változatosság, függetlenség, presztízs, esztétikum, társas kapcsolatok, munkával kapcsolatos biztonság, önérvényesítés, hierarchia, fizikai környezet, munkateljesítmény, irányítás, kreativitás.

VIZSGÁLATI EREDMÉNYEINK

A demográfiai mutatók elemzése

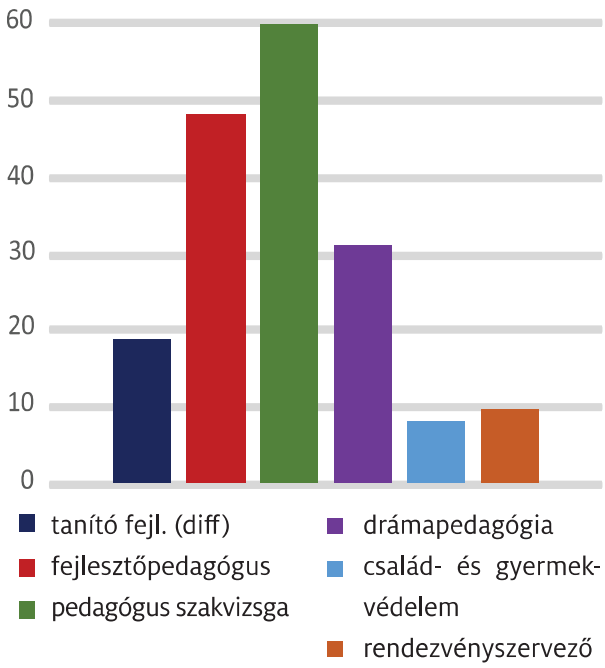
A Debreceni Református Hittudományi Egyetem Felnőttképzési Intézetének képzési kínálatában elsősorban a tanító szakhoz illeszkedő szakirányú továbbképzési szakok jelennek meg. A létszámadatok alakulása (lásd: 2. sz. táblázat) jelzi, hogy intézményünk működésének ezt a dimenzióját is elérte a felsőoktatásban a 70-es évektől széles körben tapasztalható expanzió[17]. A Felnőttképzési Központ a képesítési követelményekre alapozott képzési programok kidolgozásával az Oktatási Hivataltól megszerezte a fejlesztő-

pedagógus, a drámapedagógus, a pedagógus szakvizsgára felkészítő, a rendezvényszervező, a család- és gyermekvédelem szakirányú továbbképzési szakok indítási engedélyét. Ezzel párhuzamosan annak ellenére is emelkedett a hallgatói létszám, hogy nem sikerült minden évben minden szakot indítani.

A szakok vonzerejét még egyértelműbben érzékelteti az 1. sz. ábra, melyből kisejlik, hogy a pedagógusok körében a DRHE-n a legvonzóbb a pedagógus szakvizsga, s ezt a fejlesztőpedagógus képzés, majd az ugyancsak szakvizsgát adó drámapedagógus szakirányú továbbképzési szak követi. A rendezvényszervező és a család- és gyermekvédelem szakokat annak ellenére sem sikerült többször indítani mindezidáig, hogy ezek a képzések a fentiekben felsoroltakhoz képest csupán egy éves futamidejűek.

Bár jeleztük, hogy a DRHE Felnőttképzési Központja célcsoportja elsődlegesen a tanító szakos oklevéllel rendelkezők köre, a hallgatók között a pedagógus társadalom más szegmensei is képviseltetik magukat. A vizsgált öt év során regisztrált 176 hallgató között (lásd: 2. sz. ábra) 90 fő tanító, 48 fő tanár (27 általános iskolai, 21 középiskolai) végzettségű. A harmadik legjelentősebb réteg (13 fő) óvodapedagógusi végzettséggel rendelkezik, s van a hallgatók között 9 gyógypedagógus is. A többi végzettség részesülése meglehetősen alacsony.

1. SZ. ÁBRA | A szak-létszámok arányai

Hallgatóink között egyaránt találunk frissen végzett pályakezdő fiatalt (2 fő) és 50 év feletti kolléganőket (13 fő) is (lásd: 3. sz. ábra). Többségük (144 fő) viszont a 30-49 év közöttiek, közülük is elsődlegesen a 35-39 év

2. SZ. TÁBLÁZAT | Hallgatói létszámadatok 2010-2014.

SZAK	2010	2011	2012	2013	2014	Összes fő
tanító fejl. (diff.)	19	0	0	0	0	**19**
fejlesztő ped.	0	8	20	10	10	**48**
ped. szakvizsga	0	7	0	26	27	**60**
drámapedagógia	0	0	0	11	20	**31**
család és gy.véd.	0	0	0	0	8	**8**
rendezvényszerv.	0	10	0	0	0	**10**
Összesen	19	25	20	47	65	**176**

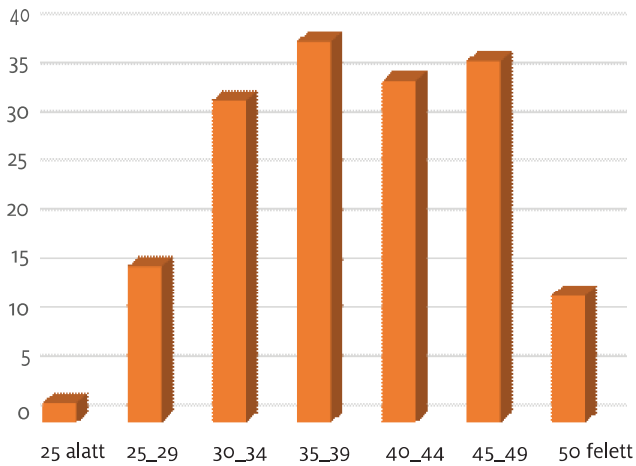
2. SZ. ÁBRA | A hallgatók végzettsége

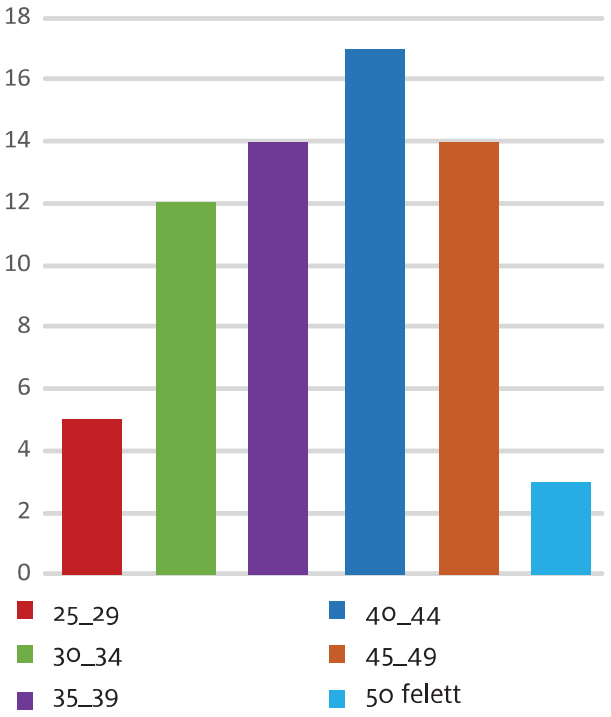
közöttiek köréből (39 fő) kerül ki. Mindez az életút közepén járók körében tapasztalható szakmai megújulás szándékával lenne magyarázható.

Ha megnézzük viszont a 2014/15. tanévben beiskolázottak életkorának alakulását (lásd: 4. sz. ábra), azt tapasztaljuk, hogy az eloszlási görbe némileg eltolódik a 40-44 évesek irányába (17 fő szemben az előző

3. SZ. ÁBRA | A továbbtanuló pedagógusok életkori megoszlása

4. SZ. ÁBRA | A 2014/15. tanévben felvettek életkori megoszlása

és utána következő korcsoport 14-14 fővel). Talán nem állítunk valótlant, ha azt feltételezzük, hogy mindez összefüggésbe hozható az életpálya-modell bevezetésével.

A PEDAGÓGUSOK ÁLTAL PREFERÁLT MUNKAÉRTÉKEK

Kutatási céljaink között megfogalmaztuk a pedagógusok munkával kapcsolatos értékstruktúrájának feltárását, a hivatás választása és gyakorlása mögött álló értékek, mint motívumok azonosítását. Hipotézisünk szerint a jellegzetes értékmintázatok pálya-adekvát sajátosságnak tekinthetők. Ily módon a pedagógusok esetében a pályakritériumoknak megfelelően az alábbi értékhierarchiát feltételeztük:

- a szellemi kihívások,
- a társas kapcsolatok preferálása.

De a szociális-szakmai közeg megváltozása miatt azt is feltételeztük, hogy megjelenik a munkahely és a munkateljesítmény is, mint meghatározó érték.

A 3. sz. táblázat külön-külön mutatja be az egyes vizsgált csoportok eredményeit. Az első oszlop tartalmazza az egyes dimenziókat, értéktartományokat, a 2-4. oszlop a három legjelentősebb szakirányú továbbképzési szak hallgatói válaszainak átlagait, míg az ötödik a teljes vizsgálati minta átlaga alapján rendeződő összesített rangsort mutatja be.

Az összesített rangsor alapján megfogalmazható, hogy a legfontosabbnak tekinthető érték pedagógushallgatóink számára a társas kapcsolatok. Ez az érték a munkatársakkal való baráti, jó kapcsolat elvárását fogalmazza meg. Eredményeink azt mutatják, hogy a társas viszony fontosabb, mint a munka jellege maga. Ennek némileg ellentmond, hogy a második helyen a munkateljesítmény található. Ez az érték a feladatra orientáltságot, a munka objektív elbírálhatóságának igényét fejezi ki, aminek hangsúlyozása az életpálya-modell bevezetésének tükrében teljes mértékben érthető. Harmadik legfontosabb értékként az altruizmus szerepel – annak ellenére, hogy ez az érték a vizsgált populációban nagy eltéréseket mutat: a fejlesztő pedagógusok számára ez a legfontosabb, míg a drámapedagógusoknál és a pedagógus szakvizsgásoknál harmadik-negyedik helyen található. Az altruizmus, mint érték az emberekkel foglalkozó

3. SZ. TÁBLÁZAT | Az értékválasztások összesített adatai

2010–2014.	Dráma-pedagógia	Fejlesztő pedagógia	Pedagógus szakvizsga	Összesített rangsor
Szellemi ösztönzés	9	9	10	8-11.
Altruizmus	10	14	9	3.
Anyagi ellenszolgáltatás	8	9	8	12-13.
Változatosság	11	10	8	5-7.
Függetlenség	9	10	8	12.
Presztízs	10	9	10	5-7.
Esztétikum	10	8	7	12-13.
Társas kapcsolatok	14	13	12	1.
Munkával kapcsolatos biztonság	9	10	12	4.
Önérvényesítés	11	8	9	8-11.
Hierarchia	9	9	10	8-11.
Fizikai Környezet	10	11	7	8-11.
Munkateljesítmény	12	13	12	2.
Irányítás	7	7	7	15.
Kreativitás	12	9	8	5-7.

hivatásokban elengedhetetlen motiváló erő és attitűd egyébként is, de a pedagógustársadalomban aktuálisan jelenlévő megmérettetési versenyben felerősödik fontossága.

A továbbiakban viszont azzal kellett szembesülnünk, hogy a számok természete folytán az összesítésre törekvő szándékunk nem tette lehetővé az egyes munkaértékekre irányuló választások közötti karakteres különbségek kimutatását. Ezért az egyes szakok értékválasztása grafikonjainak összevetésére tettünk kísérletet (lásd: 5. sz. ábra), ahol a vízszintes tengely jelöli a vizsgált 15 értéket, a függőleges tengely pedig az értékválasztások pontértékeit.

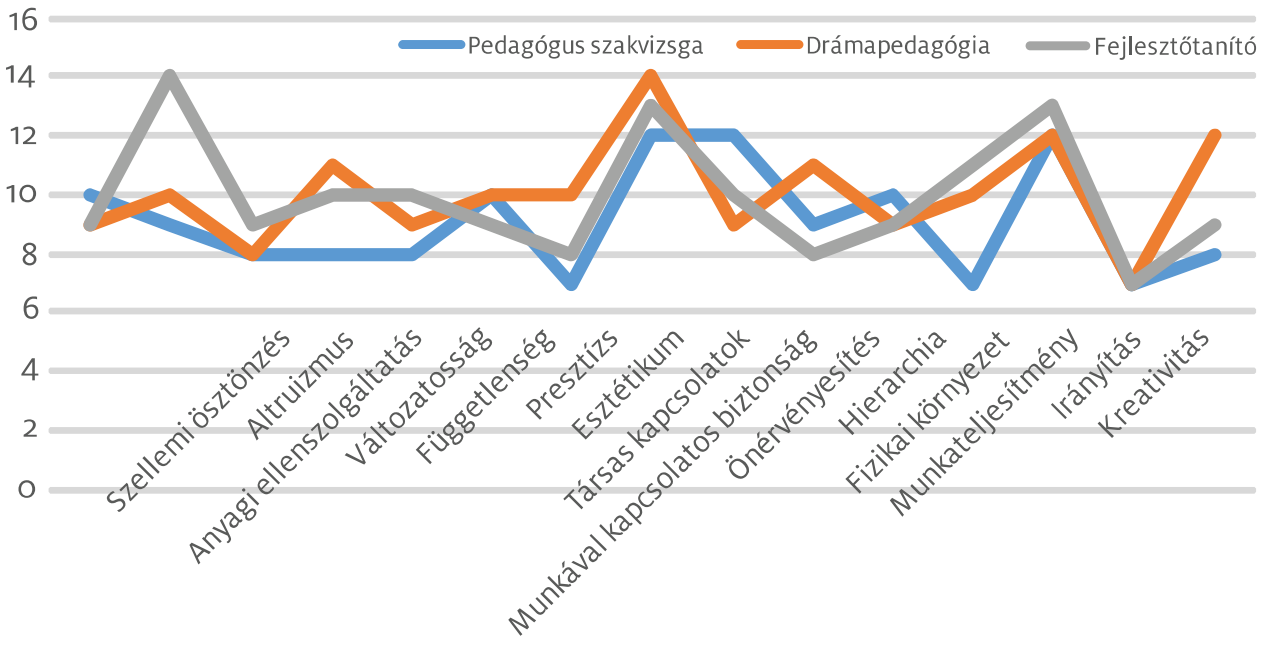
A grafikon egyértelmű különbségeket mutat ki a három csoport/szak között. A drámapedagógusok számára a szak jellegéből is fakadóan a legfontosabbak a társas kapcsolatok, majd ezt követi két pont különbséggel a munkateljesítmény és a kreativitás (ez is szak-specifikusnak tekinthető!), s a harmadik helyen is két érték osztozik, a változatosság és az önérvényesítés.

A fejlesztőpedagógusok esetében kiemelkedő az altruizmus választása, amit sorban a társas kapcsolatok és a munkateljesítmény, majd kicsit lemaradva a fizikai környezet követ (fejlesztő tevékenységük eszköztára!).

A pedagógus szakvizsgára felkészítő szakirányú továbbképzési szak hallgatói esetében kiugró értéket nem is találunk, pontosabban 12 pont a legmagasabb, s ezen három faktor is osztozik: a társas kapcsolatok, a munkával kapcsolatos biztonság, valamint a munkateljesítmény. A többi érték minősítése során is ezt az egalizálási tendenciát ismerhetjük fel. Azaz itt nem találunk, mert nem találhatunk szak-specifikus értékválasztásokat.

Talán még a sor végén szereplő értékekre érdemes a figyelmet felhívni, ezek esetében ugyanis közel egységesen jártak el a hallgatói csoportok: az utolsó előtti értékek az esztétikum és az anyagi ellenszolgáltatás. Ami egyrészt azért furcsa, mert a drámapedagógusok esetében az esztétikumot a szak szempontjából elhanyagolhatatlannak gondolnánk, másrészt pedig mert az anyagi ellenszolgáltatás saját korábbi vizsgálatunkban[18] a negyedik helyen szerepelt. Ma a munkahely biztonsága nyilvánvalóan felülírja a fizetés mértékének fontosságát. Végül valamennyi csoportnál az utolsó helyen szerepel az irányítás, jelezvén, hogy

5. SZ. ÁBRA | Az egyes szakok értékválasztásának tendenciája

iskolavezetői ambíciók nem kaptak helyet pedagógushallgatóink jövőképében.

TAPASZTALATAINK ÖSSZEGZÉSE

Vizsgálatunkat a Debreceni Református Hittudományi Egyetem Felnőttképzési Központjának pedagógushallgatói körében végeztük. A vizsgált csoportok összevetésével néhány általánosítható konklúzió fogalmazható meg.

Elmondható, hogy nem kizárólagosan a tanító oklevéllel rendelkezők találják meg intézményünket, képzési kínálatunk fel tud mutatni olyan képzési orientációkat is, melyek az egyéb pedagógus végzettségűek számára is kedvezőbb esélyeket, jövőt biztosítanak. A hallgatói korfa is átalakult, tágult, amit valószínűsíthetően az életpálya-modell bevezetése magyaráz.

Hallgatóink munkaérték-választásai adekvát és többnyire szak-specifikus motivációra utalnak, ugyanakkor az iskola világának, az oktatáspolitikai környezet aktuális jellemzői is leképeződnek bennük. A munka elvesztésének fenyegető anticipációja szorongáskeltő állapotot idéz elő, amelyben a munkahely megtartása, s ezzel összefüggésben a – szakmainak nem igazán nevezhető – megfelelni akarás fontos motiváló erő. Ebben a helyzetben felmerül annak veszélye is, hogy a továbbtanulás szakirányának választása esetlegessé válik, és az elhelyezkedés esélyének növelése kizárólagos késztetéssé lép elő.

Ugyanakkor bizakodásra adhat okot, hogy van a vizsgálati személyeknek egy jelentős köre, akik esetében a hivatás iránti elköteleződés beazonosíthatóan felismerhető.

---

[1] Balatoni József: *A tökéletes tanár – aki semmiképp sem olyan, mint Jocó bácsi*, *WMN*, 2017. január 31. https://wmn.hu/elet/46190-a-tokeletes-tanar---aki-semmikepp-sem-olyan-mint-joco-bacsi (Letöltés: 2017. január 31.)

[2] Bagdy Emőke: *A hivatásra nevelés. Pályaszocializáció a pedagógusképzésben*, In: Bagdy Emőke (szerk.): *A pedagógus hivatásszemélyisége*, Debrecen, KLTE Pszichológiai Intézet, 1996, 41-54.

[3] Kraiciné Szokoly Mária: *Pedagógus-andragógus szerepek és kompetenciák az ezredfordulón*. Budapest, ELTE Eötvös Kiadó, 2006.

[4] Harsányi István**:** *Tehetségvédelem*, Budapest, Magyar Tehetséggondozó Társaság, 1994.

[5] Kelemen László: *Pedagógiai pszichológia*, Budapest, Tankönyvkiadó, 1981.

[6] Kelemen: *Pedagógiai pszichológia*

[7] Horváth Futó Hargita: *Tanártípusok, tanári szerepmodellek*, Elektronikus Periodika Adatbázis Archívum. Hungarologiai közlemények, 2011. http://epa.oszk.hu/02400/02401/00041/pdf/EPA02401_Hungarologiai_kozlemenyek_2011_04_075-088.pdf (Letöltés**:** 2017.01.20.)

[8] Zétényi Ágnes: *A hatékony tanár*, In: Mészáros Aranka (szerk.): *Az iskola szociálpszichológiai jelenségvilága*, Budapest, ELTE Eötvös Kiadó, 1997, 284-292.

[9] Sallai Éva: *Tanulható–e a pedagógus mesterség? A pedagógusmesterség tartalma és tanulhatósága, különös tekintettel a pedagógus-személyiség kialakulására*, Veszprém, Veszprémi Egyetemi Kiadó, 1996.

[10] Kelemen: *Pedagógiai pszichológia*.

[11] Vajda Zsuzsanna: *Nevelés, pszichológia, kultúra*, Budapest, Dinasztia Kiadó, 1994.

[12] Kozéki Béla: *Személyiségfejlesztés az iskolában*, Békéscsaba, Békés Megyei Pedagógiai Intézet, 1985.

[13] Szabó István: *Bevezetés a szociálpszichológiába*, Budapest, Nemzeti Tankönyvkiadó, 1994.

[14] Super, D.: *A munka jelentésének és értékének perspektívái*, In: Ritoók Pálné (szerk.) *Pályalélektan. Pályafejlődés elméletek. Kézirat belső használatra*, Budapest, ELTE BTK Pályaszocializációs és Munkapszichológiai szakcsoport, 1995

[15] Csörsz Ilona: *Az orvosi hivatásszemélyiség alakulásának társaslélektani meghatározói* és fejlesztésének lehetősége, PhD értekezés, Debreceni Egyetem, 2011. https://dea.lib.unideb.hu/dea/bitstream/handle/2437/111436/Csorsz_Ilona_Ertekezes.pdf;jsessionid=3114C06D7C5B630D3FE6BDDA4C4CD062?sequence=5 (Letöltés: 2017.01.20.)

[16] Pinczésné Palásthy Ildikó: *A pedagógusok hivatásszemélyiségének néhány aspektusa*, In: Torgyik Judit (szerk.): *Százarcú pedagógia*, Komarno, Slovakia, International Research Institute s.r.o., Selye János Egyetem, 2015, 428-440.

[17] Polónyi István: *A szakmai képzés és a szakmai műveltség átalakulásai*, Educatio 2004/2. 2004, 216–233.

[18] Pinczésné Palásthy Ildikó – Kathyné Mogyoróssy Anita: Érték és hivatás, In Lőrincz Ildikó (szerk.): Értékőrzés és értékteremtés. *Tanulmányok*, Győr, Nyugat-Magyarországi Egyetem Apáczai Csere János Kar, 2008, 754-767.

DR. TOMKA JÁNOS

KELL-E ETIKÁT TANÍTANI?

Sokféle módon térünk ki a címben feltett kérdés megválaszolása alól. Vannak, akik azt képviselik, hogy a magánéletben fontos az erkölcsös életre való tanítás, de a munka világában nincs erre sem szükség, sem lehetőség. Egyesek a másik végletbe esve a „jó erkölcs egyenlő a jó üzlettel” csalóka illúziójában élnek.

Sok panaszt is hallunk: nagyon intelligensek a mai fiatalok, kreatívak, vannak elvárásaik a munkahelyükkel szemben, fontos számukra az értelmes tevékenység, szeretnek társaságban lenni, de sajnos kiszámíthatatlanok, nem érzik szavaik és tetteik súlyát, mások szellemi tulajdonát egyszerűen ellopják, fogalmuk sincs az erkölcsi alapkövetelményekről. Az idősebb korosztály őszinte tagjai hozzáteszik: a mi generációnknak is felelőssége van ebben, hiszen mi neveltük őket. Persze sokan nem használják többes számban sem az első személyű formát, a kialakult helyzetért a társadalmat, a technológiát, a korszellemet vagy a divatot teszik felelőssé. Esetleg konkrétabban panaszkodnak: a munkaadók az egyetemeket, az egyetemek az iskolákat, az iskolák a családokat, a családok az államot, az állami intézmények az embereket hibáztatják. Viszonylag egyszerűen találunk bűnbakot, de könnyen lehetséges, hogy minket is annak tartanak.

Sok panaszt is hallunk: nagyon intelligensek a mai fiatalok, kreatívak, vannak elvárásaik a munkahelyükkel szemben, fontos számukra az értelmes tevékenység, szeretnek társaságban lenni, de sajnos kiszámíthatatlanok, nem érzik szavaik és tetteik súlyát, mások szellemi tulajdonát egyszerűen ellopják, fogalmuk sincs az erkölcsi alapkövetelményekről.

Megint mások eljutottak a „valamit kellene csinálni valakinek” állapothoz. De mit kellene csinálni? Etikát tanítani az óvodától kezdve az iskolákon át egészen a munkaadókig és a szakmai szervezetekig? És ha igen, milyen etikát tanítsunk? Etikai egoizmust vagy utilitarizmust? Ha az utilitarizmus mellett döntenénk, akkor tett-utilitarizmust vagy szabály-utilitarizmust? Lehet, hogy valamilyen deontológiai etika segítene a kialakult kaotikus helyzetben? És milyen erkölcsi alapelveken nyugvó rendszert alkalmazzunk? Netalán válasszuk az etikai racionalizmust, annak ellenére, hogy sok problémára ez sem ad választ? Esetleg valamelyik modernebb etikai irányzathoz, például az emotivizmushoz vagy a relativizmus egyik formájához forduljunk segítségért? Lehet,

hogy jó lenne visszatérni a több ezer éves erényetikához?

Ha sikerül egy releváns erkölcsi rendszert találnunk, akkor hogyan tanítsuk meg a diákokat és a fiatal munkavállalókat az etikai érvelés módszereire, illetve az ítéletalkotás képességére?

Ha az eddigi kérdések mindegyikére meg is találnánk a választ, akkor hogyan oktassuk az etikát? Külön tantárgyak keretében, vagy egyetemi tanulmányok és munkahelyi továbbképzési programok egyes témaköreibe olvasztva?

És kik tanítanának? Hol vannak azok a tanárok, egyetemi oktatók, munkahelyi vezetők, akiknek idejük, elegendő ismeretük, megfelelő tapasztalatuk és képességeik, illetve erkölcsi bátorságuk lenne az egyre jobban felismert és mindinkább sürgető feladat ellátásához?

A kérdések további sorolása helyett térjünk rá röviden a tanulmány felépítésére. A *Megdöbbentő adatok és élmények* fejezet néhány kutatásra, illetve saját élményre hivatkozva villant fel tipikusnak mondható jelenségeket. A második fejezet címe: *Egy elfelejtett tudomány és kísérletek az újjáélesztésére*. Itt arra keressük a választ, hogy miként jutottunk ide és milyen – sokszor eredménytelen – lépéseket teszünk a baj orvoslására. Végül megkíséreljük felvázolni egy lehetséges megoldás legsürgetőbb feladatait az *Első lépések az etikai bátorság útján* című fejezetben.

MEGDÖBBENTŐ ADATOK ÉS ÉLMÉNYEK

A tipikus csaló

Egy 69 országra kiterjedő és 348 súlyos gazdasági csalásfelderítési vizsgálat alapján készült tanulmány azt is elemzi, hogy kik követték el a bűncselekményeket. „A felmérésből kirajzolódó tipikus elkövetői profil a 36 és 45 év közötti, öt-tíz éve a vállalat alkalmazásában levő, vezető beosztású, pénzügyi, értékesítési vagy ehhez kapcsolódó területen dolgozó munkatárs, aki nagyobb eséllyel férfi, mint nő, és jellemzően másokkal összejátszva tényked ik.”[19]

Mielőtt szkeptikusan legyintenénk, mondván: nincs, vagy csak véletlenül fordul elő a statisztikai átlagnak megfelelő ember, érdemes elgondolkodnunk a megállapítás fő elemein, vagyis a tipikus csaló fő jellemzőin:

- 36-45 év közötti: 13-22 év munkatapasztalattal rendelkező; nem pályakezdő és nem a nyugdíjas időszak beköszöntésétől félő idős.
- Öt-tíz éve a vállalat alkalmazásában lévő: ismeri a vállalatát, a vezetőket, a munkatársakat, a kultúrát, a szabályokat és a lehetőségeket; nem kívülről jött, még be nem fogadott.
- Vezető beosztású: felelősséggel bír a cége/részlege hírnevéért, eredményességért, a rábízott emberekért; nem frontvonalban dolgozó, egzisztenciájának elején álló munkatárs.
- Pénzügyi, értékesítési vagy ehhez kapcsolódó területen dolgozó: közel van a vállalati pénzmozgáshoz. Fontos megjegyezni, hogy más kutatások rávilágítanak arra a szomorú és szinte leleplezhetetlen tényre, hogy a nem pénzbeli fizetőeszkö-

zök nagyobb pszichológiai mozgásteret hagynak a csalásra.[20] Ilyen esetek ismertetésére és tanulságainak levonására egy másik tanulmányban került sor.

- Nagyobb eséllyel férfi, mint nő: a tanulmány azt is írja, hogy a nők a vizsgált csalások csupán 13%-ért felelősek. Elgondolkodtató adat! Érdemes lenne ennek okairól is kutatásokat végezni. Bár azt hiszem, hogy a feminista etika képviselői már ennek a ténynek is örülnek.
- Jellemzően másokkal összejátszva ténykedik: nem magányos, elferdült pszichéjű bűnöző. Ez a megállapítás két szempontból is nagyon súlyos. Egyrészt az erkölcs formálásában az ember egész életében kiemelkedő szerepe van a különböző közösségeknek. Az elveszett közösség lényegét egyesek a közös bűnözésben találnák meg? Másrészt, korunk egyik legnagyobb kihívásának, a tudásmegosztás ösztönzésének leginkább a szakmai közösségeknek az alapstruktúrákba való integrálásával lehet megfelelni.[21] Nagyon sokat tudunk már a szakmai közösségek lényegéről, működéséről és értékteremtéséről, de vajmi keveset ezek etikai dimenzióiról.

A tanulmány írása közben jelent meg a hír, hogy a KPMG 2015-ben az említetthez hasonló felmérést végzett. A kutatás sokkoló megállapítása, hogy minden küzdelem ellenére az Amerikai Egyesült Államokban és az Egyesült Királyságban 50 százalékkal emelkedett azon cégek száma, amelyeknek nagy kihívást jelentenek a vesztegetés- és a korrupcióellenes harccal kapcsolatos problémák és feladatok.[22]

HÁNYAN CSALNAK AZ EGYETEMRE VALÓ BEKERÜLÉS ÉRDEKÉBEN?

Mielőtt azt gondolnánk, hogy az emberek harmincöt éves koruk táján vesztenék el etikai tisztaságukat, idézzük fel egy másik érdekes kutatás néhány eredményét. A nemzetközi felmérésben azt is vizsgálták, hogy a diákok hány százaléka ismerte be, hogy csalt annak érdekében, hogy javítsa bejutási esélyét a felsőoktatásba: „Bölcsészkar – 43%; Tanárképző – 52%; Orvosi egyetem – 63%; Jogi kar – 63%; Üzleti iskolák – 75%”.[23] Ilyen mértékben ismerték el a hallgatójelöltek a csalást. Azt gondolom, hogy a valóságban nem volt kevesebb azok aránya, akik ténylegesen csaltak is, bár ezt nem bizonyítja a kutatás. Amikor egyetemi hallgatóknak bemutattam az eredményt, megkérdeztem tőlük, hogyan értékelik ezeket a számokat. A bölcsész- és tanárjelöltek gyávábbak, mint a többiek – hangzott a számomra lesújtó egyik válasz.

Érdemes felidézni a szerzőnek az eredménnyel kapcsolatos töprengését: „Milyen érzés belegondolni, hogy az orvos, aki meg fog műteni, több, mint 50%-os biztonsággal puskázott a felvételijén? Vagy, hogy több, mint 75% annak a valószínűsége, hogy a céget, ahol dolgozni fogunk, olyan valaki vezeti, aki nem tartotta fontosnak az őszinteséget? Nem régen bemutattam ezeket az adatokat ügyvédek egy csoportjának – örömmel látták, hogy nem ők állnak az utolsó helyen. Engem pedig megdorgáltak, hiszen vállalatirányítás szakon végeztem…”

Milyen örömről beszél itt Stephen M. R. Covey? Kárörömről, relatív örömről, pótörömről, vagy az öröm valamilyen új, álta-

lam nem ismert fajtájáról? „A nem vagyok annyira rossz, mint a többiek” öröme vezetné az embereket megelégedéshez, motivációhoz és flow-élményhez? Ha erre a kérdésre igen a válasz, akkor nagy baj van. Ha az a válasz, hogy nem, de nincsenek más örömeink a munkával és a tanulással kapcsolatban, akkor talán még nagyobb a probléma.

MAGYARORSZÁGON JOBB A HELYZET?

Nem ismerek hasonló felméréseket a magyar hallgató-jelöltek gyakorlatáról. Mielőtt azonban megnyugodva hátradőlne a kedves olvasó azzal a gondolattal, hogy bizonyára nálunk nem ennyire rossz a helyzet, engedje meg, hogy megosszam egy néhány hónappal ezelőtti tapasztalatomat. Az egyetemi és főiskolai oktatóknak tipikus feladata, hogy az átjelentkező hallgatók tantárgy-elismerési kérelmét többtucat számra elbírálja. Egyetemünkön a szabály viszonylag egyszerű, azokat a kérelmeket lehet elfogadni, ahol az eredeti egyetemen teljesített tárgy tematikája legalább 75%-ban megfelel egyetemünk tematikájának. Egy idő után az oktató nem bosszankodik a különböző próbálkozásokon, és örül, ha talál a nyomtatványáradatban elfogadható kérelmet. Azon még kicsit csodálkozik, hogy egy hallgató 20-30 kérelmet is benyújt, annak ellenére, hogy szakmailag rendkívül kicsi a pozitív elbírálás esélye, sőt nem olcsó mulatságról van szó. Nem gondolom, hogy saját keresetükből fordítanának egyesek 50-60.000 forintot a kísérletre, azt meg nem értem, hogy az apuka – vagy valaki más – miért megy bele ilyen játékokba.

De fenti füstölgésemet feledteti a szóban forgó eset. Nézem a kérelmet. Az állítólag tanult tárgy leírásának első része a szokásos általános szöveg. Az egyes órák előadáscímeinek felsorolásánál nem hiszek a szememnek: sorról-sorra, szóról-szóra megegyezik az általam oktatott tárgy aktuális témafelsorolásával. A biztonság kedvéért megnéztem, hogy jól emlékszem-e. Jól emlékeztem, az első félévben egy kicsit más volt az előadássor, a kérelmező biztosra akart menni, a legutóbbit másolta be a kérelembe. Az esetet továbbítottam a karunk vezetésének. Az első megdöbbenés után kérdéssel fordultak az előző egyetemhez, hiszen szerepelt pecsétjük és aláírásuk a kérelmen. A válasz talán még az előzőnél is lesújtóbb volt: mivel több, mint tíz éve volt náluk valamilyen hasonló nevű tantárgy, melynek tematikájáról már (?) nincs kimutatásuk, ezért a hallgató által eléjük tett papírokat aláírják. Kinek nagyobb a jogi és erkölcsi felelőssége a hallgatóé vagy a volt egyetemé? Nem tudom, de az biztos, súlyos fegyelmi lett az ügyből…

Csak megbecsülni lehet, hogy a felsőoktatásba bekerülés érdekében elkövetett csalások hány százalékban kerülnek felderítésre. A becslésekben nagy eltérések lehetnek, de az biztos, hogy az esetek túlnyomó hányadára nem derül fény!

Csak megbecsülni lehet, hogy a felsőoktatásba bekerülés érdekében elkövetett csalások hány százalékban kerülnek felderítésre. A becslésekben nagy eltérések lehetnek, de az biztos, hogy az esetek túlnyomó hányadára nem derül fény! És a csalás folytatódik

az egyetemen, főiskolán való bennmaradás érdekében. Nem akarom untatni az olvasót a bér-szakdolgozat írására kialakult iparág, a plágiumok nagyarányú elterjedése, vagy a vizsgáknál alkalmazott, olykor titkosszolgálatinak minősülő eszközök használatának leírásával.

Egy személyes élményemet kénytelen vagyok ebben a témában is megosztani. Évekkel ezelőtt az egyik főiskolán egy magyarul frissen megjelent vezetési módszertan könyvet használtunk segédletként. A nappali tanrendű hallgatóknak csoportos prezentációt kellet készíteniük a könyv felhasználásával, a levelezősöknek – a kontaktórák minimális száma miatt – rövid ismertetőt kellett írniuk a szóban forgó műről. Több okból nem szeretem ezt a megoldást: nincs lehetőség ilyen feladatnál visszajelzésre, párbeszédre a hallgatókkal; nem derül ki, hogy valójában ki írta a házi dolgozatot; unalmas és időrabló az írásművek javítása – hogy csak néhányat említsek.

Egymás után olvastam a dolgozatokat, volt köztük néhány jónak nevezhető írás, de általában középszerűnek voltak mondhatók. A sokadik papír első bekezdésénél az volt a benyomásom, hogy azt olvastam már valahol, a másodiknál már biztos voltam ebben. A harmadik bekezdésnél felsejlett bennem, hogy azt én írtam. A negyedik után elővettem a kézikönyv ajánlását, mely szóról-szóra egyezett a dolgozattal. Betűről-betűre csak ezért nem volt egyezés, mert az utóbbit elírások és hibák színesítették. Arra vigyázott a hallgató, hogy az ajánló nevét nem írta rá. Azt azonban nem vette észre, hogy a tárgy előadójának neve – mely minden előadás címlapján szerepelt – teljesen megegyezett az ajánlóéval…

Különböző hallgatóságnak szóló előadásokban használtam illusztrációként a felidézett történetet. Minden esetben megdöbbentek a résztvevők, de csak azon lepődtek meg, hogy valaki ennyire bután csal. Elszomorít, hogy a mélyebb tanulságok – legalábbis úgy láttam – senkit nem érdekeltek.

RÁCIÓ KONTRA VERSENY

Jó másfél évtizede különböző egyetemi órákon, továbbképzéseken és műhelymunkák alkalmával szívesen vezetem az „Agresszív társaság” elnevezésű szituációs játékot. Azt hittem, hogy már nem érhet meglepetés a résztvevők és a belőlük alkotott csoportok viselkedését illetően. A legutóbbi alkalommal azonban sikerült a diákoknak alaposan rácáfolniuk meggyőződésemre.

Szervezetszociológia órán 34 hallgató 4 csoportban egyszerű szabályok mentén játszott. Egy üzleti évet szimulálva 10 fordulóban arról kellett dönteni – természetesen minden csoportnak titkosan, írásban –, hogy eladnak vagy befektetnek. A győztes csapat a társaság eredményéből bónuszt kap. A pontozásra vonatkozó szabály: ha minden csoport elad, mindegyiknek veszteséget kell elkönyvelni; ha mindegyik befektet, akkor mindegyik nyereségre tesz szert; vegyes döntés estén az eladó csoportok nyereségre tesznek szert, a befektetőket veszteség éri, a csoportok összeredménye – azaz a cég eredménye – nulla.

Az ötödik forduló előtt a csoportvezetők tanácskozhatnak egymással és megegyezhetnek, hogy melyik csoport milyen döntést fog hozni. A szokásos nyereség, illetve veszteség háromszorosát kapják most a csoportok. A

8. forduló előtt is van hasonló csoportvezetői tanácskozás, most azonban a megszokott ötszörösét kapják a csapatok. Az utolsó forduló előtt összdolgozói értekezletet lehet tartani és tízszeres szorzó jár a döntéséért.

Néhány héttel később egy nagyobb résztvevői létszámú interaktív előadást tartottam az ígéretek betartásáról. A hallgatóságnak különböző kérdésekre kellett válaszolnia az előadás során. A szituációs játékokra vonatkozóan az alábbi állítások hangzottak el „igen" vagy „nem" válaszlehetőséggel:

- Megtennék mindent annak érdekében, hogy a csoportom betartsa az ígéretét – a hallgatók túlnyomó többségének válasza „igen".
- Elvárnám, hogy a többi csoport betartsa a megállapodást – a résztvevők kb. háromnegyede „igen"-el válaszolt.
- Megbíznék a többi csoportban, hogy betartja a megállapodást – száz százalékban „nem" volt a válasz.

Ez a mini-felmérés is jól tükrözi napjaink etikai zűrzavarát. A nagy többség azt állítja, hogy becsületesen viselkedne egy ilyen szituációban, a többiektől is ilyen magatartást vár el, ugyanakkor senki nem bízik a többiek becsületességében. Ebből az is kiderül, hogy a válaszadók nagy része fontosnak tartja az etikus viselkedést, ugyanakkor elképzelhetetlennek tartja, hogy ez megtörténhet. Elképesztő szakadék tátong a becsületességre vonatkozó elvárás és bizalom szintje között.

De térjünk vissza a szituációs játék tapasztalataihoz, ez alkalommal a következők voltak a legfontosabb megfigyeléseim:

- A cég szintjén komoly veszteség keletkezett, hiába volt győztes csoport, egyik sem kapott egyetlen fillér bónuszt sem
- Az 5. forduló előtt a csoportvezetők megállapodtak abban, hogy mindegyik csoport befektetni fog. A megállapodást csak egy csoport tartotta be, a többi három megszegte! Az irracionális magatartást firtatva ilyen válaszokat kaptam: nem bíztunk abban, hogy a többiek betartják ígéretüket; az érdekünk úgy diktálta, hogy ignoráljuk ígéretünket; nem tudatosult bennünk, hogy csak a cég nyereségéből lesz jutalom. Ugyan mire gondoltak a hallgatók, ki nyúl majd a zsebébe, amikor a cég tekintélyes veszteséget ért el?
- A nyolcadik forduló előtti tanácskozás még megdöbbentőbb volt számomra: a csoportvezetők csak vitatkoztak, de nem állapodtak meg semmiben. Talán úgy gondolták, hogy fölösleges? Mindenesetre ilyesmivel korábban nem találkoztam a számos játék során.
- A 10. döntési forduló előtti összdolgozói beszélgetés még jobban meglepett, ugyanis gyakorlatilag nem történt semmi. Három csoportvezető hallgatta negyedik társukat, aki nagyon vehemensen igyekezett védeni magát korábbi gyászos szereplése miatt, illetve homályos taktikát javasolt az egyértelmű döntés helyett – amellyel még nyereségesre fordíthatták volna céget. A többiek egyáltalán nem kapcsolódtak be a vitába, jó esetben rezignáltan hallgatták a csoportvezetők diskurzusát, vagy bőszen nyomogatták okostelefonjukat.
- A játék utáni kiértékeléskor a hallgatók többsége mélyen el volt keseredve. A beszélgetést mentegetőzés, önigazolás és a többiek hibáztatása uralta. Elhangzott azonban őszinte és önkritikus vélemény is: a versenyláz elhomályosította a józan gondolkodásunkat.

MILYEN PÉLDÁT MUTATUNK?

A példamutatás jelentőségéről sokan, sokféleképpen értekeztek. Általában mindenki elfogadja, hogy az etikus viselkedés területén különösen fontos szerepe van a jó példának – bár ezek egyre ritkábbak – ugyanakkor gyakran megfeledkezünk arról, hogy egyetlen rossz példa több éves erkölcsi nevelés eredményét romba döntheti.

Az esetet, amelyet ismertetni szeretnék, nem a munka világából vettem, de a történet segít érzékeltetni a fiatalok gondolkodását és viselkedését érintő mély támadásokat. Közel két évtizede a februári családi síelést terveztük. A legnagyobb gyermekünk más iskolába járt, mint a két kisebbik, és sajnos nem estek egybe a téli szünetek időpontjai. Azért, hogy csak egy gyereknek kelljen távol maradnia a tanítástól, kérvényt írtunk a legnagyobb gyerek gimnáziumi igazgatójának, melyet az osztályfőnökön keresztül kellett eljuttatni a részére. Lányunk majdnem sírva jött haza az iskolából, mivel osztályfőnöke nem továbbította a felmentési kérést, mondván: nincs semmi értelme, az igazgató olvasatlanul visszaküld minden kérelmet. Gyermekünk súlyosan kifakadt: nem érdemes becsületesen intézni a dolgokat, hiszen a szabályos kérelmeket elutasítják, ellenben köztudott gyakorlat a gimnáziumban, hogy sokan elmennek síelni a szüneten kívüli időpontban. Mivel nekik sincs engedélyük, utólag – csokoládébarnára sülve – benyújtanak egy orvosi igazolást.

Általában mindenki elfogadja, hogy az etikus viselkedés területén különösen fontos szerepe van a jó példának – bár ezek egyre ritkábbak – ugyanakkor gyakran megfeledkezünk arról, hogy egyetlen rossz példa több éves erkölcsi nevelés eredményét romba döntheti.

Mit lehet ilyenkor tenni, töprengtem. Az eset nagyon felháborított. Apaként szabályos kérelmet írtam, amely mindenben megfelelt a valóságnak. Hogy teheti egy osztályfőnök, hogy nem tartja be az iskola szabályait? Elfelejtettem mondani, lányunk tanulmányi eredménye kiváló, szorgalma pedig közismert volt, az osztályfőnök tudta, hogy bepótolná a hiányzás miatt kiesett tanulnivalót. Miért nem próbálja meg a tanár érvényesíteni az iskolai rendet? Miért vállal magára olyan döntést, amely nem az ő kompetenciájába tartozik? Valóban nem értettem a helyzetet, hiszen egy általunk is nagyon tisztelt, szakmailag és emberileg kiváló pedagógusról van szó történetünkben. Az akkor még nem jutott eszembe, hogy az igazgató valószínűleg többször elkövette a menedzsment 7 főbűne közül a hatodikat: a félelem kultúráját tartotta fenn a tanárok és a diákok között.[24]

Nem bíztattam üres szólamokkal a lányomat: te csak légy becsületes, hiszen az erkölcsös viselkedés valamikor elnyeri méltó jutalmát. Meg voltam győződve róla, hogy most sorsdöntő pillanat előtt áll, könnyen elvesztheti hitét a tisztességes élet fontosságára vonatkozóan, azt mondtam neki, hogy bemegyek az igazgatóhoz, de ha így se engedne el, akkor is eljössz a családdal.

Kaptam időpontot az igazgatóhoz. Megkérdeztem: szabályosan jártam-e el. Igen volt a válasz. Akkor miért alakított ki az igazgató úr a hivatalos szabályzatnak ellentmondó gyakorlatot? Ha elfogadnám a kérelmeket, mindenkit el kellene enged-

nem. Tudomásom szerint mérlegelési joga van az igazgató úrnak, és ismeri lányunk hozzáállását és teljesítményét – érveltem. Igaza van, de nem akarok belebonyolódni parttalan vitákba a szülőkkel. Azt tudja bizonyára az igazgató úr, hogy hamis igazolások tömkelegét elfogadja a gimnázium vezetése? Sajnos igen, de azokat el kell fogadnunk. Akkor is, ha a tanárok tudják, hogy semmi bajuk nem volt az igazolást benyújtó gyerekeknek, hanem makkegészségesen síeltek? Sajnos nincs kapacitásunk az ilyen ügyek kivizsgálására. És mit gondol az igazgató úr, hogy mekkora erkölcsi traumát okoznak az ilyen praktikák a becsületesen gondolkodó és eljárni akaró diákoknak és szülőknek?

A jó nevű egyházi iskola igazgatója egyre szomorúbb lett. Meg tudják oldani a lányuk felügyeletét, amíg távol lesznek? Az egész család elutazik. Az nem lehet, hogy egy kiskorú egyedül maradjon otthon, elengedem – volt az igazgató megkönnyebbült válasza.

Igencsak vegyes érzelmekkel távoztam. Egyrészt mégiscsak érdemes volt konfrontálódni és nem belemenni valamilyen hamis megoldásba. Másrészt szomorú voltam. Egyáltalán nem érzetem különösebb erkölcsi teljesítménynek, hogy elmondtam a véleményemet az igazgatónak, hiszen nem volt semmi veszteni valóm. De miért alakulhatott ki az ismertetett becstelen gyakorlat, mitől lett etikátlan a rendszer? A jó szándékú és komoly értékrendszert képviselő igazgató erkölcsi erejét megtörte a szülők elvtelen magatartása? A tanárok féltették egyre nehezedő, de nagyon alulfizetett állásukat? Az erkölcsös szülőket és diákokat beszippantotta az etikátlan rendszer? … stb. És felvetődik a kérdés: Mit várhatunk azoktól a diákoktól, akik ebből a rendszerből jönnek ki?

EGY ELFELEJTETT TUDOMÁNY ÉS KÍSÉRLETEK AZ ÚJJÁÉLESZTÉSÉRE

Az etika oktatásának mellőzése

Az utóbbi évtizedekben jó néhányan megkongatták a vészharangot, mert nagyon nagynak érzik a bajt. Nem csak etikaprofesszorok, teológusok, filantrópok, szociológusok vagy társadalmi aktivisták, hanem a legkiválóbb menedzsmentgondolkodók is.

Joel M. Podolny menedzsmentprofesszor, keresett előadó és szerző, aki többek között a Harvard Business School-on is tanított, azt írja a világ szerintem legrangosabb menedzsment-szaklapjában: „…az üzleti iskolák jórészt mellőzték az értékek és az etika oktatását, mivel ezek nem részei az ilyen intézményekben hagyományosan oktatott akadémiai tárgyak körének. A következmények katasztrofálisak. Amikor például Scott Snook, a HBS professzora nemrég kutatást végzett az MBA-hallgatók körében, arra a megállapításra jutott, hogy egyharmaduk úgy gondolja, a jót és a rosszat a kialakult normák határozzák meg. Vagyis, ha többen egy bizonyos módon cselekedtek, akkor a hallgatók úgy érezték, hogy rendben van, ha ők is azt teszik.”[25]

A fenti idézet több lényeges szempontra hívja fel a figyelmünket. Először is sejtteti, nem minden korban mellőzték az etika oktatását. Os Guinness világosan kifejti: „Egészen a tizenkilencedik század végéig az egyetemi hallgatók tanulmányainak leg-

fontosabb tárgya volt az erkölcsfilozófia, mai szóval etika, melyet az utolsó évben, az egyetemi tanulmányok megkoronázásaként vettek föl, és a kurzust általában maga a rektor tartotta."[26]

Miért hagyták szinte minden területen abba a XX. században az etika oktatását? Egyik fő oka az lehetett, hogy a különböző neves egyetemek professzorai eltérő erkölcsi alapelveket képviseltek, más és más etikai rendszer szabályai szerint érveltek és ezért nem tudtak megegyezni abban, hogy milyen etikát oktassanak. Lelkiismeretüket azzal nyugtatták, hogy a különböző gazdasági és menedzsment témákat lehet értékmentesen, technokrata módon oktatni.

Podolny másodszor rávilágít a következményekre. Higgadt, szakírótól szokatlan módon katasztrofálisnak nevezi a helyzetet. A világ legrangosabb egyetemének MBA-hallgatóinak, vagyis az üzleti képzésben résztvevők legelitebb körében nem tanították meg az alapvető etikai fogalmakat. Ennek következtében a kiváló képességű és eredményű hallgatók etikai szempontból analfabéták maradtak, nem váltak képessé az erkölcsi ítéletalkotásra és az etikai szempontokat figyelembe vevő döntéshozatalra.

Harmadszor megállapítja, hogy alapok, elvek és etikai döntéshozatali módszerek nélkül a hallgatók jelentős része úgy „érezte" – tehát nem is volt meggyőződve arról, hogy a többi hallgató magatartásához igazodhatnak. Jól tudjuk a történelemből, hogy hová vezet az „én csak azt tettem, amit mindenki" típusú gondolkodás és viselkedés. Ma is számos jól képzett, jó állásban lévő, jó szakember tisztában van cége vagy saját magatartása etikusságának megkérdőjelezhetőségével, azzal hárítja el magától a felelősséget, hogy nem az ő kompetenciája a szervezeti ügyek etikai dimenziójának megítélése.

Negyedszer Podolny arra is utal, hogy az üzleti képzésben az ENRON bukása után egyes intézmények újra elindították az etikai képzést, de ezek vákuumban folynak. Az oktatóknak hiányzik a megfelelő tapasztalatuk, a hallgatók pedig nem tudnak igazán kapcsolódni az erkölcsi kérdésekhez.

Megjegyezzük, hogy Jeffrey Skilling, a súlyos botrányba keveredett ENRON egykori vezérigazgatója – aki jelenleg sokéves börtönbüntetését tölti – is a Harvardon szerzett MBA diplomát és évfolyamában az egyik legtehetségesebb hallgatónak számított. Ezt a szomorú történetet részletesen elemzi Bőgel György a Megéri jónak lenni? című könyvünkben.[27]

Az etikaoktatás mellőzésének ténye különösen elgondolkodtató Peter Drucker – akiről a Harvard Business School Publishing azt állítja, hogy nem volt nála termékenyebb és alaposabb gondolkodó a menedzsment területén – megállapításának fényében: „Mivel a menedzsment tevékenysége a munka köteléke által, egy közös cél érdekében összetartott emberi közösségre irányul, folyamatosan az emberi természettel, és – ahogy azt a gyakorlati tapasztalatokból tudjuk – a jóval és a gonosszal foglalkozik."[28]

Miként lehet helyesen menedzselni, ha korunk vezetőjének a jóval és a gonosszal kell foglalkoznia, de senki nem készíti fel erre?

A KETTŐS ERKÖLCS RENDSZERE

Az előzőekben vázolt mulasztás következményeit fokozza az a jelenség, hogy a legtöbb ember két egymástól elkülönített világot alakít ki magának, egy munkahelyit és egy magánéletit. Ezekben a világokban különböző erkölcsi normák uralkodnak. Ami jónak számít a munkahelyen, azt gyakran elítéljük a magánéletben. Ezt a hatalmas ellentmondást csak úgy tudjuk feldolgozni, hogy elhitetjük magunkkal: így van rendjén, más normák uralkodnak életünk e két fontos területén.

Rendkívül hitelesen fogalmazza meg ezt a problémát Barbara Ley Toffler, az Arthur Andersen Felelős Üzleti Gyakorlat nevű tanácsadó részlegének egykori vezetője: „Az Etika és Felelős Üzleti Gyakorlat csoportvezetőjeként az volt a feladatom, hogy olyan szolgáltatásokat értékesítsek más vállalatoknak, amelyek elősegítik azok felelősségteljesebb gyakorlatát. Egy egyszerű tény azonban folyamatosan hátráltatott: miközben mi az Arthur Andersennél fontosnak tartottuk, hogy az ön, vagyis az erkölcsi kihívásokkal küszködő vállalati ügyfél háza táján rendet tegyünk, mi nem éreztünk ugyanilyen késztetést arra, hogy magunkba nézzünk. Hogyan értékesítene olyan „nélkülözhetetlen programokat és szolgáltatásokat", amelyeket a saját cége nem hajlandó alkalmazni? Mit válaszolna arra a kérdésre, hogy „ha ezek a dolog annyira nélkülözhetetlenek, hogyhogy az ön cége egyiket sem használja?"[29]

A fenti idézet rávilágít arra, hogy nem is csak egyszerű kettős erkölcsről van szó, hanem a munkahelyi erkölcsöt is kettősség jellemzi. Sőt, mint látni fogjuk, többszörös kettősséggel szembesülünk!

Toffler esete arról is szól, hogy más erkölcsöt akarnak eladni a cégek az ügyfeleiknek, mint amilyet magukra alkalmaznak. A munkahelyi erkölcs egy másfajta kettőségére utal az a tény, hogy gyakran nem egyezik meg a meghirdetett szervezeti etika a vezetők által képviselt erkölccsel. Másfél évtizede egy nemzetközi cégcsoport magyar vállalatának vezérigazgatója nagy lelkesedéssel és elkötelezettséggel hirdette meg a csoport új értékrendszerét. Néhány héttel ezután a vállalat egyik felső vezetője egy súlyos etikai vétséget követet el, egyértelműen vétett a meghirdetett és felvállalt új etikai kódex ellen. Az operatív vezérigazgató-helyettes időpontot kért a vezérigazgatótól. A beszélgetésen a helyettes elmondta a főnökének, hogy maximálisan egyetért az új kódexben foglaltakkal és minden tőle telhetőt meg fog tenni a magyar cégcsoportnál történő sikeres bevezetése érdekében. Meglehetősen félve arra is felhívta a vezérigazgató figyelmét, hogy az említett vezetői vétségről széltében-hosszában beszélnek a cégnél az emberek és epés megjegyzéseket tesznek az új etikai kódex gyakorlatban való átültetésére vonatkozóan. A helyettes véleménye szerint, amennyiben a vezérigazgató nem

...a legtöbb ember két egymástól elkülönített világot alakít ki magának, egy munkahelyit és egy magánéletit. Ezekben a világokban különböző erkölcsi normák uralkodnak. Ami jónak számít a munkahelyen, azt gyakran elítéljük a magánéletben. Ezt a hatalmas ellentmondást csak úgy tudjuk feldolgozni, hogy elhitetjük magunkkal: így van rendjén, más normák uralkodnak életünk e két fontos területén.

bünteti meg a vétkes vezetőt, akkor teljesen hiábavalónak fog bizonyulni az új értékrendszer népszerűsítésére vonatkozó fáradozása, hiszen az emberek világosan látják a helyzet ellentmondásosságát és szkeptikussá fognak válni azt gondolva, hogy olyan szabályokat akarnak rájuk kényszeríteni, melyeket a vezetők sem tartanak be.

A vezérhelyettes meglepődött főnöke reakcióján. Nem hordta le a sárga földig a kellemetlenkedő vezetőtársat és nem is bagatellizálta el az ügyet. Nagyon szomorúan ennyit mondott: igazad van, de ha elküldeném az illető vezetőt, akkor néhány hét alatt a teljes vezetői kartól meg kellene válnom, és azt nem tehetem a cég érdekében.

Az is óriási ellentmondás, hogy a „legjobb munkáltató" versenyeken komoly sikereket elért vállalatok vezetői irdatlan követelményeket állítanak munkatársaik elé. A dolgozók – féltve állásukat – nem mernek szembeszállni a kizsákmányolással. Számos kitűnő hírnévnek örvendő cégnél dolgozó fiataltól hallom az utóbbi években: jó cég, magas a fizetésem, de semmire nem marad időm a munka mellett, a családalapításra gondolni sem merek. Sőt arra kényszerítenek, hogy a valóságnál kevesebb órát számoljak el a különböző munkákra, hogy szebb legyen a statisztika… Csodálkozunk azon, hogy ezek a jól képzett, tehetséges fiatalok néhány év alatt elvesztik a lelkesedésüket, fásulttá, életunttá, céltalanná, sőt sok esetben cinikussá válnak?

A legjobb cégeknél számos programot indítanak el a dolgozók elégedettségének és elkötelezettségének javítása érdekében. Ezeknek a fáradozásoknak meglehetősen magas a költsége, és a vállalatvezetők vagy feladják a küzdelmet, vagy újabb és újabb divatos – ugyanakkor igen csak drága – kezdeményezéssel próbálkoznak. Mindeközben nagyon kevesen veszik észre, hogy a megtűrt, többszörösen kettős erkölcs akadályozza meg az előrehaladást.

Henry Mintzberg, a kiváló menedzsment-gondolkodó találóan állapítja meg: „A jelenlegi gazdasági krízis hátterében egy másik, sokkal jelentősebb válság húzódik meg: eltűnt a közösségi tudat – az emberek már nem érzik, hogy valami olyanhoz tartoznak és valami olyanról gondoskodnak, ami nem csak róluk szól. … Az eredmény: gondatlan, nemtörődöm magatartás, amely térdre kényszerítette a globális gazdaságot."[30]

A szerző meggyőződése, hogy a közösségi tudat eltűréséhez a kettős erkölcs – azaz a szavak és a tettek, a vallott és megélt értékek, a magunk által gyakorolt és a másoktól elvárt magatartás között tátongó szakadék – jelentős mértékben felelős.

TUDÁSMUNKÁSOK KONTRA TUDÁSSZERVEZETEK

A tudásmenedzsment számos kezdeményezése komoly, etikusnak mondható kísérletet tett/tesz a szervezetek és a menedzsment különböző bajainak orvoslására. Ugyanakkor ezek a próbálkozások paradox módon általában nem számolnak azzal a ténnyel, hogy a tudásmunkásoknak és az őket foglalkoztató szervezeteknek eltérő érdekei vannak – a látszólagosan közös érdekekkel szemben. Armstrong négy síkon határozza meg az eltérő érdekeket.[31]

Először is a szervezetek szeretnék megtartani a legjobb tudásmunkásaikat, annak érdekében, hogy tudásukat addig házon

belül tartsák, ameddig szükségük van rá. Ezzel szemben a tudásmunkások alapvető érdeke, hogy saját alkalmazhatóságukat minél szélesebb területen, lehetőleg tág piacon való „eladhatóságukat" növeljék.

Másodszor, a munkaadók arra törekszenek, hogy munkatársaik a cégspecifikus tudásukat növeljék, annak érdekében, hogy minél hatékonyabban legyenek képesek dolgozni, és így minél gyorsabban járuljanak hozzá a profit növeléséhez. Az előzőekben írtak értelmében azonban a tudásmunkások abban érdekeltek egy adott cégénél eltöltött időszak alatt is, hogy minél inkább transzferálható tudásra tegyenek szert, de legalább olyan fejlesztési lehetőségeket igyekeznek megragadni, amelyek véleményük szerint segítenek nekik szükség esetén egy más típusú szervezetnél való elhelyezkedésre.

A tudásmegosztás talán legnagyobb akadálya, hogy a szervezetek érdeke a tudásérték kisajátítsa, míg a dolgozók saját tudásuk birtoklására törekednek.

Az Armstrong által említett negyedik érdekellentét a lojalitás problémájához kapcsolódik. A cégek, intézmények elvárják dolgozóiktól, hogy amíg a szervezetnek szüksége van rájuk, addig ahhoz legyenek lojálisak. Arra nemigen gondolnak a tipikus cégek, hogy szinte lehetetlen lojálisnak lenni az embereknek, ha nem garantálnak ezért hosszú távú kiszámíthatóságot. A tudásmunkások egyébként elsősorban a szakmájukhoz lojálisak.

Nagy szó, ha egy cégvezető vagy egy HR igazgató tisztában van az említett érdekkonfliktusokkal és ezek tudatában igyekszik megoldásokat keresni. Általában a vezetők csak a felszínen jelentkező problémákat látják, mint például, hogy roppant nehéz megfelelő tudású és ugyanakkor elkötelezett munkatársakat találni, és talán még nehezebb megtartani őket. Megfigyelhető, hogy a nagy cégek teljesen új megoldásokat keresnek a fenti problémák megoldására – általában tanácsadóktól várják a csodaszer feltalálását.

Figyelve a különböző típusú szervezeteket – amelyek ráadásul különböző kultúrákban tevékenykednek –, meg kell állapítanunk, hogy az alapvető érdekellentétek kultúrafüggetlenek. Ezt a hipotézist erősítik egy 1,5-2 éve szervezeti tudásmegosztás kérdéskörében Magyarországon végzett kutatás eredményei is.[32] Jelen tanulmány szerzője irányította a felmérést és a következőképpen foglalta össze főbb meglátásait: „Számomra a felmérés legelgondolkodhatóbb tanulsága: úgy tűnk, hogy eddig nem foglalkoztunk a tudásmegosztás etikai aspektusaival. Elvárjuk például a munkatársaktól, hogy minden információt vigyenek be a különböző szofisztikált rendszerekbe, miközben nem garantáljuk számukra a cégnél a hosszú távú lehetőségeket és nem biztosítjuk, hogy ne más arassa le a megosztott tudásból kinövő babérokat. Egy másik példa. Elvileg javasoljuk, hogy az emberek vegyenek részt különböző szakmai közösségek munkájában és talán észre sem vesszük, hogy nem biztosítunk erre nekik sem időt, sem lehetőséget. A számos etikai dilemmából említsünk még egyet. Követelményeket állítunk az emberek felé a tudásmegosztásra vonatkozóan, de nagyon kevés időt fordítunk a személyes példaadásra vagy a kérdéseik, kételyeik átbeszélésére. Meggyőződésem, hogy az ilyen és hasonló kérdések őszinte megválaszolására kell a legtöbb energiát fordítanunk a közeljövőben."[33]

A KKK ÉS AZ ETIKA

A magyarországi felsőoktatásban e sorok írása közben is folyik egy nagyjelentőségű kísérlet. A főiskolák, egyetemek képviselői 2015. június 14-én kaptak részletes tájékoztatást a Magyar Rektori Konferencia szervezésében arról, hogy néhány hónap alatt a különböző felsőoktatási szintekhez tartozó összes szak képzési és kimeneti követelményeit (KKK) újra kell írni.[34] Tanulmányunknak nem témája az új rendszer kialakításával kapcsolatos különböző nehézségek bemutatása, csupán az etikai szempontoknak az oktatásban megjelenő teljesen új szerepével kíván foglalkozni.

Míg a korábbi rendszer a képzési folyamat különböző elemeire helyezte a hangsúlyt, az új rendszernek kulcsfogalma a „tanulmányi eredmény". Az elképzelés szerint a főiskolák, egyetemek csak annak a hallgatónak adhatnak képesítést, aki rendelkezik a (1) tudás, (2) képességek, (3) attitűdök és (4) az autonómia és felelősség kategóriákban előírt számos követelménnyel.

Az mindenképpen fontos felismerés, hogy a tudás és a képességek mellett az új rendszer nagy hangsúlyt fektet az attitűdökre is (ez a három összetevő együttese jelenti a kompetenciát) és külön kategóriaként megjelenik az autonómia és felelősség. Az említett ajánlás számos követelményt határoz meg a különböző képzési területre. A gazdaságtudományhoz tartozó alapképzésre (BA/BSC) például összesen 52 követelmény került előírásra a négy kategóriában.

A fenti követelmények számos kérdést vetnek fel, mint például: belefér-e egy 3-3,5 éves képzésbe ilyen mennyiségű tudás, képesség- és attitűdhalmaz, illetve ilyen mértékű önállóság és felelősségvállalás? Miként lesz felkészítve a főiskolai, egyetemi oktatói gárda a teljesen új szemléletre, módszerekre és eszközökre? Ki fogja az oktatókat tanítani és vizsgáztatni, és milyen pénzügyi, illetve időbeni keretek fognak rendelkezésre állni ennek megvalósítására? Hogyan lehet mérni, hogy a hallgatók valóban teljesítették a követelményeket?

Miként lesz felkészítve a főiskolai, egyetemi oktatói gárda a teljesen új szemléletre, módszerekre és eszközökre? Ki fogja az oktatókat tanítani és vizsgáztatni, és milyen pénzügyi, illetve időbeni keretek fognak rendelkezésre állni ennek megvalósítására? Hogyan lehet mérni, hogy a hallgatók valóban teljesítették a követelményeket?

Ráadásul a követelmények túlnyomó többségének teljesítését nem várhatjuk el a hallgatóktól. Emeljünk ki példaként egyet a gazdaságtudományi alapképzés 52 követelményéből: „Önállóan vezet, szervez, irányít gazdálkodó szervezetben szervezeti egységet, munkacsoportot, illetve saját vállalkozást, felelősséget vállalva a szervezetért és a munkatársakért." A nagyvállalati vezetői gyakorlat tisztában van azzal, hogy ezt a követelményt a felsőoktatásból kikerülő munkavállalók mentori segítség mellett minimum öt év alatt érhetik el – alapszinten. Utána egész életük során tovább kell fejlődniük a felsorolt elvárásoknak való megfelelésben. És csak egyetlen példát ragadtunk ki…

A teljesíthetetlen irreális követelményeket előíró szabályok nem tekinthetők etikusnak. Sajnálatos, hogy a szakértői csoport ignorálta ezt a szempontot annak ellenére, hogy számos etikai elvárást fogalmaztak

meg mind a négy kategóriában a követelmények között. Természetesen csak örülhetünk, hogy több évtizedes kihagyás után megjelennek az etikai szempontok, de miből gondolják a szerzők, hogy egy-két év alatt a légüres térben egységes, reális és megvalósítható etika fog születni? Ragadjunk ki egy példát ebből a kérdéskörből is: „Kritikával fogadja el és követi a munkahely munka- és szervezeti kultúráját, etikai elveit." Egy végzős hallgató melyik munkahely szervezeti kultúráját és etikáját fogadja el? Mit jelent elfogadni valamit kritikával? Hogyan tud a hallgató kritikával viszonyulni etikai elvekhez – ráadásul gyakorlatokhoz – amikor ha tanult is valamit az etikáról, akkor csak kulturális relativizmusról van némi fogalma, az erkölcsi ítéletalkotást megtiltották neki, az erkölcsi érvelési módokat és döntésalkotási folyamatokat nem ismeri.

A sok hiányosság és kérdőjel mellett az ajánlásnak van egy nagyon pozitív vonása: egyértelműen állást foglal amellett, hogy erkölcsi képességeket is el kell sajátítani a hallgatóknak tanulmányuk során. Hálás vagyok, hogy nem csupán nekem kell megválaszolni a címben feltett kérdést. Igen, minden probléma ellenére kell etikát tanítani.

ELSŐ LÉPÉSEK AZ ETIKAI BÁTORSÁG ÚTJÁN

Beismerés és felismerés

Ha beláttuk, hogy szükség van etikát tanítani, akkor felmerül a következő kérdés: lehetséges-e etikát tanítani? A helyzet ezen a területen szinte reménytelennek tűnik. Óriási bátorságra van szükség ahhoz, hogy a számos tévedés és kudarc ellenére elindulhassunk a változás útján.

Először is be kell ismernünk, hogy minden divatos és hangzatos kezdeményezés ellenére csődöt mondtunk az etikus cselekvésre való nevelés és a morális karakter fejlesztése témaköreiben. Fel kell hagynunk azzal, hogy az üzleti élet hihetetlen keménységére, az eszeveszett versenyre, a hatalmas szervezeti gépezetekre, a fiatalok erkölcsi analfabétizmusára, a főnöki kényszerre, a megélhetési nehézségekre, az idő- és energiahiányra és a különböző etikai iskolák ellentmondásos tanítására – egyszóval másokra hárítsuk a kudarcokért a felelősséget.

Bazerman és Tenbrunsel kiváló tanulmánya rámutat arra, hogy gyakran még a legjobb szándékú vezetőknek sincs tudomásuk saját és alkalmazottjaik etikátlan viselkedéséről.[35] Öt ilyen etikátlan lépést írnak le a szerzők:

- Rosszul megfogalmazott célok: a negatív magatartást kiváltó célok megjutalmazása
- Érdekvezérelt vakság: szemet hunyni az etikátlan viselkedés felett, ha érdekünk úgy kívánja, hogy ne tudjunk róla
- Közvetett vakság: az etikátlan lépések kiszervezése
- Csúszós lejtő: a „kis" vétségek tolerálása
- Az eredmények túlértékelése: eltekintés a kedvező eredményt elősegítő etikátlan viselkedéstől.

Meg kell állapítanunk, hogy általában nem csak az etikátlan viselkedésünkről nincs tudomásunk, hanem ezek következményeiről sem.[36] Az etikátlan lépések következményeit elneveztem etikai lábnyomoknak – az ökológiai lábnyomok analógiájára. A fenti lépések lábnyomai:

- Távolodás a valódi céloktól

- Belső meghasonulás
- A józan gondolkodásra való képesség elvesztése
- A bizalom elporladása
- Értékek helyett cinizmus

Be kell látnunk, hogy fogalmunk sincs arról, hogy mi lenne az etikai lábnyom megfelelő mértékegysége, lehet-e egyáltalán kalkulálni, és mekkora az emberiség etikai kapacitása – a biológiai kapacitás analógiájára.

Ezek a bizonytalanságok ugyanakkor nem akadályozhatnak meg a cselekvésben, hiszen az etikai lábnyomok hatalmasnak tűnnek és valószínűleg elértük az emberiség etikai kapacitásának felső határát.

Az őszinte beismerés nem csak ahhoz a felismeréshez vezet, hogy el kell indulnunk az etikai bátorság rögös útján, hanem rávilágít a hatásos cselekvés lehetőségére is. Mára a kutatók és a gyakorló erkölcsi konszenzus tanúi lehetünk. Ezt támasztja alá, hogy a nagy vállalatok, intézmények, szervezetek etikai kódexei nagymértékben hasonlítanak egymásra. Abban is nagyfokú egyetértést figyelhetünk meg, hogy milyen gazdaságetikai dilemmák nehezednek a vezetőkre és a dolgozókra. A londoni székhelyű üzleti etikai intézet kutatásai alapján feltárt 50 etikai probléma relevanciáját szintén nem kérdőjelezi meg senki.[37]

Egyetértés figyelhető meg abban a megállapításban is, hogy két tényezőtől függ döntéseink etikusságának mértéke. Először az egyén morális karakterétől, azaz jellemének gyengeségétől vagy erősségétől, másodszor pedig az etikus cselekvés relatív költségétől, azaz attól, hogy adott szituációban mekkora áldozattal jár az etikus cselekvés a nem etikushoz képest.

Biztatást jelent, hogy egyre több konferencia valódi etikai dilemmákra keres tényleges válaszokat a megszokott panelek és a látszatproblémákon való kedélyes csevegések helyett.

A szerző egyetemi oktatóként is azt tapasztalja, hogy a látszólag közömbös hallgatóknak megdöbbentően komoly kérdéseik, őszinte önkritikájuk és jogos elvárásaik vannak – sajnos általában csak másokkal szemben. Mégis lehet és kell építeni erkölcsi kiábrándultságukra és etikai éhségükre. Nem engedhetjük meg, hogy elszalasszuk a jelenleg kínálkozó lehetőséget.

NEM A FELÜLETESSÉGRE

Az etika tanításhoz való hozzáállás terén több tipikus magatartást figyelhetünk meg. A felületesség első megnyilvánulása a „legyünk túl rajta” típusú megközelítés. Komoly coach-képző kurzuson szembesültem egy egyébként kiváló, nagytapasztalatú oktató részéről, hogy úgy tekintett erre a részre, mint szükséges rosszra, pedig a kurzus vizsgával zárult, melynek szerves részét képezte egy nemzetközi coach-szövetség etikai kódexében foglaltak értelmében tett fogadalom. A gyors és felületes áttekintés legfeljebb arra jó, hogy a hallgatók teljesítsék a vizsgát, de arra már nem, hogy a résztvevők elgondolkozzanak a munkájuk során várható etikai dilemmákon, őszintén megvitassák tapasztalataikat, véleményüket és aggodalmaikat. Ilyen jellegű problémával számos vállalati/intézményi etikai szabályzatból kötelezően leteendő vizsgával kapcsolatban is találkozunk. A munkatársak legtöbb esetben

próba-szerencse alapon csinálják – vagy csináltatják meg mással – az e-learninges tananyag záró tesztjét. Véleményem szerint az elektronikus módszer egyébként is teljesen alkalmatlan az etikai oktatásra.

A bizonyos körökben tapasztalható hurrá-optimizmus a felületesség második fajtája. Komolynak tűnő, az etikus vállalatokkal vagy közgazdasági gondolkodással foglalkozó konferenciákon időnként elképesztően felszínesen, hamis optimizmussal és megalapozatlanul beszélnek az etikus viselkedés pénzben mérhető hasznosságáról. Ennek oka lehet a teljes naivitás is. A konferenciaszervezőknek nem lenne szabad felületes embereket szóhoz engedni, még rosszabb eset, ha az előadó manipulatív üzeneteket közvetít. Korunk nagy problémája, hogy nem kevesen üzletet látnak az etikában, mint viszonylag új tanácsadási vagy minőségbiztosítási lehetőségben. De sok üzleti és társadalmi vállalkozó cég üzletet lát a fejlődő világ problémáinak megoldásában is. Nagy kérdés, hogy az ilyenfajta „segítség” milyen hordalékot fog maga után hagyni.

Harmadszor, nemet kell mondanunk az erénycsőszök tevékenységére is. Ők általában a saját erkölcsi elképzelésüket, rosszabb esetben divatosnak számító nézeteket próbálnak megfellebbezhetetlen igazságként az emberekbe sulykolni. Közben nem veszik észre, hogy nem segítenek vele senkinek, sőt sok esetben taszítják az embereket a felszínességükkel és szavaiknak ellentmondó életvitelükkel.

A „legyünk túl rajta”, a hurrá-optimizmus és erénycsőszködés képviselői nagyban felelősek a felületesség negyedik fajtájának, azaz a cinizmusnak kialakulásában. Számos korábban becsületesen gondolkodó ember egyszerűen kiábrándul a fent említettek miatt a társadalom, vagy egy-egy szervezet erkölcsösségének javítási lehetőségéből.

A „legyünk túl rajta”, a hurrá-optimizmus és erénycsőszködés képviselői nagyban felelősek a felületesség negyedik fajtájának, azaz a cinizmusnak kialakulásában. Számos korábban becsületesen gondolkodó ember egyszerűen kiábrándul a fent említettek miatt a társadalom, vagy egy-egy szervezet erkölcsösségének javítási lehetőségéből.

Ötödször, ellentmondásosnak tűnhet a megállapítás, de még a morálfilozófusok mélyre ható kutatásaik és komoly eszmefuttatásaik ellenére is sok esetben a felszínen maradnak. Ez történik minden olyan esetben, amikor csupán önmaguk előmeneteléért, publikációik számának gyarapításáért dolgoznak, és megállapításaikat nem kötik össze a gyakorlattal, nem adnak használható támpontokat a felsőoktatás hallgatóinak és oktatóinak, a munkavállalóknak és a különböző szintű vezetőknek.

GONDOLATOK A TANANYAGHOZ

A tanulmány szerzője nem vállalkozhat arra, hogy részletesen kidolgozza és bemutassa a felsőoktatásban, a munkahelyi továbbképzésben és a vezetők fejlesztésében használható curriculumokat. Az alábbiakban csupán a Szervezeti etika tantárgy több éves oktatása során szerzett tapasztalatai alapján foglaljuk össze egy féléves egyetemi tárgy legfontosabb témaköreit.[38]

A bevezetésben célszerű röviden bemutatni, hogy egészen a XIX. század végéig az egyetemi hallgatók tanulmányainak legfontosabb tárgya volt az erkölcsfilozófia, mai nevén az etika. A XX. században több okból mellőzték az etika oktatását, bízva abban, hogy a technokratikus megközelítés minden területen jó eredményekhez fog vezetni. Nem szabad elhallgatni azt sem, hogy ennek a megközelítésnek milyen tragikus következményei lettek és az ennek ellensúlyozására létrejött etikai programok sokasága miért nem váltotta be a hozzá fűzött reményeket. Célszerű már az első alkalommal megkérdezni a hallgatók véleményét. Az interaktivitáson és a bevonáson túl így valódi bepillantást kaphatunk arról, hogy milyen problémák szorításában élnek a mai fiatalok, hogyan gondolkodnak etikai kérdésekről, és milyen segítségre van szükségük. A bevezető foglalkozás során célszerű megkérni a hallgatókat, hogy írjanak példákat saját tapasztalatukból etikai konfliktusokra. Ha hajlandók vagyunk kilépni a komfortzónánkból, akkor célszerű ezeket őszintén feldolgozni és a következő alkalommal visszajelezni. A hallgatók örömmel fogják fogadni, hogy hallhatják a saját véleményeiket. Ha a visszajelzést alkalomról alkalomra megkapják, ha az oktató jól reflektál a diákok gondolataira, ha őszintén beszélgethetnek egy-egy meglepő véleményről, akkor a bizalom nem csak a tárgy és az oktató iránt, hanem egymás felé is növekedni fog.

Másodszor érdemes beszélni az etikához kapcsolódó alapvető fogalmakról és azok jelentőségéről, mint például: erkölcs, morál, etika, etikett, illem, milyen az ember, erény, az üzleti etikához való viszonyulások, a gazdasági etika szintjei, értékek, alapértékek, az értékek és az erkölcs viszonya. Ez alkalommal érdemes kikérni a hallgatók véleményét az eszközök és a célok viszonyáról, szerintük szentesíti-e a cél az eszközt.

Harmadik témakörben ismertetni kell a legfontosabb ma használt erkölcsi érvelési módokat és a mögöttük meghúzódó etikai rendszereket, hiszen számos mai erkölcsi vita megoldhatatlanságának egyik fő oka az, hogy a résztvevők eltérő erkölcsi érvelést alkalmaznak. Célszerű módszernek mutatkozik, hogy bemutatjuk a hallgatóknak egy aktuális erkölcsi kérdésről szóló közösségi vitafórum különböző résztvevőinek vitaindító véleményét, és megkérjük a hallgatókat, hogy válasszák ki azt a szereplőt, amelyiknek érvelése legközelebb áll hozzájuk. Véleményem szerint az alábbi rendszerek jórészt lefedik a különböző érvelési módokat:

- Etikai egoizmus
- Utilitarizmus
- Deontológiai etika
- Emotivizmus
- Relativizmus
- Erényelmélet

Célszerű bemutatni az egyes rendszerek fő jellemzőit, fontosabb alaptípusait, a képviselőik által hangoztatott legfőbb kedvező vonásait és a kritikusaik által megfogalmazott hiányosságait. Erre a témakörre célszerű legalább három foglalkozást szánni.

A negyedik témának lehet a címe: Az *Aranyszabály és ellenségei*. Ez a kérdéskör komoly lehetőséget kínál a hallgatóság bevonására és erkölcsi gondolkodásának elmélyítésére. A következő kérdéseket célszerű megvitatni: mennyiben tér el az Aranyszabály a különböző etikai alapel-

vektől, illetve szokásos viselkedésmódoktól? Milyen bánásmódot kívánunk magunknak? Mi akadályoz meg abban, hogy úgy cselekedjünk másokkal, ahogyan mi elvárjuk? Milyen tényezők teszik szinte elviselhetetlenül nehézzé az Aranyszabály érvényesítését a gyakorlatban? Milyen fajtái vannak a „rossznak”?

Ne nyugodjunk bele, hogy óriási erkölcsi zűrzavar uralkodik korunkban! Vigyázzunk arra, hogy az erkölcsi és a radikális rosszra ne úgy tekintsünk, mint a természetes rosszra, mint például a betegségre, elemi csapásokra vagy katasztrófákra. A természetes rosszon nem tudunk változtatni, de sohase adjuk fel az erkölcsi rosszal és annak gátlástalanul eluralkodott megjelenéseivel szemben a küzdelmet!

Ötödször az erkölcsi döntéshozatal lépéseivel célszerű foglalkozni. Egy jól használható folyamat elemei:

- A tények összegyűjtése
- Az etikai problémák meghatározása
- Az esettel összefüggő erények és/vagy elvek meghatározása
- A lehetséges megoldások felsorolása
- A megoldási lehetőségek összevetése az erényekkel/elvekkel
- A következmények mérlegelése
- Döntéshozatal

A döntéshozatali folyamatra legalább két foglalkozást érdemes szánni és megoldandó esetek segítségével közel vinni a hallgatókhoz az egyszerűnek látszó, de a gyakorlatban számos dilemmával nehezített eljárást.

Hatodik témaként a szervezetek és az egyének etikai szempontú egymásra hatásának bemutatását és megvitatását javasoljuk.

Hetedszer feltétlenül foglalkozni kell a jellem és az erkölcsös döntések kapcsolatával, hiszen a személyiségetika teljesen háttérbe szorította a jellemetikát. A jellem lényegének és szerepének meghatározása után a jellemformázás elemeit célszerű a hallgatókkal közösen feldolgozni:

- Egy végső normához mérjük magunkat
- Mély és maradandó változásra való képesség
- Erkölcsi felelősségre vonhatóság
- „Nem” a rossz szokásokra
- Megbocsátás
- Diszkréció

Nyolcadszor – a rendelkezésre álló alkalmak számától függően – szervezetetikai esettanulmányokat érdemes feldolgozni, mint például az őszinteség kultúrájának kialakítása, a korrupció csapdái, a bizalom szerepe a szervezetekben és az üzleti életben, vagy a munkavállalók magánélethez való jogának kérdései.

CSODAVÁRÁS HELYETT KÜZDELEM

Végül néhány gondolat az etikára, illetve az etika oktatására irányuló hozzáállásról.

Óvakodjunk a divatos módszerektől. Az etika tanításába csak úgy érdemes belevágni, ha készek vagyunk szembenézni az eddigi kudarcokkal, készek vagyunk áldozni a sokszor reménytelennek tűnő és nagy kitartást igénylő munkának.

Ne másoktól várjuk a megoldást. Komoly szerzők javasolják például, hogy úgy tekintsünk az Y és a Z generáció tagjaira, mint akik olyan erkölcsi változásokért küzdenek, amelyekre tulajdonképpen mindnyájan vágyunk. Nagy veszély azonban, hogy mire a fiatalok elvégzik az egyetemet,

illetve túljutnak a munka világának kezdő évein, konformistákká, alkalmazkodókká, erkölcsi túlélőkké válnak.

Ne nyugodjunk bele, hogy óriási erkölcsi zűrzavar uralkodik korunkban! Vigyázzunk arra, hogy az erkölcsi és a radikális rosszra ne úgy tekintsünk, mint a természetes rosszra, mint például a betegségre, elemi csapásokra vagy katasztrófákra. A természetes rosszon nem tudunk változtatni, de sohase adjuk fel az erkölcsi rosszal és annak gátlástalanul eluralkodott megjelenéseivel szemben a küzdelmet!

Etikát eredményesen csak felkészült, hiteles emberek tudnak oktatni. A hiteles nem hibátlant jelent, hanem jellemest. Tartsuk szem előtt, hogy a jellem annak a bizalomnak a csatlakozási pontja, amellyel a munkatársak a vezetőkhöz, a hallgatók az oktatókhoz kapcsolódni tudnak!

[19] KPMG: *Who is the tipical fraudster?* – Analysis of Global Patterns of Fraud, 2011.
[20] Ariely, Dan: *Hogyan csalnak a becsületesek?,* Harvard Business Review Magyar kiadás, Budapest, 2008, 10-11.
[21] Tomka János: *A megosztott tudás hatalom*, Budapest, Harmat Kiadó, 2009.
[22] Hrportal.hu; 2015.11.09.
[23] Covey, Stephen M.R. – Merrill, Rebecca R: *A bizalom sebessége,* Budapest, HVG Könyvek, 2011, 31-32.
[24] Tomka János: *7 főbűn a menedzsmentben*, in Antalóczy Péter (szerk.): *Hagyomány és érték*, Budapest, Károli Gáspár Református Egyetem Állam- és Jogtudományi Kar, 2013, 240-251.
[25] Podolny, Joel M.: *A végső felelősség az üzleti iskoláké*, Harvard Business Review Magyar kiadás, 2009.
[26] Guinness, Os (szerk.): *Eligazodni a zűrzavarban – Bűn és erény az erkölcsi zűrzavar korában*, The Trinity Forum – KEVE Társaság, 2006, 7.
[27] Tomka János – Bőgel György: *Megéri jónak lenni? – A Biblia és a menedzsment II.*, Nemzedékek Tudása Tankönyvkiadó, 2014, X. fejezet.
[28] Peter Drucker: *Drucker minden napra,* Manager könyvkiadó, 2008, 29.
[29] Rea, B. Scott: *Etikai döntések – Bevezetés az etikába*, Harmat Kiadó, 2015, 255-256.
[30] Mintzberg, Henry: *Alakítsuk közösséggé a vállaltokat,* Harvard Business Review Magyar Kiadás, 2010.
[31] Armstrong, Michael: *A Handbook of Human Resource Management Practice*, 10th Edition, Kogan Page, London, 2001.
[32] Tomka János – Cservenyák Tamás – Obermayer-Kovács Nóra: *Szervezeti tudásmegosztás Magyarországon - kutatási jelentés,* KPMG Akadémia, 2014.
[33] Tomka – Cservenyák – Obermayer-Kovács: *Szervezeti megosztás Magyarországon,* 21.
[34] Oktatási Hivatal: *A felsőoktatás képzési területeinek kimeneti leírása – Egy kísérleti fejlesztés eredményei és ajánlások*, 2015.
[35] Bazerman, M.H. – Tenbrunsel, A.E.: *Etikátlan lépések;* Harvard Business Review Magyar Kiadás, 2011.
[36] Tomka János: *Etikai üzemzavar*, XXVIII. Vezérigazgató Találkozó, Röjtökmuzsaj, 2014.
Tomka János: *Mi az, hogy jó vállalat?,* Etikus közgazdasági gondolkozás és versenyképesség Konferencia, Károli Gáspár Református Egyetem, 2015.
[37] Zsolnai László: *Gazdasági etika*, in Fekete László (szerk.): *Kortárs etika*, Nemzeti Tankönyvkiadó, 2004, 42-71.
[38] Tomka János: *Szervezeti etika,* kézirat, KRE, 2015.

HITVALLÁS ÉS HIVATÁS KONFERENCIA | A Református Pedagógiai Intézet a reformáció 500. évfordulója alkalmából 2017. február 16-án nemzetközi konferenciát szervezett Budapesten, mely az RPI többéves hagyománnyal rendelkező nemzetközi konferenciasorozatába illeszkedett.

SZONTAGH PÁL

ERKÖLCS, JOG, HIVATÁSETIKA, PEDAGÓGUSETIKA – PROTESTÁNS KITEKINTÉSSEL

AZ ETIKAI NORMÁK ÉS A JOGRENDSZER VISZONYA

Az erkölcsi szabályok segítik az egyes embereket a jó és a rossz felismerésében és megkülönböztetésében. Az etika szó eredeti jelentése ókori görög eredetre (ethosz) vezethető vissza, amely szokást, illemet, hagyományt jelent. Tárgya az erkölcs (morál), annak eredete, milyensége, szerkezete. Az etika az erkölcsről vagy az erkölcsi cselekedetekről szóló tan vagy tanítás, az erkölcsinek minősülő gyakorlati tevékenységről alkotott elmélet.[39] Kutatja az emberi cselekvés erkölcsileg helyes formáit és a létező erkölcs javításának lehetséges útjait, módozatait."[40]

Keresztyén értelmezésben az erkölcs „az ember legjellemzőbb létformája, amelyből emberi méltósága és üdvössége függ. Praktikusan cselekvésmód, szokásrend, melyet őseinktől megörököltünk, kortársainknak és utódainknak továbbadunk."[41]

„Az etikákat általában három nagy csoportba sorolják: az egyik csoport a normatív etika, a másik a filozófiai etika (metaetika), a harmadik az úgynevezett alkalmazott etika. A normatív etika főleg azzal foglalkozik, hogy mi az erkölcsi jó, mi a helyes, mit kell tennünk, melyek a kötelességeink, mire törekedjünk, hogyan éljünk s miért. Vagyis egy meghatározott erkölcsi értékrendet, tanítást alapoz meg, fejt ki, képvisel és próbál meg érvényesíteni. A filozófiai etika ezzel szemben magát az erkölcsöt vizsgálja: az erkölcs lényegét, természetét, szerepét – illetve az erkölcsi fogalmak, etikai kategóriák, kijelentések tartalmát, jelentését, megalapozásának eltérő változatait, használatát tanulmányozza. Az alkalmazott etika tulajdonképp a normatív etika körébe tartozik, egyes hivatások, vonatkozások, területek, problémák beható vizsgálatát tekinti feladatának."[42]

A jogtól részben vagy egészben elváló erkölcsi szabályok nem túlságosan régi keletűek. A társadalom életét keret közé fogó nagy normarendszerek (vallás, erkölcs, jog) a 18. század második feléig nem váltak élesen külön. A korábbi korszakokban

a társadalomban széles körűen elfogadott erkölcsi szabályokat nagyfokú önkéntes normakövetés jellemezte. „A jogbölcselet természetjogi irányzata szerint létezik egy tértől, időtől független, örökérvényű jogi kódex, egyszerűbben a mindenkori erkölcsi közmeggyőződésnek a mindenkori jog helyességére vonatkozó része. E szabályokra az jellemző, hogy a megtartásukra, betartásukra, követésükre vonatkozó késztetésünk belső eredetű, nem függenek azok tételes jogi, szankciókkal ellátott formájuktól, s a betartásukra rendelt kényszereszközöktől. Jellegükből fakadóan jogi úton sokukat sem előírni, sem megtiltani nem lehet."[43]

A célok tekintetében a jogi és etikai norma között ma sincs nagy különbség, de a szekularizálódó és globalizálódó világban már nemcsak a vallási, de az erkölcsi értékek sem számítanak magától értetődőknek vagy általánosan elfogadottaknak.

A célok tekintetében a jogi és etikai norma között ma sincs nagy különbség, de a szekularizálódó és globalizálódó világban már nemcsak a vallási, de az erkölcsi értékek sem számítanak magától értetődőknek vagy általánosan elfogadottaknak. „Korunk egyik figyelemre méltó veszélyforrása (…), hogy a közvetlen szakrális elemeket nélkülöző „felvilágosult" és „pozitív joggá" transzformált logika megkönnyíti a norma és a mögöttes morális ok egymásról való leválását, lehetővé téve a normára okot adó megfontolások „kikopását" az egyébként továbbra is érvényes norma mögül."[44] A társadalmilag elfogadott értékek elvesztésével okszerűen megnő a formális jog szerepe a társadalmi együttélés szabályozásában.

A fentiekből az is következik, hogy az idők során a törvényesülő etikai szabályok mögül eltűnt (eltűnőfélben van) a meggyőződés és a személyes motiváció. Van-e így létjogosultsága az etikai elvárásokat jogszabályokban kodifikálni? Scott B. Rae szerint igen: „Az egyén valódi erkölcsi szándéka nem változik érvek vagy kényszerítés hatására, hiszen a szándék az egyén szabad választásából fakad. Amennyiben viszont úgy tekintünk az erkölcsre, mint „erkölcsös viselkedésre", akkor ez igenis törvénybe iktatható."[45] Zlinszky János szerint „bizonyos, az emberi közösség együttműködése szempontjából elengedhetetlen, erkölcsi kategóriák vállalása nélkül a gazdasági vagy szellemi téren történő együttműködés nem lehet sikeres".[46]

Mihály Ottó a két normarendszer különbségét éppen értekezésünk tárgyában, a neveléssel kapcsolatosan fogalmazza meg: „a jogi norma – lényegét tekintve – a negatív szabadság eszményére épül, a negatív szabadságot garantálja. Mélyebb elemzés nélkül: »ami nem tiltott, az szabad«. Az etikai vagy úgymond tudományos alapozású pedagógiai normák viszont a pozitív szabadság értelmében fogalmaznak »kelleket«, mivel a nevelés, mint fejlesztő tevékenység per definitionem a szabadságot pozitív szabadságként, mint valamire való szabadságot, a »jóra« való felkészítés-felkészülés szabadságát kell, hogy kezelje."[47] Nézete szerint a pluralizmus viszonyai között nincs létjogosultsága az egységes erkölcsre alapozott nevelésnek. A társadalom sokféle csoporterkölcse kizárja a társadalmat integráló közös erkölcsi alapvetést, amelynek helyébe Mihály Ottó álláspontja szerint a jogi norma lép. Domszky Andrással együtt[48] addig és abban egyetértünk

Mihály Ottóval, hogy napjainkban valóban rutinosabban használjuk a jogszabályokat és szívesebben vitatkozunk jogi megközelítéseken, mint amilyen figyelmet fordítunk az egyes esetek értékrendbeli, erkölcsi, etikai összefüggéseire. Ugyanakkor nézetünk szerint „nem igaz, hogy a jognak nem kell az erkölcs. (…) A jog tipikusan társadalmi termék, a társadalom belső szabályrendje. (…) A 20. század első fele megmutatta, hogy a tiszta jog elmélete csődbe visz."[49]

A fentiek alapján összességében elmondhatjuk, hogy az értékvesztett világ szekularizálódó társadalmában az alkotmányok és a törvények egyre „erkölcsösebbekké" válnak, vagyis egyre inkább írnak le és elő olyan magatartásformákat, amelyek a megelőző korokban mindenki számára egyértelmű íratlan – vagy éppenséggel a Bibliában leírt – normáknak számítottak. „Paradoxonnak tekinthető, hogy a szervezett és egyéb bűnözés félelmetes szaporodása, a terrorizmus, a korrupció, a vandalizmus, az erőszak és kegyetlenkedés, a kibernetikai bűnözés, a kábítószer-fogyasztás, a biogenetikai és biomedicinális visszaélések terjedésének, valamint a vallási alapú és szekularizált erkölcsi kötelékek lazulásának időszakában az alkotmány és a jogrendszer erkölcsiesedéséről beszélhetünk. Pedig az erkölcsiesedés szükségességét éppen a jelzett negatív jelenségek támasztják alá".[50]

„A jogi normák döntő többsége kiállja az erkölcsi szempontú vizsgálat próbáját. A jogi és etikai normák tartalmi rokonságban állnak egymással, sőt igen sokszor azonos tartalmúak."[51] Fontos ugyanakkor, hogy a jogot morális minimumként és ne morális maximumként fogjuk fel. Ha ugyanis azzal érvelünk, hogy a tettem azért etikus, mert nem törvénytelen, akkor a törvényt morális maximumként értelmezve téves következtetésre jutunk.[52] Létezhet ugyanis olyan eset, mikor valaki betart minden rá vonatkozó jogi előírást, mégis etikátlanul jár el, a jog nem feltétlenül ad védelmet az etikátlansággal szemben. „Minden olyan gondolatmenet mögött, mely erkölcs és büntetőjog különbségeit vizsgálja, ott rejtőzik az a feltevés, hogy a kettő között bizonyos alapvető dolgokban nagyfokú hasonlóság áll fenn: mind a kettő parancsoló és tilalmazó normák összessége, s különbség talán csak a rendelkezésükre álló szervezetben van"[53] – írja Bibó István. „Döntő különbség van abban is, ahogyan erkölcs és büntetőjog az erkölcsi Rosszal szemben állanak, és ahogyan az erkölcsi felháborodás feszültségét feloldják. Az etika az erkölcsi Rosszal értékítélet formájában áll szemben, s ezt a szembenállást az erkölcsi Rossz lehető megsemmisítésének az eszméje mozgatja. A büntetőjog is az erkölcsi Rosszal áll szemben – nem pedig valami külön büntetőjogi Rosszal! –, de szembenállásában ezt az erkölcsi Roszszat megadott nagyságnak tekinti, melynek megsemmisítésére nem vállalkozik, és nem is vállalkozhatik. Tekintetét elsősorban a társadalmi egyensúlynak arra a megbomlására irányítja, amelyet az erkölcsi Rossz előidézhet, és ezt igyekszik keretek közé szorítani, racionalizálni, értékszempontokkal telíteni. Ennek a célnak konkrét megvalósítása a büntetőjogi ítélet."[54]

Miért van tehát szükség a jogi és erkölcsi szabályozók megkülönböztetésére? Egyrészt hatókörük miatt: míg a jogi norma általános érvényű, az etikai szabályozás egy szűkebb közösségre – adott esetben az azo-

nos hivatást űzők körére – korlátozódik, így konkrétabb, akár példálózó jellegű is lehet. A másik jelentős különbség a szankcionálhatóság. A jogi norma közhatalmi eszközökkel, differenciált szankciókkal kikényszeríthető, ahol a következmény arányos a tett súlyával. Ezzel szemben az erkölcsi norma betartását a közösség értékítélete biztosítja, ami helyzetenként változó lehet, a szankciók pedig nem feltétlenül arányosak és kiszámíthatók (egy elmaradt kézfogástól az üzleti kapcsolat megtagadásáig terjedhetnek). A jognak általánosnak, közzétettnek, jövőbeni cselekvésre irányadónak, világosnak, ellentmondásmentesnek, lehetségest követelőnek, bizonyos állandósággal rendelkezőnek és a kinyilvánított szabály és a hivatalos cselekvés közt egyezést mutatónak kell lennie[55], míg az erkölcsi norma sokszor nem kellően világos, széleskörű nyilvánossága nem mindig biztosított, visszamenőlegesen is ítélkezik, egyes elveit nem priorizálja, azok akár ellentmondásba is kerülhetnek, idealizált külső körülményekből indul ki, ezért sokszor nem életszerű. „A jog intézményekben kijegecesedett, logikai meghatározásokkal körülbástyázott szabály- és magatartásrendszer, míg az erkölcs határait és kereteit egyszeriségükben nem ismétlődő érték- és kötelességélmények teszik folyékonnyá."[56] Amíg tehát a büntetőjog a cselekedetek külső elemeit vizsgálja, addig az etika az emberi cselekvés belső mozgatóinak vizsgálata.

Tény, hogy napjainkra „számos erkölcsi követelmény nyer jogi színezetet, a jogi előírások végrehajtása pedig erkölcsi biztosítékokkal is kiegészül".[57] Mégsem mondhatjuk, hogy az etikai normáknak a jogszabályokba való beemelésével a két normarendszer egy új szinten olvadt újra össze. Egyrészt nem szűntek meg az egyes társadalmi csoportok által önként vállalt vagy jogszabály által kikényszerített etikai szabályozók, másrészt több esetben a jogba beépülő erkölcsi fogalmak megkettőződtek, jogi és erkölcsi jelentéstartalmuk idővel elvált egymástól.[58] Ez történt olyan, a jogi szabályozókba beépülő fogalmakkal, mint a tisztesség, jóhiszeműség, méltányosság, visszaélés tilalma, közerkölcs, hűség stb.

Inkább azt mondhatjuk, hogy a jog „erkölcsiesedése" nem szünteti meg az etikai normák létjogosultságát, hanem a jog éppen ezen etikai normákon keresztül válik a mindennapokban érvényessé. „Az erkölcsi szabályok jogi normákként történő megjelenítésének az a kiinduló pontja, hogy a szankció ne indítéka, hanem biztosítéka legyen az önkéntes jogkövetésnek."[59]

Az önkéntes jogkövetés jelentőségét Turgonyi Zoltán etikai összefoglaló munkájában is hangsúlyozza: „Az erkölcsi törvény (mint bármiféle egyéb előírás, felszólítás stb.) egyfajta közvetett céltételezés. Egy kívánt állapotot úgy igyekszik fenntartani, ill. létrehozni, hogy közvetlen okává egy embert tesz, aki nem öntudatlanul működő eszközként szerepel a folyamatban, hanem maga is célt tételez. Akkor jár el a normális működésnek megfelelően, ha (...) a törvény betartását akarja. A törvény tehát elsődlegesen arra kíván motiválni, hogy akarjam a betartását."[60]

A jog és erkölcs dilemmáját a pedagógiára vonatkoztatva érdemes figyelnünk a kálvinista neveléstudomány nagy alakjára, Karácsony Sándorra. Mivel a kodifikált jog soha nem képes minden részterületet átfogni, s betartása mindig vitás, nehezen el-

lenőrizhető, Karácsony Sándor olyan jogi magatartást ajánl, amely túlmegy a törvényi előírásokon: ha minden tekintetben a másik ember autonómiájának biztosítását tartjuk fő feladatunknak, saját autonómiánk is nagyobb biztonságban van, nem kell a viszonyok megváltozásakor a másik revánsától tartanunk.[61]

HIVATÁSETIKA

A hivatásetikai szabályok vizsgálata során először is fel kell állítanunk az etikus viselkedés belső struktúrájának hipotézisét. Paul Ricoeur elmélete alapján elválik egymástól az etika és a morál. Alaptézise szerint az (arisztotelészi) etika a jónak látott célokat, az élet akarását, a (kanti) morál az ezekből fakadó egyetemes rendeltetésű normákat, kötelezettségeket, tiltásokat jelenti. Ezen felül áll az etika harmadik szintje, amelyet ő gyakorlati bölcsességnek nevez. Ezen a szinten a döntések a váratlan helyzetre adott reakciók.[62] Ricoeur az etika elsőbbségét hirdeti a morállal szemben, elméletében a gyakorlati bölcsesség krízishelyzetben képes visszatérni a normák világából az eredeti etikai célkitűzésekhez. A gyakorlati bölcsesség „visszautal arra a személyre, aki (etikai célkitűzései mellett) figyelmes a helyzet sajátos voltára is".[63]

Másfajta erkölcsi normák érvényesek vajon a különböző szakmák képviselőire? Ráépíthető egy-egy hivatásra egy-egy önálló etikai rendszer? Ismertek olyan álláspontok, amelyek megkérdőjelezik az önálló hivatásetika létjogosultságát. Érvelésük szerint, ha a hivatásetikai normák különböznek az általános etikai normáktól, az az egyén erkölcsi magatartásának megkettőződéséhez vezethet: más normákat tart magára nézve irányadónak és kötelezőnek a magánéletben és a munkahelyen. „Igen elterjedt az a jelenség, hogy a legtöbb ember két egymástól elkülönített világot alakít ki magának, egy munkahelyit és egy magánéletit. Ezekben a világokban különböző erkölcsi normák uralkodnak. Ami jónak számít a munkahelyen, azt gyakran elítéljük a magánéletben. Ezt a hatalmas ellentmondást csak úgy tudjuk feloldozni, hogy elhitetjük magunkkal: így van rendjén, más normák uralkodnak életünk e két fontos területén."[64]

Más felfogások szerint a szakma többek között éppen attól válik hivatássá, hogy létezik érvényes etikai kódexe. „Egy adott szakma elsajátítása a közvetlen szakmai ismereteken túl jelenti a szakma általánosan elfogadott értékrendjének átvételét is, a szóhasználattól a financiális szempontokig."[65] Ez természetesen nem jelenti (nem jelentheti) az egyéniség vagy az egyéni morál feladását.

„Egy tudástartománynak a tudásnál és a készségeknél többet kell felölelnie ahhoz, hogy a társadalom szakmaként fogadja el. Ki kell egészülnie egy etikai dimenzióval, amely biztosítja a társadalmat arról, hogy a szakértelmet nem önző célokra és nem a közérdek ellen használják fel"[66] – fogalmaznak Csíkszentmihályi Mihály és munkatársai.

Bertók Rózsa a hivatásetikákat a speciális etikák körébe sorolja. „A speciális etikák professziókhoz kapcsolódnak, mindig olyan helyeken jelentkeznek, ahol elengedhetetlen a részletes, pontos, ember-ember közötti kapcsolat szigorú szabályozása."[67]

A KERESZTYÉN HIVATÁSETIKA

„A hivatásban fellelhetjük mindazt a jelentést, amit a hivatás archetípusa alapoz meg. Ennek jelentésmagva az elhívás, az apostolok Krisztus által megszólítottsága."[68]

„Istennek kell inkább engedelmeskednünk, mint az embereknek" (ApCsel 5,29) A jól ismert bibliai ige alapján kijelenthető-e, hogy a keresztyén emberekre, munkavállalókra más szakmai-etikai szabályok alkalmazandók, mint a világiakra? Nézetünk szerint nem. „A keresztyén etika megkülönböztető jellege inkább az erkölcsi indíttatásban és az egyéni erkölcsösség indoklásának módjában rejlik, semmint az erkölcsös magatartás tényleges tartalmában."[69] Ahogy a 17. századi puritán lelkipásztor, John Cotton megfogalmazta: „az igazán hívő keresztyén, a megigazult ember, hite által él hivatásában".[70]

Ahogy az ADI (Associazione Docenti Italiani) olasz tanárszervezet etikai kódexének bevezetésében olvashatjuk, az egész nyugati világban érzékelhető ideológiai válság végérvényesen kikezdte az etikát, amelyet immár nem nagy alapelvekből, bármilyen típusú transzcendens „bizonyosságokból" »vezetnek le«, hanem olyan kutatási útvonalakon keresztül »építik fel« őket, amelyek megfelelnek a meglévő szükségletek/problémák által felvetett igényeknek.[71] Ez az etikai megközelítés gyökeresen ellentmond a keresztyén etikai felfogásnak. A különbség lényege, hogy a keresztény megalapozású és tartalmú természetjog „a pozitív joganyag rendelkezéseit nem a joganyag létrehozójára vagy a „jogtörténetben" kijegecesedett elvekre stb. vezeti vissza, hanem valamely szabály közvetlen igazolásaként és szükségképpeni eredőjeként fogadja el az adott – kimunkált és széles körű társadalmi beágyazódottsággal rendelkező – hitrendszer, kultúrkörünkben tipikusan a Biblia általános elveit és tételes elvárásait."[72] Bibó István megfogalmazásában a jog és az etika viszonyában „a krisztusi etika volt az, mely az erkölcs büntetőjogias szemléletével szemben először foglalt élesen és tudatosan állást. Az evangélium állásfoglalásában pontonként ki lehet mutatni, hogy mennyire az erkölcsnek a farizeizmus által képviselt büntetőjogias szemlélete ellen irányul. Ezt a gondolatot a legösszefogottabban képviseli a »ne ítéljetek« tanítása."[73]

...az egész nyugati világban érzékelhető ideológiai válság végérvényesen kikezdte az etikát, amelyet immár nem nagy alapelvekből, bármilyen típusú transzcendens „bizonyosságokból" »vezetnek le«, hanem olyan kutatási útvonalakon keresztül »építik fel« őket, amelyek megfelelnek a meglévő szükségletek/problémák által felvetett igényeknek.

Szenczi Árpád tömör megfogalmazásában: „A keresztyénség vallásos morálja azokkal a hatóerőkkel is rendelkezik, amelyeket korunk vallástalan morálja nem ismer."[74] Ezzel rokonítható Zlinszky János gondolata: „A keresztény erkölcs, a szeretet gyakorlata által állítható helyre a jog értéktartalma."[75]

Megfordítva ezeket az állításokat, elfogadhatjuk Balázs Zoltán álláspontját is, mely szerint „a legalapvetőbb tévedés mindenképpen az, ha megpróbálunk különbséget tenni specifikusan keresztény (értsd: csak a keresztények számára követendő) és specifikusan nem-keresztény értékek között. Ez azonban nem jelenti azt, hogy

ne volnának olyan értékek, amelyeket a kereszténység valamilyen okból különösen is a magáénak érez, vagy – erőteljesebben fogalmazva – elsősorban a keresztény vallás tett és remélhetőleg tesz ma is a világ számára hozzáférhetővé. (…) ezek az értékek nem abban az értelemben keresztény értékek, hogy csak a kereszténység követői számára volnának érvényesek."[76] Paradox módon tehát ebben az értelmezésben nincsenek „keresztyén értékek", vagyis csakis „keresztyén értékek" vannak.

A keresztyén (biblikus) alapon álló etikai szabályok gyakorlati megfogalmazása semmivel sem egyszerűbb feladat, mint a világi törvénykezésé. „Krisztus nem tanít semmilyen elvont etikát, amelynek mindenáron érvényt kellene szerezni. Krisztus lényegében nem tanító, törvényadó, hanem valóságos ember, mint mi. (…) Krisztus nem a jóról szóló elméletet szerette, mint az etikusok, hanem a valóságos embert" – írja a német teológus, Dietrich Bonhoeffer. „Ez megóv minket bármely elvont etikától, és konkrét etika művelésére késztet. (…) A próbálkozás, hogy kimondják azt, ami egyszer s mindenkorra érvényes, mindig is eleve kudarcra volt ítélve. Az ilyen kijelentés némelykor olyannyira formális és általános volt, hogy semmilyen tartalmi jelentéssel nem rendelkezett. Máskor pedig azok, akik megkíséreltek minden elgondolható tartalmat bepréselni meghatározásaikba, hogy előre megmondhassák valamennyi elképzelhető esetre nézve, mi a jó, olyan átláthatatlan kazuisztikába fulladtak, hogy már sem az általános érvényű, sem a konkrét jelentés nem érvényesülhetett."[77]

A PROTESTÁNS HIVATÁSETIKA SAJÁTOSSÁGAI

A reformátorok munkásságában a hivatásetika az addig megszokottaktól eltérően értelmeződik. „A protestáns etika ideáltípusa hivatásetika. Hangsúlyozza a földi munkát, mivel csak a munka szolgálja Isten dicsőségének gyarapítását, föld királysága építését. (…) A munka tehát az élet célja, s olyan pozitív önértéket kap, mint még soha."[78] Míg a középkori katolikus felfogás csak a papi-egyházi munkát és szolgálatot tartotta Isten által szentesítettnek és a polgári foglalkozásokat alacsonyabb rendűnek tüntette fel, Luther szerint Isten előtt minden hivatás egyenlő és egyaránt kedves, ami igen radikális nézet a 16-17. századi Európa társadalmában. Tanítása szerint Isten tetszésének elnyeréséhez egyetlen út vezet, mégpedig az evilági kötelességek teljesítése. Az ember akkor jár el helyesen, ha megmarad abban a hivatásban, amelybe Isten állította, s törekszik hivatása mind teljesebb és tökéletesebb betöltésére. Így válik a lelkiismeretesen végzett munka istentiszteletté.[79] „Isten szorgalmat és hűséget követel minden hivatásban; mert aki kicsiny dolgokban hanyag, az a nagyokban sem különb. (…) Azért akinek valami hivatása van, semmi kis dolgot ne nézzen kevésbe" – olvashatjuk az Asztali beszélgetésekben.[80]

Ennek a páli-reformátori hivatás-gondolatnak az a jelentősége, hogy mintegy a gondviselő Isten kezéből veszem azt a helyet, ahová állít engem: a családot (a szűkebb értelemben vett hivatást), a foglalkozást, a társadalmat, a nemzetet. Isten maga készítette elő számomra azt a helyet, ahol cselekvésre, döntésre hív. Azt akarja,

hogy az adott lehetőségek között a felebarátot meglássam és a felebarát szolgálatán át szolgáljam Istent.

A kálvini hivatásfelfogás Luther hivatásetikájából indul ki, de „Kálvin még hangsúlyosabbá tette a hivatás megszentelt voltát, amikor azt tanította, hogy nemcsak világi hivatásunkban lehetünk és maradhatunk Istennek tetsző, az ő akaratát cselekvő emberek, hanem éppen a hivatásunk végzésével leszünk azokká. Kálvinnál a becsületes, szorgalmas munka maga, Isten dicsőítésévé válik."[81] A lutheri »hit általi üdvözülés« elve Kálvin felfogásában a »tettek általi üdvözülés« elvévé alakult át. Kálvin azt hirdette, hogy az ember munkára van teremtve: „Hogy butaságunkkal és hirtelenkedésünkkel mindent össze ne zavarjunk, (Isten) minden embernek – egy sajátos életútban – meghatározta a kötelességeit. És hogy senki meggondolatlanul át ne lépje a maga határait, ezeket az életutakat »hivatásoknak« (vocationes) nevezte el. Minden egyes ember számára tehát élete útja mintegy az Úr által rendelt őrállomás, hogy élete folyamán ide-oda ne vándoroljon. (…) Minden dologban a helyes cselekvés kiinduló pontja és alapja az Istentől kapott hivatás. (…) A közalkalmazásban lévő készségesen látja el teendőit, a családapa jobban teljesíti kötelességeit, ki-ki könnyebben viseli el a kényelmetlenséget, csalódásokat, aggodalmakat, melyek az élet útján várnak rá, ha meggyőződött róla, hogy Isten tette a terhet a vállára. Ebből származik az a rendkívüli vigasztalás is, hogy nincsen olyan hitvány és alacsony rendű feladat – feltéve, hogy hivatásodat teljesíted benne –, amely ne ragyogna és nagyon értékes ne lenne Isten szemében."[82]

Kálvin kétféle szabályrendszert (törvényt) különböztet meg: a lelki törvényt, „mely a lelkiismeretet a kegyességre és Istennek a tiszteletére oktatja" és a világi törvényt, „mely az embert az emberi és polgári kötelességekre tanítja".[83] A törvények Kálvin felfogásában egyformán érvényesek az uralkodó hatalomra és az alávetett polgárokra. Kálvin a természeti törvényekkel kiegészítve kitágítja az erkölcsi törvények fogalmi körét, amikor is a törvények rendelkezését kiegészíti a méltányosság követelményével.[84]

A »hivatás« sem Luthernél, sem Kálvinnál „nem puszta közgazdasági szakkifejezés, mert a hivatás szoros összefüggésben marad az »elhívással« és az elhívóval, Istennel".[85]

Jól ismert Max Weber tétele a protestáns etika hatásáról a kapitalizmus kialakulásában. Ahogy ő maga is írja: „a győzedelmes kapitalizmusnak, mióta gépi alapokon nyugszik, nincs többé szüksége rá (t.i. a protestáns etikára – Sz.P.) mint támaszra".[86] Más álláspontok szerint a mai kapitalizmus kulturális válságának éppen az az oka, hogy a hivatás- és munkaetika kikopott és helyette csak a hedonizmus maradt, amely viszont nem képes működtetni a gazdaságot.[87]

Az is vitathatatlan ugyanakkor, hogy a protestáns etikai alapok a mai napig hatnak. Francis Fukuyama szerint a protestáns gyökerű államokban a családon kívüli bizalmi kapcsolatok közösségszervező ereje (gyülekezetek, önkéntes szervezetek) támogatja az üzleti élet alapját jelentő bizalom megerősödését.[88]

Ennek a bizalmi légkörnek a hátterében az egyén személyes erkölcsi felelőssége áll.

A kultúrprotestáns és a szerzetesi hivatásértelmezést egyaránt vitató Bonhoeffer megfogalmazásában: „Az élet Krisztus szemszögéből az én hivatásom; az enyémből viszont az én felelősségem."[89]

AZ ETIKAI KÓDEXEK

Az etikai kódex „valamely szakma viselkedési normáit egységbe foglaló szabálygyűjtemény, melynek hatálya a közéleti viselkedés mellett a magánélet kérdéseire is kiterjedhet".[90] Ugyanakkor hivatásetika – ahogy, mint feljebb láttuk, minden etikai norma – jogi kodifikációja problematikus terület. Lényegében az etikai szabályzatok tárgya a „jogszerű, de erkölcstelen" határán mozgó jelenségek, magatartásformák egyértelmű szabályozása.[91] A norma ráadásul koroktól és a társadalmi környezettől függően változhat. Célja, hogy – figyelembe véve az egyén választási szabadságát – „a lehetséges cselekedetek közül előírja a helyest és követendőt".[92]

Peter Koslowski felosztása szerint az emberek három nagy csoportba sorolhatók: vannak mindig erkölcsösek, vannak erkölcstelenek, és vannak azok, akik akkor erkölcsösek, ha a többiek is azok. Ez utóbbiaknak van szüksége írott etikai kódexekre. „Az etikai kódex az erkölcsileg átlagos egyént – aki csak akkor erkölcsös, ha a többiek is azok – biztosítja arról, hogy többségükben a többiek is erkölcsösen fognak viselkedni."[93]

Formailag az etikai kódexek kétféleképpen jöhetnek létre. Vagy társadalmi közmegegyezés alapján, érdekvédelmi egyeztetés útján vagy jogszabályi felhatalmazással, közhatalmi aktus által. Előbbi esetben nagyobb valószínűsége van az önkéntes jogkövetésnek, utóbbi esetben a normakövetés (munka)jogi eszközökkel kikényszeríthető. Formailag a fentiek alapján lehetnek ajánlások vagy jogi normákba is foglalhatók.

Az etikai kódexek összeállításakor mindig fontos döntési pont, hogy a jogi norma alapján szabályozott területeket tartalmaznia, vagy akár érintenie kell-e az etikai normáknak? Nyilvánvaló, hogy az etikai szabályozás nem lehet ellentétes a jogi normákkal, ugyanakkor félő, hogy amennyiben sok az átfedés a két szabályrendszer között, idővel az előzőekben már jelzett jelentéshasadás itt is megtörténik, és a kétféle norma más-más tartalommal él tovább.

Formailag az etikai kódexek kétféleképpen jöhetnek létre. Vagy társadalmi közmegegyezés alapján, érdekvédelmi egyeztetés útján vagy jogszabályi felhatalmazással, közhatalmi aktus által. Előbbi esetben nagyobb valószínűsége van az önkéntes jogkövetésnek, utóbbi esetben a normakövetés (munka)jogi eszközökkel kikényszeríthető.

„A professzió egyik fontos jellemzője lehet, hogy a szakma összefoglalja önmaga számára azokat a viselkedési elveket, magatartási, erkölcsi normákat, melyeket elvár minden művelőjétől, és amelyek segítségével a kívülálló – laikus – számára jelzi a professzió határait, érvényességi területeit. Az Etikai Kódex megalkotása nem csupán azért lényeges egy professzió szempontjából, hogy viselkedési elveket fejezzen ki, hanem azért is szükséges, hogy azokat a más szakmabeliekkel, illetve a mindenkori politikai-társadalmi vezetéssel szemben érvényesíteni és fenntartani

lehessen, lévén hogy ezen elvek egy professzió képviselőinek közös véleményén alapulnak, a professzió önmeghatározását jelentik."[94]

„A mai korszak felszaporodott számú kódexei valamiféle bizonyosságot próbálnak rögzíteni, arra törekszenek, hogy biztonságosabb formát öltsön a szabályok tudása és átadása, hogy senki ne hivatkozhasson arra, hogy nem tud hozzáférni az ismeretekhez vagy tudnivalókhoz. A mai kódexek sokfélék, azokon a helyeken jelentkeznek nagy számban, ahol a társadalom számára elengedhetetlenül fontos irányelveket kell definiálniuk."[95]

PEDAGÓGUS ETIKA

A nevelői hivatás egyszerre kívánja meg az egyéni felelősségvállalást és az elkötelezett közösségi magatartást. Intézményi hierarchia-szervezete nem tagolt, mivel a struktúrából hiányzik a tényleges középvezetői szint, az együttműködő partnerek köre roppant széles, olykor nehezen definiálható: beletartoznak nemcsak a gyermekek, tanulók és a kollégák, de a tanulók családjai, ismerősei is. A nevelő és a nevelendő kapcsolata is különleges: egyszerre alá- és mellérendelt, ráadásul a kommunikációs lehetőségeket nagyban meghatározza a gyermekek, tanulók érettsége. A nevelés-oktatás ráadásul egyszerre szolgáltatás és szolgálat: megtalálhatók benne a szolgáltatásmarketing elvárásai éppúgy, mint a jogszabály által előírt kényszerek.

Az iskolai értéktudat kialakításának alapvetése, hogy maga a pedagógus is rendelkezzen jól megalapozott személyiségképpel, biztos értéktudattal. Ez a belső tartás teszi ugyanis alkalmassá más értékrendszerek megértésére tiszteletben tartására, elfogadására. A nevelő személyiségének legfontosabb eleme a kiegyensúlyozottság, belső harmónia, az az emberi tartás, amely nélkül nem volna képes hiteles példamutatással nevelni tanítványait. Pázmány Péter mondja: „példátokkal sokkal inkább taníthatjátok a gyermekeket, hogysem szavatokkal… Aki jó erkölcsben akarja nevelni magzatját, szükség, hogy annak magaviseletéből gonoszságot nem tanulhasson a neveletlen gyermeke, hanem jó példájával tökéletességre vezetessék."[96]

Az iskola világában egyszerre van jelen az etikai realizmus, hiszen a pedagógus személyes értékrendje eltérhet az iskola, mint intézmény értékrendszeréről és az etikai abszolutizmus, hiszen „a keresztyén teológián alapuló erkölcsi alapelvek közvetítéséről egyetlen iskola sem mondhat le, függetlenül attól, hogy milyen világnézeti szemléletet vall magáénak".[97]

A pedagógiai etika témakörében általában két, egymással szoros kapcsolatban lévő, de jól elválasztható témakört tárgyal a szakirodalom. Az egyik a nevelés erkölcsi tartalma (a tanulók erkölcsi nevelése), illetve a nevelés etikája, mint hivatásetika. Jelen értekezésünkben csak az utóbbi tárgyalására szorítkozhatunk. Ebben az értelemben a pedagógusetika szerep- vagy szolgálatetika. Hankiss Elemér már 1977-ben megfogalmazta: a tanári hivatás abban (is) speciális, hogy a tanárnak a tudásán és a munkaerején túl „a magatartását és a személyiségét is megveszi, vagy legalábbis igénybe veszi a társadalom".[98] Másként megfogalmazva „kevés olyan szakma van,

ahol ennyire számít a teljes személyiség, amelynek természetszerűen része az erkölcs".[99] Hankiss szerint a tanárokat a felnőtt társadalom „előretolt elitcsapatként, vadakat térítő s nevelő áldozatos misszionáriusokként, rendfenntartó alakulatként és hírszerző diplomataként" kezeli.[100]

Az azóta eltelt évtizedekben nem sokat enyhülő (ha egyáltalán enyhülő) komoly ellentmondás feszül a pedagógus szerephez kapcsolódó maximális, idealizáló elvárások és a szakma társadalmi presztízse között.[101] Ezekről az idealizáló elvárásokról Hankiss már 1977-ben leszögezte: „az erkölcsi-társadalmi normák nem arra valók, nem arra a célra készülnek, hogy az ember maradéktalanul betartsa őket"[102], ezek az elvárások azért vannak túlméretezve, hogy a töredékük betartása is elegendő legyen a normális társadalmi működéshez. Jelenits István ezt megalkuvó álláspontnak nevezi, szerinte a nevelőnek igenis meg kell küzdenie az elé állított erkölcsi norma maradéktalan vállalásáért. „Olykor talán elbukik, s akkor nem esik kétségbe, de azt sem mondja, hogy »ami nehezen megy, ne erőltessük«, hanem föláll és tovább küzd."[103]

„Kívánatos lenne, hogy a pedagógus megfelelően megalapozott belső értékrenddel rendelkezzen, tehát a tudásalapú társadalom mellett egyre inkább kívánatos lenne az erkölcsi érték alapú társadalom kívánalmának előtérbe kerülése is."[104] Ettől ma még messze vagyunk, és jelentősen megnehezíti az általánosan érvényes pedagógus etikai szabályrendszer felállítását és elfogadását, hogy nemcsak a pedagógus szakmában, hanem egész társadalmunkban hiányoznak az etikára vonatkozó konszenzuális alapok. Ez is viszonylag új jelenség, a pedagógusi hivatásetika, a pedagógiai etika kérdésfelvetése egyidős az általános érvényű erkölcsi (nevelési) értékek elvesztésével. Sokáig „a nevelés filozófiai elméletei szinte mindig levezetések voltak a mindenkori etikai álláspont alapvető axiómáiból, amely másféle álláspontokkal szemben szükségszerűen abszolútnak tekintette magát."[105]

A pedagógus hivatással kapcsolatban az általános hivatásetikai alapvetéseknél talán még élesebben vetődik fel az erkölcsi normák kikényszeríthetőségének dilemmája. A pedagógusi pálya professzióvá válásának egyik legfőbb akadálya sokáig az volt, hogy az 1970-es években született gyermekek, tanulók óriási száma miatt az oktatásirányítás kénytelen volt szemet hunyni a nagyszámú képesítetlen munkaerő alkalmazása felett. Egyes régiókban, bizonyos szakokon ma sem ismeretlen ez a jelenség. Márpedig „egy foglalkozás attól (is) válik professzióvá, hogy a „kliensek" köre nem ért megfelelően a szolgáltatás alapvető jellemzőihez, annak speciális és technikai természetéhez; annak folyamatát nem tudja kellőképpen értékelni. Ma Magyarországon sokan úgy érzik, jól értenek a pedagógusi munka egészéhez vagy részeihez."[106]Az elmúlt időszak különböző hazai szabályozói különféle megoldásokat kínáltak e dilemma feloldására. Egy részük az etikai kódexeket csak ajánlásként, iránymutatásként fogalmazta meg.

Az egyházi iskolák nagy előnye, hogy könnyebben meg tudnak fogalmazni a maguk számára olyan etikai értékrendszert, amely az adott iskolafenntartó és iskolahasználó közösségben széles körűen elfogadott. Éppen ezért az egyházi iskolákban már a 90-es évektől felmerült egy-egy

felekezeti etikai kódex megalkotásának igénye. A katolikus és református iskolák 1998-ban el is fogadták saját etikai kódexüket. „Az egyházi iskolák nevelőinek közös etikai alapelvei kell, hogy legyenek, ezek forrása pedig az Isten igéje, a Biblia" – szögezi le az Országos Református Tanáregyesület elnöke az etikai kódexet megalkotó munka kezdetén.[107] „Az Etikai kódex nem törvény és nem jogszabály. Az etikai norma erkölcsi erejével hivatott szabályozni az MRE közoktatási intézményeiben működő pedagógusok emberi magatartását nevelői hivatásuk gyakorlásában. Az Etikai kódex igei alapelveken nyugvó és a református hitelvekből következő kívánalmakat fogalmaz meg."[108]

Egyes kutatások szerint „a felekezeti iskolai tanári hivatásfelfogás eltér az általánostól, és tetten érhető egyfajta tudatosan végzett közös tanulás, hivatásformálás. Mindez nagyobb magabiztosságot, öntudatot ad az itt dolgozóknak, inkább tisztában vannak feladataikkal, s képesnek érzik magukat azok megoldására."[109]

A közelmúltban sokan, sokféleképpen igyekeztek (nevelés)filozófiájuk alapján etikai szabályrendszereket létrehozni. A bevezetés módjától és az egyes kódexek hatókörétől függően az eredmények különbözőek lehetnek, de az egyes szabályzók formális és informális beépüléséről az intézmények mindennapi gyakorlatába, mi több, a pedagógusok etikai magatartásába, nincs számottevő adatunk. Kornis Gyula, a két világháború közötti időszak kiemelkedő tudósa és kultúrpolitikusa szerint az eszmény ismerete önmagában nem biztosítja a helyes pedagógiai gyakorlatot, a pedagógusnak „a gyakorlatban számolnia kell a valóságban felmerülő fizikai és pszichológiai akadályokkal. Absztrakt etikából, logikából, esztétikából a nevelői munkának csak a végső, de nem konkrét céljai vezethetők le."[110]

...a pedagógia is olyan mértékben befolyásolja a társadalom tagjainak mindennapi életét, hogy művelése nem képzelhető el elkötelezett etikai magatartás nélkül, ezen etikai elvárások megfogalmazása és széles körű elfogadása nem megy egyik napról a másikra.

A pedagógusi hivatásetikáról szóló diskurzus biztosan sokáig része lesz még a szakmai és közéleti vitatémáknak. Noha az talán vitathatatlan, hogy pl. az orvosi és jogászi hivatáshoz hasonlatosan a pedagógia is olyan mértékben befolyásolja a társadalom tagjainak mindennapi életét, hogy művelése nem képzelhető el elkötelezett etikai magatartás nélkül, ezen etikai elvárások megfogalmazása és széles körű elfogadása nem megy egyik napról a másikra. Jelen tanulmány szerzőjének véleménye szerint a jogszabályilag előírt, érdemi szakmapolitikai – és akár össztársadalmi – vita nélkül bevezetett szabályrendszereknek több a kára, mint a haszna. Kikényszerítésük erodálja nemcsak a szakma képviselőinek egységét és a hivatás iránti közbizalmat, de félő, hogy az eddig konszenzuálisan elfogadott, íratlan etikai normák mögül is eltűnik a közmegegyezés.

[39] Hársing László: *Bevezetés az etikába*, Bíbor, 1999, 13.
[40] Hoffmann Rózsa: *Erkölcs és pedagógia. A pedagógus szakmai etikai kódex jelentősége,* in Hoffmann Rózsa (szerk.): *Szakmai etikai kódex pedagógusoknak. Tanulmányok, normák és esetleírások*, Budapest, Nemzeti Tankönyvkiadó, 2003, 11.
[41] Hoffmann: Erkölcs és pedagógia, 10.
[42] Czebe Katalin – Dillong Renáta: *Etikai kódex a mai Magyarországon?* http://www.osztalyfonok.hu/cikk.php?id=666, (utolsó letöltés 2017.03.19.), 1-2.
[43] Szathmáry Béla: *Keresztyén értékek az emberi jogok világában. A jogtudomány tanításának lehetséges szempontjai egy egyházi fenntartású jogi karon,* Theológiai Szemle 3/2009, 174.
[44] Rixer Ádám: *A magyar jogpolitika és jogrendszer egyes jellegzetességei. Kísérletek a jog és morál közelítésére,* in Sepsi Enikő (szerk.): *Tudomány és etika. Studia Caroliensia 2012.*, Budapest, KRE-L'Harmattan, 2013, 82.
[45] Rae, Scott B.: *Erkölcsi döntések. Bevezetés az etikába*, ford. Farkas Ildikó, Budapest, Harmat, 2015, 19.
[46] Zlinszky János: *Erkölcs és társadalom,* in Zlinszky János: *Közéleti és jogászi etika a gyakorlatban*, Budapest, Szent István Társulat, 2007, 10.
[47] Mihály Ottó: *Pedagógiai, etikai, tudományos és jogi normák az iskolai erkölcsi szocializációban,* Új Pedagógiai Szemle 2001. január, https://www.ofi.hu/tudastar/mihaly-otto-pedagogiai, (utolsó letöltés 2017.03.19.), 6.
[48] Domszky András: *Etikai dilemmák a szakértői munkában*, 2007, http://webcache.googleusercontent.com/search?q=cache:Pvweq1Utk_UJ:nfsz.munka.hu/resource.aspx%3FResourceID%3Dfull_szocpol_domszky_etikai+&cd=1&hl=hu&ct=clnk&gl=hu, (utolsó letöltés 2017.03.26.)
[49] Zlinszky: *Erkölcs és társadalom,* 11-12.
[50] Ádám Antal: *Az erkölcsi és jogi értékekről,* in Bertók Rózsa-Barcsi Tamás (szerk.): *Etikák – identitások – perspektívák. Szemelvények az erkölcselmélet és a kortárs hivatásetikák körében*, Pécs, ETHOSZ Tudományos Egyesület –Virágmandula Kft., 2013, 151.
[51] Miskolczi Bodnár Péter: *Az erkölcs és a jog szoros kapcsolata,* Polgári Szemle XI/4-6., 2015. december, http://www.polgariszemle.hu/?view=v_article&ID=696 (utolsó letöltés 2016.12.29.), 2.
[52] erről bővebben: Rae: *Erkölcsi döntések,* 18-19.
[53] Bibó István: *Etika és büntetőjog,* in Bibó István: *Válogatott tanulmányok* I. kötet, http://mek.oszk.hu/02000/02043/html/40.html (utolsó letöltés 2017.03.19.), 163.
[54] Bibó: *Etika és büntetőjog,* 176.
[55] Visegrády Antal: *Jogi alaptan*, Pécs, Magánkiadás, 1996., 10.
[56] Bibó: *Etika és büntetőjog,* 164.
[57] Ádám: *Az erkölcsi és jogi értékekről,* 151.
[58] Miskolczi Bodnár: *Az erkölcs és a jog szoros kapcsolata,* 4.
[59] Bencsik András – Csefkó Ferenc – Fábián Adrián: *Ajánlások a közszféra etikai magatartásszabályainak kimunkálásához*, Transparency International, 2012, 5.
[60] Turgonyi Zoltán: *Etika*, Budapest, Kairosz kiadó, 2012, 125.
[61] Heltai Miklós: *Biblia és modern pedagógia, Magyar Református Nevelés*, 2010/4, 5.
[62] Changeux, Jean-Pierre – Ricoeur, Paul: *A természet és a szabályok*, ford. Pléh Csaba, Budapest, Osiris, 2001, 312.
[63] Ricoeur, Paul: *Etika és morál,* ford. Karasszon István, Theologiai Szemle 1991/1, 10.
[64] Tomka János: *John Cotton hivatásfelfogásának relevanciája a XXI. század vezetői számára* (kézirat a Studia Caroliensia 2017-ben megjelenő Folyamatos megújulás: Reformáció(k) tegnap és ma című kötete számára), 2017, 1.
[65] Varga Katalin: *Pszichológus etika – 99 dilemma tükrében,* Medicina, 2014, 34.
[66] Csíkszentmihályi Mihály – Damon –William – Gardner – Howard: *Jó munka. Amikor a kiválóság és az etika találkozik*, ford. Szendi Gábor és Váradi Judit, Libri, 2016, 52-53.
[67] Bertók Rózsa: *Bevezetés az etika történetének tanulmányozásába. Elméletek, értékek, iskolák, irányzatok*, Pécs, Virágmandula Kft-Ethosz Tudományos Egyesület, 2013, 10.
[68] Bagdy Emőke: *Hivatás és személyiség,* in Bagdy Emőke (szerk.): *A pedagógus hivatásszemélyisége*, Debrecen, KLTE, 1997., 34.
[69] Rae: *Erkölcsi döntések,* 57.
[70] Cotton, John: *A keresztyéni elhívás*, Os, Guiness (szerk): *Az élet vállalkozása – A hit és a céltudatos élet kihívása,* Budapest, The Trinity Fórum – KEVE Társaság, 2004, 1-28.
[71] *Il codice deontologico è stato approvato e reso pubblico* il 16 Aprile 1999., http://ospitiweb.indire.it/adi/Codice/CodE_10.prefazione.htm (utolsó letöltés 2017.04.06.)
[72] Rixer: *A magyar jogpolitika és jogrendszer egyes jellegzetességei*, 92.
[73] Bibó: *Etika és büntetőjog,* 166.
[74] Szenczi Árpád: *Nevelési értékeink a kálvini tanítás jegyében,* Collegium Doctorum, 2010, 102-103.
[75] Zlinszky János: *Emberi jogok és keresztény etika,* Iustum Aequum Salutare V. 2009/2, 132.
[76] Balázs Zoltán: *Kereszténység és értékválság,* Iskolakultúra, 2005/8, 50-51.
[77] Bonhoeffer, Dietrich: *Etika*, ford. Visky S. Béla, Kolozsvár, Exit kiadó, 2015, 67-68.
[78] Molnár Attila: *A „protestáns etika" Magyarországon. A puritán erkölcs és hatása*, Debrecen, Ethnica kiadó, 1994, 22.
[79] Bodai Zsuzsa: *A reformátorok gazdasági tanításai*, http://www.inco.hu/inco8/global/cikk5h.htm (utolsó letöltés 2016.12.29.)
[80] Luther, Martin: *Asztali beszélgetések*, válogatta, összeállította, jegyzetekkel ellátta és fordította Márton László, Helikon, é.n, 222.
[81] Benke György: *Kálvin társadalmi etikája*, Budapest, Református Zsinati Iroda Sajtóosztálya, 1986, 91.
[82] Kálvin János: *Tanítás a keresztyén vallásra*, ford. dr. Békési Andor, Budapest, Magyarországi Református Sajtóosztály, 1991, 150-151.
[83] Idézi és elemzi: Szathmáry: Keresztyén értékek az emberi jogok világában

[84] Szathmáry Béla: *Kálvin és a kálvinizmus aktualitása a világban és az egyházban*, Napút, 2009/9, http://www.napkut.hu/naput_2009/2009_09/071.htm (utolsó letöltés 2017.04.12.)
[85] Benke: *Kálvin társadalmi etikája*, 90-91.
[86] Weber, Max: *A protestáns etika és a kapitalizmus szelleme. Vallásszociológiai írások*, ford. Gelléri András - Józsa Péter – Somlai Péter – Tatár György, Budapest, Gondolat, 1982, 287.
[87] Molnár: *A „protestáns etika" Magyarországon*, 12.
[88] Fukuyama, Francis: *Bizalom – A társadalmi erények és a jólét megteremtése*, ford. Somogyi Pál László, Budapest, Európa, 1997.
[89] Bonhoeffer: *Etika*, 176.
[90] Koi Gyula: *Töprengés a közszolgálati etika és a közszolgálati etikai kódex aktuális problémáin,* Magyar Közigazgatás 2002/12, 728.
[91] Bencsik et al: *Ajánlások a közszféra etikai magatartásszabályainak kimunkálásához*, 5.
[92] Kiss László: *Az erkölcs és jog viszonyáról dióhéjban,* in Bertók – Barcsi: *Etikák, identitások, perspektívák*, 161.
[93] Koslowski, Peter: *Etika a piacgazdaságban, avagy magánbűnökből nem lesz közjó*, in Kindler József – Zsolnai László: *Etika a gazdaságban*, Budapest, Keraban, 1993, 94.
[94] Ambrus Attiláné dr. Kéri Katalin: *Adalékok a pedagógusok etikai kódexének elkészítéséhez,* in Hoffmann Rózsa (szerk.): *Pedagógusetika. Kódex és kommentár*, Budapest, Nemzeti Tankönyvkiadó, 1996, 36.
[95] Bertók: *Bevezetés az etika történetének tanulmányozásába,* 31-32.
[96] Mészáros István – Németh András –Pukánszky Béla: *Neveléstörténeti szöveggyűjtemény*, Budapest, Osiris, 2003, 286.
[97] Györgyiné Koncz Judit: *Etikai kihívások a pedagógiában,* in: Fenyő Imre – Rébay Magdolna (szerk.): *Felszántatlan területeken. Tanulmányok Brezsnyánszky* László 65. születésnapjára, Debrecen, Csokonai, 2010, 321.
[98] Hankiss Elemér: *A tanári pálya foglalkozási ártalmairól. Lehet-e példakép az ember napi 24 órán át?,* in Hankiss Elemér (szerk.): Érték és társadalom, Budapest, Magvető, 1977, 255.
[99] Aáry-Tamás Lajos: *Az etika és a jog határai,* in Hoffmann Rózsa (szerk.): *Szakmai etikai kódex pedagógusoknak*, 49.
[100] Hankiss: *A tanári pálya foglalkozási ártalmairól*, 254.
[101] Pinczésné Palásthy Ildkó: *A pedagógusok hivatásszemélyiségének néhány aspektusa,* in Torgyik Judit (szerk.): *Százarcú pedagógia*, Komárno, 2015, 428.
[102] Hankiss: *A tanári pálya foglalkozási ártalmairól,* 254.
[103] Jelenits István: *Szempontok egy pedagógusetikához,* in Hoffmann Rózsa (szerk.): *Szakmai etikai kódex pedagógusoknak*, 30.
[104] Györgyiné: *Etikai kihívások a pedagógiában,* 324.
[105] Oelkers, Jürgen: *Nevelésetika*, ford. Glavina Zsuzsa – Komáromi Béla – Komáromi Magda, Vince kiadó, 1998, 10.
[106] Ambrusné: *Adalékok a pedagógusok etikai kódexének elkészítéséhez,* 35.
[107] Nagy Mihály: *Vitaindító előadás a református iskolák nevelőinek etikai kódexéről,* in Nagy Mihály (szerk.): *Az Országos Református Tanáregyesült értesítője 1991-1998*, ORTE, 1998, 81.
[108] Az ORTE VII. konferenciájának zárónyilatkozata, Mezőtúr 1997. november 7-9., in Nagy Mihály (szerk.): *Az Országos Református Tanáregyesült értesítője,* 102.
[109] Erdős István: *A szakmai etikai normák formálódása, mint közös tanulás,* in Pusztai Gabriella –Morvai Laura (szerk.): *Pálya-modell. Igények és lehetőségek a pedagógus-továbbképzés változó rendszerében*, Nagyvárad-Budapest, Partium 2015, 100-101.
[110] idézi: Kovátsné Németh Mária: *Az erkölcsi értékek megvalósítója az ember,* in Egresits Ferenc – Kovátsné Németh Mária (szerk.): *Mélység és magasság*, Győr, 2002, 161.

ÉLETKÉPEK A HITVALLÁS ÉS HIVATÁS KONFERENCIÁRÓL

Műhely

SZAKÁL FERENC PÁL

A PEDAGÓGUSOKKAL SZEMBENI ETIKAI ELVÁRÁSOK A NEMZETI KÖZNEVELÉSI TÖRVÉNY ALAPJÁN

FOGLALKOZIK-E A NEMZETI KÖZNEVELÉSI TÖRVÉNY (NKT) PEDAGÓGUSETIKÁVAL?

A pedagógusszakma jellegéből eredően a Nemzeti Pedagógus Kar (NPK) a pedagógusok kötelességei között számos olyan szabályt is felsorol, amelyek etikai vonatkozásúnak tekinthetők. Ez természetesen a korábbi Közoktatási törvényre is jellemző volt, és mindkettőre igaz az is, hogy kifejezetten etikai szabályokat és elvárásokat egyik sem tartalmaz. Ugyanakkor, a Közoktatási törvénnyel ellentétben, az Nkt. foglalkozik a pedagógusetikával, hangsúlyozza, hogy van ilyen és fontos.

A pedagógusetikával kapcsolatos további szabályozást az NPK hatáskörébe utalja, ugyanakkor nem marad meg csak az NPK keretei között.

A PEDAGÓGUSETIKA FONTOSSÁGÁNAK TÖRVÉNYI DEKLARÁCIÓJA

Az Nkt. 69.§ (1) bekezdésének k) pontja szerint az intézményvezető felelős „a pedagógus etika normáinak betartásáért és betartatásáért.” Ez a szabály már a törvény koncepciójában is szerepelt, és 2011-es elfogadása óta része a törvénynek. Ezzel szemben az NPK még csak halvány elképzelésként, *kamara* megnevezéssel jelent meg a koncepcióban, a törvénybe pedig csak később került be. Eszerint tehát az Nkt. a Kar létrehozása nélkül is deklarálta azt, hogy létezik pedagógus etika, léteznek ennek normái.

Ez két nagy kérdést vet fel:

1. Miben különülnek el ezek a normák a szakmai normáktól?
2. Ki és hogyan szabályozza ezeket? Ha ezekre már választ adtunk, szóba jöhet – és jön is – még egy kérdés, mely szerint:

+1. Mi történik az etikai normák megsértése, be nem tartása esetén?

AZ ELSŐ KÉRDÉS: SZAKMAI NORMA ÉS ETIKAI NORMA KÜLÖNBSÉGE

Szakmai norma:

- Olyan szabályok, amelyek betartása a szakmai feladat sikeres elvégzésének feltétele.
- Olyan szabályok, amelyek ennek során kölcsönösen védik a felek jogait.

Etikai norma:

- A szakmai feladat elvégzése közben kialakuló interperszonális viszonyokat szabályozza a szakmai célokon túl.

A kettő között fontossági sorrendet nem állíthatunk fel, egymással összefonódva, egymást kiegészítve és támogatva kell megvalósulniuk.

Mivel a pedagógus munkájában a szakmai feladat a nevelés-oktatás, vagyis a másik ember irányítása, vezetése, sőt formálása, a kettő közötti határ nagyon elmosódott, bizonytalan. Amíg például egy hivatal érdemi ügyintézője számára az ügyféllel szembeni kedvesség inkább etikai norma, addig a pedagógus számára ez szakmai norma is, hiszen egymás szeretetére és tiszteletére kell nevelnie a gyerekeket [lásd Nkt. 62.§ (1) e)].

Mivel a pedagógus munkájában a szakmai feladat a nevelés-oktatás, vagyis a másik ember irányítása, vezetése, sőt formálása, a kettő közötti határ nagyon elmosódott, bizonytalan. Amíg például egy hivatal érdemi ügyintézője számára az ügyféllel szembeni kedvesség inkább etikai norma, addig a pedagógus számára ez szakmai norma is, hiszen egymás szeretetére és tiszteletére kell nevelnie a gyerekeket

A szabályozott interperszonális viszonyok tekintetében alapvetően három viszonyról beszélhetünk:

- pedagógus – pedagógus
- pedagógus – diák
- pedagógus – szülő

Felmerülhetnek még egyéb kapcsolatok is (pl. pedagógus – fenntartó, pedagógus – vezető, pedagógus – egyéb partnerek), és ezek meg is jelentek a kódexben, de a fenti hárommal a munka során felmerülő legfontosabb etikai problémák leírhatók.

A MÁSODIK KÉRDÉS EGYIK FELE: HOGYAN SZABÁLYOZZUNK?

Az első jogos felvetés, hogy miért ne szerepelhetnének az etikai szabályok a törvényben vagy valamely más jogszabályban. Ezt látszik alátámasztani az a tény is, hogy a törvény tartalmaz olyan kötelességeket, amelyek erősen etikai vonatkozásúak. Ez elkerülhetetlen, mivel maga az általa szabályozott tevékenység is ilyen.

Ugyanakkor a törvénykezés egy jogi aktus, a törvény alapvető célja nem az, hogy interperszonális viszonyokat szabályozzon, hanem az, hogy egy alapvető emberi jog érvényesítését elősegítse. Vagyis bár a feladat jellegéből adódóan foglalkozik emberi viszonyokkal, alapvetően a jog oldaláról közelíti meg a témát.

A megoldás tehát egy etikai kódex, aminek elkészítését viszont már szabályozhatja a törvény. Az Nkt. meghatározza, hogy milyen részekből álljon a kódex: etikai alapelvek, etikai szabályok, eljárás [63/A.§ (8)].

- Eljárás: A kódex hatáskörébe utalja a törvény, ugyanakkor részletesen szabá-

lyozza is [63/J.§]. Ennek oka, hogy az eljárás ismét szigorúan jogi kérdés.

- Alapelvek, szabályok: Igazából ez maga a konkrét tartalom, ezekkel kapcsolatban egyetlen szót sem ír a törvény.

Milyen alapelvekre és szabályokra van szükség, mi determinálja ezeket? A szakmai célokat és feladatokat a törvény (és egyéb jogszabályok) határozzák meg, következésképp a szakmai tevékenység interperszonális kapcsolatainak is ez adja meg a hátterét. Vagyis:

- Az etikai alapelveket és szabályokat úgy kell meghatározni, hogy azok illeszkedjenek a célok és feladatok megvalósításának folyamatába, sőt, lehetőleg segítsék azt.
- Más (nem alternatív, hanem az előzőt kiegészítő) megközelítés: Adjanak választ azokra az interperszonális, nem jogi természetű problémákra és kihívásokra, amelyek a célok és feladatok elérése közben felmerülhetnek.
- Etikai alapelv vagy szabály nem lehet ellentétes jogszabállyal.
- Kerülendő a redundancia. Amit jogszabály szabályoz, arra nem kell etikai szabály, még akkor sem, ha etikai természetű a felvetés.

A MÁSODIK KÉRDÉS MÁSIK FELE: KI SZABÁLYOZZON?

Nagyon fontos kérdés a kódex legitimitása, hatásköre és elfogadottsága szempontjából. Ösztönös, de nem feltétlenül igazolható gondolat, hogy a szakma etikai szabályait a szakma képviselői határozzák meg. Lehetségesek más elképzelések is, lehet létjogosultsága a „felülről” kapott vagy a partnerek elvárásait tükröző szabályoknak is. Néhány lehetőség:

- Országgyűlés, Kormány, minisztérium: Felhatalmazásuk nagyon széleskörű (túlságosan is), szakmaiságuk megkérdőjelezhető, érintettségük közvetett. Jogszabályokat alkotnak, ami jogi aktus, itt nem erre van szükség. Egy általuk szervezett eljárás szakmán kívüli lenne.
- Szakmai szervezetek: Szakmailag kompetensek, tagságuk által elfogadottak. Felhatalmazásuk ugyanakkor csak a tagságuktól ered, és nagyon széttagoltak, sok és sokféle van, nem egységes nézőponttal, szervezettséggel, működési mechanizmussal. Az eljárásuk szakmán belüli lenne, de a széttagoltság miatt nem tudnak eljárást lefolytatni.
- Fenntartó: Tulajdonképpen lehetséges és volt is már példa rá (egyházi kódexek). Ugyanakkor kérdéses lehet a szakmaiság, és könnyen keveredhet a szakmai etika a fenntartói elvárásokkal és ezek ellenőrzésével. Mindazonáltal a „felülről” vezérelt kódexnek talán ez az egyetlen elfogadható változata, különösen világnézetileg elkötelezett intézmények esetében.
- Mi marad, ha ezek a lehetőségek nem megfelelőek?
- Létrehozni egy választott testületet, illetve ennek hátteréként egy szervezetet, ami meghatározza az alapelveket és szabályokat, és le tudja folytatni az eljárásokat.
- Ez lehet a pedagógusok felett álló testület/szervezet, vagy lehetnek maguk a pedagógusok. A törvényalkotók végül az NPK-t hozták létre és bízták meg az etikai kódex megalkotásával, és az eljárások lebonyolításával [63/A.§ (8)]

DILEMMÁK

Dilemmák persze így is maradnak, a számos politikai megfontolásból vagy félreértelmezésből eredő kritika mellett ezekből eredtek a kódex elleni érvek.

Az első a kódex legitimitásának dilemmája: a kritikusok szerint az NPK által írt etikai kódex illegitim, mivel maga a Kar is az, az automatikus tagság miatt. Ellenérvek:

- A törvény csak jogokat adott a Karnak, és megteremtette a létrehozásának lehetőségét, viszont maguk a pedagógusok hozták létre.
- Bármelyik tag indulhatott a Kar belső választásán, bármelyik így megválasztott küldött lehetett tisztségviselő.
- A kódexet bárki véleményezhette, a szerkesztők minden véleményt figyelembe vettek (még a tagságon kívülieket is).
- A kész tervezetet a gyakorló pedagógusokból álló, szabadon választott küldöttgyűlés fogadta el. Sem tartalmába, sem elfogadásába nem szólt bele más.

A második az érvényességi kör dilemmája: a Karnak csak az állami és önkormányzati intézményekben dolgozó pedagógusok a tagjai, tehát a kódex érvényessége csak rájuk terjedhet ki. Rajtuk kívül azonban még sok pedagógus van, és az ő intézményeikben is a vezető felelőssége az etikai normák betartása. A kritikusok szerint így az etikai kódex megosztja a pedagógustársadalmat. Ellenérvek:

- Az egyházi fenntartású intézmények világnézeti elkötelezettsége vitathatatlan, ami két dolgot is fölvet. Egyrészt azt, hogy nem kényszeríthető rájuk egy „világnézetileg semleges” etika, másrészt azt, hogy világnézetük automatikusan etikai szabályokat is eredményez.
- Emellett már rég létezik református és katolikus pedagógus etikai kódex.
- A törvény ezt egy alig észrevehető, érzékeny különbségtétellel oldja meg: Lásd 83.§ (2a)

A harmadik a bizalom dilemmája: A törvény szerint etikai eljárást a Kar tagja kezdeményezhet, és a Kar a tagjával szemben folytathat eljárást. A kritikusok szerint ez feljelentősdihez vezet. Ellenérvek:

- Az egész eljárás a kezdeményezéstől a következményig szakmán belül történik.
- A kollégák közötti jó kapcsolat, bizalom nem a kódex lététől vagy nem lététől függ. Ha jó a kapcsolat, a problémák megoldódnak azelőtt, hogy eljárás lenne belőlük.
- A lehetséges szankciókat a törvény határozza meg, ezek egyikének sincs munkajogi következménye.
- A tapasztalat is cáfolja a kritikát, mindezidáig összesen 9 eljárásra került sor.

És végül, ha az előző hármat megcáfoltuk, jön a szükségesség dilemmája, más szóval az „akkor meg minek?” – dilemma: Ha nincs igazán fájó következménye, akkor minek ez a sok szabály és bonyolult eljárás? – kérdezik a fenti érvek után a kritikusok.

- Segítséget, tájékozódási pontot jelent egy olyan közegben, ahol extrém mennyiségű emberi kapcsolat extrém mennyiségű problémalehetőségével kell szembenézni.
- A szakma presztízsét emeli azzal, hogy saját magunk számára és a külvilág számára is megmutatja, milyen összetett, emberileg bonyolult és komoly felkészültséget, emberi helytállást követelő hivatás a miénk.
- A debreceni páros kolbász készítésének is van kódexe…

A +1 NAGY KÉRDÉS: MI TÖRTÉNIK AZ ETIKAI SZABÁLYOK BE NEM TARTÁSA ESETÉN?

Erre már utaltam a bizalom dilemmájával kapcsolatban, de az ott leírtakhoz még nagyon fontosnak tartok hozzátenni néhány fontos gondolatot.

Ezek a szabályok nem arról szólnak, hogy mit tilos vagy szabad egy pedagógusnak, hanem arról, hogy milyen egy jó pedagógus. Vagyis nem az a fontos, hogy mi történik a szabályok megszegése esetén, hanem az, hogy mi történik a betartásuk esetén. A kódex célja nem az, hogy ellenőrizzen és büntessen, hanem az, hogy iránymutatást adjon és elveket deklaráljon. A legfontosabb szankció a figyelmeztetés, aminek a nevében is benne van: felhívja a figyelmet, a helyes útra terel.

ÖSSZEGZÉS

A pedagógusetika minden írott szabályozás nélkül is létező valóság. Ugyanakkor a szakma belső igénye is az, hogy ezeket a szabályokat írott formában is rögzítse, ezért nem előzmények nélküli a mostani kódex. Kimondhatjuk, hogy a törvényalkotók salamoni megoldást alkalmaztak: az Nkt. határozottan és megkerülhetetlenül előírja a kódex megalkotását, ugyanakkor egyetlen etikai szabályt sem ír elő, a kódex tartalmát és az etikai vétségekkel kapcsolatos eljárásokat teljes egészében a pedagógusokra bízza.

CSERNABURCZKY FERENC

A PEDAGÓGUSOKKAL SZEMBENI ETIKAI ELVÁRÁSOK A REFORMÁTUS KÖZNEVELÉSBEN

A „Hitvallás és hivatás – protestáns hivatásetika a köznevelésben" konferencián elhangzott előadás leírt változata.

TISZTELT KONFERENCIA!

Nagyon könnyű lenne a dolgom, ha arra a kérdésre, hogy milyen etikai elvárások fogalmazódnak meg a pedagógusokkal szemben a református köznevelésben, az Efézusbeliekhez írt levél 3. rész 17. verséből vett idézettel röviden válaszolhatnék. Mert akkor a válaszom: „Krisztus lakjék a ti szívetekben"! („hogy a Krisztus lakjék szívetekben a hit által, a szeretetben meggyökerezve és megalapozva…") Ez alapján pedig az elvárás az, hogy minden református intézményben szolgáló pedagógus cselekedete és annak indulata a krisztusi szándék szerint történjen, abból induljon ki és mércéje is ahhoz legyen igazítva. De ez azt is feltételezi, hogy az érintetteknek tökéletesen tisztában kellene lenni nemcsak a jézusi tanítások összességével, hanem azokat a mindennapi élethelyzetekhez kellene tudni igazítani és alkalmazni. Ez azonban eddig csak egy esetben sikerült. Ezért a kérdésre részletesen megfelelni, már igen bonyolult feladat. Magam is csak keresem a válaszokat, a felvázolt területek és szempontok meghatározásainak segítségével. Keresem, milyen elvárások teljesülése szükséges szolgálatunkhoz, hogy azt jól tölthessük be! De nem tudok a felkérésnek abban a formában eleget tenni, hogy előadásom valamiféle tudományos összegzést adjon. Az etikai elvárások bemutatásának alapját a törvényi szabályozás és a hozzá kapcsolódó dokumentumok adják, de nem maradtam meg a megfogalmazott elvárások puszta felsorolásánál, hanem más publikációk anyagaiból és saját tapasztalataimból merítve egészítettem ki azt, törekedve arra, hogy a dokumentumokban megfogalmazottak tartalma ne sérüljön.

Kiindulásként fontosnak tartom a legelején beazonosítani, milyen célt szolgál a református köznevelés. Mert a nevelés mindig valamilyen célt szolgál, valamilyen cél elérése érdekében kíván ráhatást gyakorolni.

A református nevelés – más irányzatokkal szemben – nem a pedagógus megvalósítandó vagy a diák elérendő céljaiból indul ki, de nem is magának a nevelésnek keresztyén jellegéből ered, hanem az ember voltából. Így, ha keresztyén nevelésről, az ember formálásról vagy újra formálásáról beszélünk, akkor azt magának Jézus Krisztusnak a nevelő munkájaként értelmezhetjük.

Ebben az összefüggésben pedig, nevelőként, mi magunk is növendékek vagyunk, a mi nevelésünk csak annak a figyelemmel kísérése lehet, hogy tevékenységeink magukban hordozzák-e Krisztus emberformálásának feltételeit. Dr. Rózsai Tivadar megfogalmazása szerint: „*A mi nevelői feladatunk ennek nyomán annyi, hogy a Krisztustól tanult nevelői személyiség indulatával, a Krisztus által tanított emberszemlélet irányelveivel, a Krisztus által gyakorolt nevelői módszer kísérletével végezzük munkánkat, de mindig annak az alázatos felismerésnek a tudatával, hogy a nevelői tevékenység tökéletes szintjét sohasem érhetjük el, és eredményét soha nem biztosíthatjuk.*”

A református nevelés – más irányzatokkal szemben – nem a pedagógus megvalósítandó vagy a diák elérendő céljaiból indul ki, de nem is magának a nevelésnek keresztyén jellegéből ered, hanem az ember voltából. Így, ha keresztyén nevelésről, az ember formálásról vagy újra formálásáról beszélünk, akkor azt magának Jézus Krisztusnak a nevelő munkájaként értelmezhetjük.

Ezekből adódik, hogy a református szemléletű pedagógia csak a Biblia értékrendje szerint, és csak annak teljességében értelmezheti feladatát. A református köznevelés csak bibliai megalapozottságú lehet, s a bibliában megfogalmazott etikai normák jegyében tehet fel kérdéseket vagy válaszolhatja meg azokat. A református nevelés számára két tényező biztosan elengedhetetlen: a bibliai emberképre épülő keresztyén pedagógia és a hitbelileg elkötelezett pedagógus.

A református nevelés és az ehhez kapcsolódó etikai elvárások legfontosabb kereteit a Magyarországi Református Egyház Köznevelési Törvénye és az Országos Református Tanáregyesület (ORTE) Etikai Kódexe adják.

A rendszerváltás utáni időben újrainduló református intézmények számára fontos volt a magyar kálvinista hagyományoknak őrzése és átadása. De emellett gyakran több egymásnak ellentmondó elvárásnak is meg kellett felelniük. Az elvi tisztázatlanság megszüntetése a Magyarországi Református Egyház számára elengedhetetlenné tette, hogy köznevelési intézményei számára világosan meghatározza a nevelési célokat és feladatokat. Ezt meg is tette 1998-ban elfogadott Küldetésnyilatkozatában.

Nevelési céljainak egyértelmű megfogalmazását az tette lehetővé, hogy határozott emberképpel rendelkezik. A célok középpontjába az erkölcsi nevelést tette, melynek legfontosabb területeként az általános etikai nevelést, a hitre nevelést, a hazafias nevelést és a közéleti gondolkodásra nevelést határozza meg.

Természetesen mindezek, a református köznevelési intézmények működésének feltételeit maghatározó előírásokkal együtt, az 1995. évi I. törvény a Magyarországi Református Egyház köznevelési törvénye (az 1998. évi I.; a 2005. évi II. a végrehajtási

utasítással, továbbá a 2013. évi V. tv. átfogó módosításaival egységes szerkezetben) által kerültek törvényerőre.

A törvény meghatározza a református egyház által működtetett köznevelési intézményekben dolgozók alapértékekhez való viszonyulását.

Az intézmények működése tekintetében a törvény preambuluma rögzíti az állami és egyházi jogszabályok összhangját, de megvalósulásának kitételeként egyértelműen kiköti azt is: *„ha azok nincsenek ellentétben a Szentírás parancsaival.”* Nevelési céljai elérése érdekében pedig kinyilvánítja, a nevelés és az oktatás *„Istennek a teljes Szentírásban adott kijelentése, valamint a Második Helvét Hitvallásban és a Heidelbergi Kátéban megfogalmazott hitelvek és a magyar kálvinizmus szellemében folyik”*. Ennek az elvi kinyilatkoztatásnak a tudatában közösségét szolgálni kívánó, Krisztust követő és keresztyén életet élő embert kíván nevelni, melynek megvalósításában számít a nevelőik életének példájára. A törvény szabályozási része az elvárásokat már kétséget kizáró feltételként fogalmazzák meg a fenntartói szándék megvalósulása érdekében, mint pedagógusokkal szembeni követelményeket.

A törvény az V. részben, *Az intézmény működése* című fejezet 35.§-a a szolgálathoz kapcsolódó fogadalom meglétéről, a VI. részben a *Jogok és kötelességek* fejezet 44.§-ában a pedagógus kötelességeiről, a 45.§-ában az intézményi dokumentumokba épített további jogok és kötelességek megállapításának lehetőségéről rendelkezik.

A VII. részben *Az intézmény alkalmazottaira vonatkozó rendelkezések* fejezetének 48.§-ában az alkalmazottak életviteléről, az 50.§-ában az alkalmazás feltételeiről, az 53.§-ában a pedagógusok életmódjának gyakorlásával kapcsolatban állapít meg feltételeket.

Az ebből fakadó elvárásrendszer szélesebb körű megfogalmazását adja a másik dokumentum, az ORTE Etikai Kódexe. Az 1992–ben újraindított Országos Református Tanáregyesület (ORTE) az elődök hagyományait követve, célját a református iskolák protestáns szellemének erősítésében fogalmazta meg. Az ORTE református köznevelésért végzett egyesületi tevékenysége az intézményhálózat bővülésével az aktualitás igénye szerint változott, de mindig igyekezett az egyesületi célt megvalósítani, a református köznevelés ügyét előmozdítani. Így született meg 1998-ban ORTE Etikai Kódexe.

Az Etikai Kódex már bevezetőjében több fontos szempontot is kinyilvánít:

- A nevelési-oktatási munkát felelős etikai cselekvésként értelmezi.
- Kinyilvánítja, hogy a református közoktatási intézmények gyakorlatában ezért keresztyén erkölcsi alapelvek érvényesülnek.
- Hatálya mindazokra kiterjed, akik a nevelésben részt vesznek.

Jellemzőjeként kiemeli:

- nem illemszabályok gyűjteménye,
- nem cselekvést részletesen szabályozó kézikönyv,
- hanem közmegegyezéssel elfogadott etikai normákat sorol fel.

Az Etikai Kódex tartalmi része két fejezetre tagolódik: Bibliai alapelvek és A nevelő konkrét élethelyzeteinek etikai megítélése.

A kapcsolatrendszerben érintett és megnevezett területek:

1. A nevelő kapcsolata tanítványival
2. A nevelő kapcsolata munkatársaival
3. A nevelő kapcsolata iskolájával
4. A nevelő kapcsolata a tanítványa szüleivel
5. A nevelő kapcsolata egyházával
6. A nevelő hazaszeretete
7. A nevelő és szaktárgya(i)

A református köznevelési törvényben és a tanáregyesület etikai kódexében megfogalmazott keretek és normák együtt határozzák meg a gyakorlati életben megjelenő, pedagógusokkal szembeni etikai elvárások elvi alapját. Ezeknek az elvárásoknak a felmerülő igény szerint, a köznevelés minden területét érintenie kellene.

Az általam ismertetésre kerülő példák természetesen ezt nem teszik és felsorolásuk sem teljes. Nem csak az időkorlát miatt, hanem az elvi lehetőségek sokféleségének okán sem. De ezekre nincs általános recept, csak helyzeteket vizsgálandó terület, melyekben ne felejtsük, a legfontosabb szempont, hogy tevékenységeink magukban hordozzák-e Krisztus emberformálásának feltételeit. Ennek legfontosabb kritériuma pedig nem lehet más, minthogy szeretet hassa át tevékenységeink minden területét.

„Minden dolgotok szeretetben menjen végbe!" – szólít fel az első Korinthusi levél (1Kor 16,14). Tehát, mindig az adott helyzet megoldásaként adott válaszra, vagy a válasszal szemben támasztott igényre szükséges koncentrálni. Ehhez azonban még mindig teszek pontosításokat. Hiszen az általam a református nevelés két elengedhetetlen tényezőjeként említett, a bibliai emberképre épülő keresztyén pedagógia és a hitbelileg elkötelezett pedagógus, mint feltétel, csak az adott helyzetben, annak kapcsolatrendszerében és folyamatában fejtheti ki hatását.

Ezeket értelmeznünk kell! Ha a helyzetünket tekintjük, akkor az örökkévalóság megvalósítása és az itt és most korlátai között élve feladatunk az evangélium és mai világban élő diákok találkozásának segítése. Biztos pont ehhez, hogy tudjuk, a biblia világa és a mi világunk ugyanaz, egy és osztatlan, a biblia üzenete és megszólítása időszerűen viszonylagos, azért tud megszólítani ma is. Isten örök, aki Jézus Krisztusban a maga örök igazságát jelentette ki nevelési normaként is: „Jézus Krisztus tegnap, ma és mindörökké ugyanaz" (Zsid 13,8). Így Isten nemcsak feleletet adott a biblia problémáira, de választ és megoldást is kínál a mi kérdéseinkre.

Ha a folyamatot és annak kapcsolatrendszerét tekintjük, akkor interakcióban megvalósuló voltát kell figyelembe vennünk. Karácsony Sándor református arculatot és pedagógiát alakító nevelésfilozófiájával tudatosította ezt, melyben a pedagógiai cél a szellemi növekedés, a társaslelki kategóriák hiánytalan és teljes mértékű fejlődése. Eszerint a nevelők erkölcsi felfogásának és magatartásának a krisztusi tökéleteshez kell közelítenie. A tanítási folyamatban törekednünk kell az intellektuális, esztétikai, társaslelkületi és erkölcsi érzelmek felébresztésére, képességek fejlesztésére.

Az előbb említett szempontokból kirajzolódó, helyes önazonosság és magatartásforma csak akkor alakulhat ki, ha az egyén tisztában van a helyes elvárásokkal, saját felkészültségével és lehetőségeinek korlátaival. Ennek fel- és megismertetése, tudatosítása minden közösség felelősségteljes feladata.

Ennek alapja, ha tudatosul a tanítókban és tanítványokban életünk alapigazsága, Isten teremtő, megigazító, megszentelő és megváltó szeretetéből élünk. Így válik alapvető etikai normává: „Isten szeretet” (1Jn 4,7-9). Így a nevelő tevékenysége az elfogadás, feldolgozás és továbbadás, melyben az egészhez adhatja a maga részmunkáját. Keresztyén nevelővé igazán csak az válhat, akit nevelnek, aki magát neveli, és aki mást is tud nevelni. A hit valóságával segít megoldani különféle élő és valóságos kérdést, mindennapi problémát. Ezen mindennapi problémák és az etikai kódexben felsorolt érintő területek elvárásai számomra csak a közösséggel való kapcsolat alapján értelmezhetők. Ezért a területekhez kapcsolódó elvárásokat úgy fogalmaztam meg, mint az egyes helyzetre adott helyes válaszokat.

A NEVELŐ KAPCSOLATA GYHÁZÁVAL

Az „egy közös test tagjai” értelmezését vállalva, a nevelő egyházhoz való kapcsolatát tartom elsődlegesnek, melynek minősége minden tevékenységét meghatározza.

A keresztyén nevelő más iskolák világnézeti zűrzavarával szemben, Isten országához való tartozása által, felvértezettséggel, keresztyén identitással, önbizalommal rendelkezik. Ennek tudatában minden területen optimista, mert a felmerülő nehézségek ellenére is tudja életének biztonsága a mindenható Isten kezében van. Erre úgy tehet szert, hogy hitben élő, áldozatkész tagja gyülekezetének, egyházának, annak istentiszteleti és gyülekezeti alkalmait látogatja. Ez alapján munkáját Istentől való küldetésnek, szolgálatnak tekinti, mely számára személyiségének kiteljesedését, közösségben való érvényesülését adja és ezáltal az örömöt okoz neki. A látható jegyek mellett a láthatatlan református szellemi örökségünk birtokosa, és annak továbbadója is.

A hit ajándékában még nem részesült pedagógusnak is el kell fogadnia a Magyarországi Református Egyház törvényes rendjét, azoknak a köznevelési intézményben megjelenő gyakorlatát és azokkal ellentétes nézeteket nem terjeszthet.

A keresztyén nevelő hazaszeretete személyes kiteljesedésének része, melynek megélése teremtett világunkban való kijelölt helyének megerősítése is. Így saját kötelességének érzi a református egyház biblikus válaszokon alapuló nemzetformáló örökségének ápolását, a nemzettudat és tanítványai nemzeti elkötelezettségének erősítését.

A NEVELŐ KAPCSOLATA A SZAKTÁRGYÁHOZ

A nevelő tanári tekintélyét a közösség érdekében végzett nevelő-oktató munkájának eredményessége adja. Ezt a mindenkoron tőle telhető legjobb tudás felmutatásával, a szaktárgyai iránt való elköteleződéssel és szeretetteljes átadásában való készség hajlandóságával vívhatja ki.

Ennek elemei:

- folyamatosan mélyíti tudását, ismereteit
- hozzáállásával példát, szaktárgy iránti elköteleződést tud adni tanítványai számára

- életre szóló tudomány iránti szeretetet próbál kialakítani.
- munkájában ösztönzik a kihívások, keresi az újszerű megoldásokat
- a feladatok megoldása számára nemcsak sikerélményt, hanem szakmai tapasztalatokban való gyarapodást és ezáltal megerősödést is jelent
- a keresztyén nevelő szaktárgyait biblikus szemlélettel oktatja

A NEVELŐ KAPCSOLATA MUNKATÁRSAIVAL

A keresztyén nevelő feladatait közösségben és a közösségért végzi. Tudja, hogy egy olyan testület tagja, melyben a szeretet, a testvéri közösség a meghatározó. Cselekedeteit közösségén belül nem a rivalizálás, hanem a közösség épülését szolgáló egyéni teljesítményének legjava adja, mely a közössége tevékenységébe épülve, együtt hozza annak gazdagodását és számára az elismerést. Ezért munkatársaival való kapcsolatában a harmonikus légkör kialakítására törekszik, egy nyílt és őszinte viszony kialakítására, mint a számára is természetes közeg megteremtésére, melyben személyes jó érzéssel és biztonságban végezheti szolgálatát.

Ennek látható jelei:

- a nevelők egymás iránti kölcsönös bizalma és megbecsülése
- az idősebb kollégák iránti tisztelete
- a szakmai tapasztalatok egymás közötti megosztása
- az egymástól való tanulás örömének megélése
- egymás jó tanácsainak elfogadása
- a baráti kapcsolatok kialakulása
- egymás tudásának elismerése
- egymás szaktárgyának kölcsönös tisztelete

Jellemző rá:

- Kollégáit munkatársnak tekinti.
- Kiegyensúlyozott természetével nyugalmat áraszt, belső tartása másokat is megerősít.
- Ha a nevelési helyzetekben rossz gyakorlatot tapasztal kollégája részéről, jobbító szándékkal igyekszik személyesen rendezni azt. Amennyiben a probléma kezelése nem változik, tájékoztatja felettesét.
- Intézménye színvonalas munkavégzése érdekében kollégái szakmai tekintélyét megőrzi, emeli szakmai munkaközössége feladatellátásában az arányos tehervíselés érdekében képességei szerint kiveszi részét.
- Igény szerint nemcsak segítséget nyújt, de bizonyos helyzetekben ő maga is igényli a segítséget, nem szégyelli kollégái tanácsát kérni. Azt nem szakmai presztízsveszteségnek éli meg, hanem a közösségért végzett feladatellátás biztonságos megvalósulásának előfeltételeként.
- Rugalmas, próbál igazodni a megváltozott körülményekhez és feladatait újraértelmezni.
- Magatartását a szerénység és a segítőkészség jellemzi, hiszen tudja, szolgálatához az erőt és képességeit kitől kapta. Ezért Istentől kapott ajándékaival nem kérkedik, nem igényli az emberek dicséretét. De vezetőinek kötelessége, munkájának értékelése, elismerése.
- Törekszik a békességre és maga is keresi a lehetőségeket a konfliktushelyzetek feloldására. Ebben aktív, kezdeményező.

- Nehéz pont az összeférhetetlen pedagógus, mert viselkedésével rombol, a folyamatos munkavégzés minőségét és az addig végzett munka eredményét is gyengíti, ezzel az intézmény hatékony működését akadályozza. Az ilyen kolléga figyelmét fel kell hívni az önvizsgálatra, a közösségben való kapcsolattartás és az intézményi rend szerinti magatartásra.

A normarendszert elfogadni nem tudó pedagógustól meg kell válni. Ezt a lépést a tantestületnek erkölcsi súlyával segítenie kell. Szakmai viták esetén a vitás kérdéseket egymás között, a tanulók távollétében, lehetőleg szaktekintély bevonásával kell a kollégáknak rendezniük.

A pedagógus szakmai módszereinek és eljárásainak megválasztásában és fegyelmezési tevékenységeiben az intézmény belső szabályzatai és szakmai szervezetei ajánlásának figyelembe vételével önállósága van, de ezzel senki nem élhet vissza. Köteles szaktárgyi kollégáinak, igazgatójának észrevételeit, útmutatásait megfontolni, elfogadni.

A keresztyén pedagógus híresztelések tisztázására törekszik, lehetőség szerint kapcsolatot tart beteg kollégáival, nyugdíjas tanártásait számon tartja és megbecsüli.

Minden tárgyat oktató pedagógusra és a hittan tanárra is ugyanazok az etikai követelmények vonatkoznak.

A NEVELŐ KAPCSOLATA ISKOLÁJÁVAL

A nevelő iskolájával való kapcsolatát meghatározza, hogy szereti intézményét, és azt munkaköri kötelezettségein felül is hűséggel szolgálja. A keresztyén iskolában az iskolavezetés és a nevelőtestület tagjai munkatársi közösséget alkotnak, melyben tudják beosztásuktól függetlenül, a saját feladatuk elvégzése ugyanolyan fontos, mint másoké. A református nevelő ismeri intézménye történetét. A hitből fakadó emberi helytállás értékei, a felhalmozott tapasztalatok ismerete még hűségesebb odaadásra, szolgálatra kötelezi. Mert ezek ismerete nemcsak a múltat teszik értékessé, de a mának kitartást, megerősítést adnak.

Az intézményi pedagógusok és az egyéb alkalmazottak között a munkatársi viszony a kölcsönös megbecsülésre épül, és jó példaként szolgál. A nem pedagógus alkalmazottak szolgálatkészsége nem csak elvárható, de a jó feladatvégzés feltétele is. Az intézményi szabályok előírásainak megtartása és megtartatása mind a nevelők, mind a vezetők elemi kötelessége, hiszen az az intézmény alapfeladatainak megvalósulásának záloga.

Ennek megfelelően:

- a nevelő szaktárgyi munkáján felül is készséggel vállaljon pedagógusi munkaköréhez hozzátartozó feladatot.
- Nem szabad azonban annyi egyéb (közéleti, politikai stb.) feladatot vállalnia, hogy ezek az oktató és nevelő munkája rovására menjenek, intézményi feladatellátásban kollégái számára okozzanak aránytalan terheket.
- A vezetők erkölcsi kötelessége a nevelői-oktatói feladatok felelős szakmai és erkölcsi ellenőrzése és értékelése.
- Ez lehetőséget ad arra, hogy a kollégák önértékelése, bizalma erősödjön, a személyes feladatvállalása az intézményi egész rendszerében az annak megfelelő hangsúllyal épülhessen be.

A NEVELŐ KAPCSOLATA TANÍTVÁNYAI SZÜLEIVEL, CSALÁDJÁVAL

A nevelési célok elérése és nevelés hatékonyságának érdekében a nevelő keresztyén értékrenden alapuló kapcsolat kiépítésére törekszik tanítványai szüleivel, családjával.

Ebben a kapcsolatban a nevelő:

- tudja, a gyermek Isten ajándéka, melynek felelőssége a ránk bízott feladat szerint terhel
- sem a gyermek, sem a szülő bizalmával nem élhet vissza
- a tolakodó magatartást kerüli
- a gyermekére vonatkozó szükséges ismereteket igyekszik a szülőkkel megosztani
- ha a tájékoztatás mérlegelést igényel, döntését egyedül a gyermek, illetve a közösség érdeke szabja meg
- annak tudatában, hogy a gyermek fejlődési szintjétől függetlenül a szülők legdrágább kincse, a tanulók jellemzésénél, értékelésénél, véleménynyilvánítása tárgyszerű

A nevelő a szülőktől, a gyermekükért végzett pedagógusi tevékenyégéért ellenszolgáltatást nem vár és nem is fogad el.

A NEVELŐ KAPCSOLATA A TANÍTVÁNYOKKAL

Az iskola nevelési – oktatási feladatainak eredményessége, elsősorban a tanulókkal való kapcsolatban ölt testet. Így, a nevelők tanítványokkal való kapcsolata folyamatos és meghatározó elem a keresztyén nevelők szolgálatában.

A tökéletes szinten való megfelelés, szinte megvalósíthatatlan feladatot jelent a pedagógusok számára, még akkor is, ha a szükséges feltételekből csak az éleslátást, a kedélyességet, a lelkesedést, a tudást, a bölcsességet, az igazságérzetet, a szónoki képességet vagy a krisztusi szeretetet említem.

Az azonban nem lehet teljesíthetetlen, hogy felismerjük és megfogalmazzuk milyen hallatlanul nehéz feladatra vállalkoztunk, hogy értékeljük, milyen fontos a szolgálatunk, és megérezzük milyen fontos, milyen érték maga az ember, akihez meglévő nevelői adottságaink mellett kell közelednünk. Karácsony Sándor a „Lehetséges-e református nevelő valóságban?” – kérdésre azt válaszolta: „… tanár és tanító, sőt iskolamester és prédikátor között különbséget tennünk nem szabad.” Ha ezt így, ebben a formában nem is vehetjük egyenlőnek, annyi biztos, hogy a lelkület és hozzáállás tekintetében mindenféleképpen szerencsés volna ezt érezni és tudni. Még akkor is, ha azt is tudjuk, más az igehirdetés és más a nevelés.

Az azonban közös érdeke tanítónak és lelkésznek, hogy egymást kiegészítve (az életkori sajátosságokat figyelembe véve), növekedést segítők legyenek. A nevelés közös feladata a növendéket bevezetni az életbe, belenövelni felelősséggel, elkötelezettséggel, úgy, hogy a teljes személyiség növekedjék, minek eredménye egy harmonikusan fejlődő ember legyen. A nevelés nem lehet idomítás. Nem lehet a nevelő életszemléletét a tanítványra erőszakolni, a meggyőzés erejével kell engedni, hogy abból, amit kapott, maga alakítsa azt ki. Itt válik igazán fontossá a nevelő egyházával való kapcsolata, hitben élő elkötelezettsége, hogy az Isten teremtő

bölcsességéből mit kapott. Mert, bár tudjuk, hogy a tanítás nehéz és igényes munka, de azt is tudjuk, ki könnyítheti vagy kitől kérhetünk hozzá erőt.

A keresztyén nevelő tanítványaival való kapcsolatában az Etikai Kódex a nevelő személyiségének jellemzőire, megnyilvánulásaira, viselkedésének módjára, pedagógiai értékelésére és munkamódszereire fogalmaz meg az elvárásokat.

Személyiségének jellemzői:

- „Választott hivatását" egyben szolgálatnak tekinti.
- Tevékenysége során egész személyiségével nevel.
- Viselkedésével tanítványai számára akarva-akaratlan mindig mintát, példát jelent, akár vonzó, vagy taszító is az.
- Nem a saját népszerűségére törekszik.
- Keresztyén lelkülete áthatja szakmai tevékenységeit is.
- Igyekszik kialakítani a hivatásához elengedhetetlenül szükséges kommunikáció-készséget.
- Kiegyensúlyozott munkavégzésében erősíti a naponta olvasott ige, mely által környezetére jó hatást gyakorol.
- Nevelői mivoltát minden helyzetben megőrzi, nem fedezi a vétséget elkövető diákokat.
- Erénye: a tanórai pontosság, a rendszeresség, a kiszámíthatóság.
- Hivatását szereti, lelkesedésével tanítványait magával ragadja.
- Beszéde a személyiségformálás fontos eszköze, ezért arra törekszik, hogy mondanivalója mindig igényes legyen.
- Nem használ félreérthető kifejezéseket, beszédéből mindig komolyság, derű, megbízhatóság és törődés érezhető ki.
- Tanártársairól a diákok előtt tisztelettel beszél, családszeretetét, kifejezésre juttatja szavaiban.
- Problémamegoldásában segítségére lehet a humor is, de nem gúnyolódik.
- A megengedettől eltérő magatartáskor figyelmeztet, de nem megszégyenít.
- Elvár, empatikus, türelmes, de nem ráhagyó.
- Az oktatási helyzetekben minden lehetőséget próbál megtalálni, hogy lelkileg megérintse diákjait.
- Tudja, a tanulói különbözőségük ellenére mindegyikük fontos, segíti őket egyéni adottságaik, egyéniségük kibontakoztatásában.
- Saját tanítványát magántanítványként óradíj ellenében nem taníthatja.
- Szavai és tettei összecsengenek, hiteles nevelő tanítványai előtt.
- Viselkedésével határozott, kiszámíthatóságot teremt, egyértelmű döntéseivel következetességét erősíti, egyértelművé teszi a helyzeteket.
- Nem az igazának keresése érdekli, hanem a problémák megoldása, a továbblépés elősegítése.
- A református intézmény pedagógusa a hivatásából következő alázattal elismeri hibáit és tévedéseit, és törekszik azok kijavítására.
- Belső tartásával másokat is megerősít, kiegyensúlyozott természetével biztonságot ad, nyugalmat áraszt. Közösségének, egyházának hiteles képviselője.

Munkamódszerének jellemzői:

- Részvétele fontos része a tanórának, de nem ő a főszereplő.
- Feladatvégzését a tudás és szeretet együttesen jellemzi, de úgy, hogy a diák meg is érezze a szeretetét.

- Szükség esetén lelkigondozói feladatokat is ellát, ehhez kéri jártasabb szakemberek (pl. lelkész) segítségét.
- Tanórai tevékenységével lehetőséget kínál, hogy a tanulók kíváncsiságukat, felfedező hajlamukat megélhessék. Játékos feladataival komoly tantárgyi tartalmak megismerését segíti, megértésüket teszi könnyűvé.
- A feladatok értelmezésében és megoldási lehetőségeiben irányt mutat, de nem végzi el a munkát a diák helyett.
- Segíti, hogy a tanulók önállóan oldják meg a problémákat, ezzel önálló gondolkodásra nevel. Alkalmazott munkaformái nem lehetnek öncélúak.
- Szükség esetén megerősít vagy korrigál, bevonja tanítványait az értékelésbe, erősíti önálló ítélőképességük fejlődését.
- A diákok pedagógiai folyamatban való részvételét segíti vonzóvá tenni. Feladatkijelölésében és értelmezésében következetes.
- Odaszánó módon elegendő időt tölt a nevelési helyzetek megoldására.
- Türelmes, igény szerint több megoldási javaslattal él, keresi az újabb lehetőségeket, míg nem találja megfelelőnek az elért eredményt.

Értékelésének jellemzői:

- Tanítványait következetesen és igazságosan osztályozza.
- Ez sohasem lehet a megtorlás vagy a fegyelmezés eszköze, de a nevelő kezében, mégis komoly nevelési tényező.
- Ösztönöz, figyelembe veszi a képességeket. Munkája során számonkér, de nem követel és nem következetlen.
- Feladatok, magatartási helyzetek értékelésében, elvárásaiban következetes, az egymásra épülő tevékenységeket folyamatosan nyomon követi.
- Mindenkinek megadja a javítási lehetőséget, a teljesítményen túl figyelembe veszi a növendék erőfeszítéseit és végzett munkáját.
- Közösen próbálja a sikertelenség okait elemezni és értékelni.

Viselkedésének jellemzői:

- A szigorú szeretetet és az irgalmasságot együttesen gyakorolja.
- A jó megoldási lehetőségek megtalálásával próbálja segíteni a maga és kollégái munkáját.
- Keresi a problémás helyzetek okát, döntéseiben nem személyválogató.
- A birtokában levő ismereteket bizalmasan és titkosan kezeli, a tanítványával nem közöl reá nem tartozó tényeket.
- A nevelőtestületi üléseken elhangzottakról a határozatok kivételével senkit nem tájékoztat.
- Pedagógusi felelősségéből fakadó bizalmas információkat először az érintettel beszéli meg, ezután értesíti az ügyről az intézmény igazgatóját.
- A meglévő szempontok tudtában értékel, tervezetten cselekszik.
- Nem teheti meg, hogy kollégájával kapcsolatos panaszait kiviszi a növendékek közé.
- Kapcsolatteremtésben nyitott.
- Szolgálatkészsége nem tolakodó. Segítségét úgy kínálja fel, hogy ne legyen a kisegített számára rossz érzést keltő.
- Javaslatait választható lehetőségként fogalmazza meg, nem diktál.
- A keresztyén nevelő mértéktartó, nem rabja szenvedélybetegségnek, ilyet az intézmény nem alkalmazhat.

- Az egészséges életmódra nevelésben jó példával jár elöl, külső megjelenésében is kulturált, ápolt.
- Tanítványait a helyes megoldás megtalálására segíti.
- A keresztyén nevelő tisztában van azzal, hogy eszköz Isten kezében, s munkája eredményeiért elsősorban Neki tartozik.

A keresztyén nevelővel szembeni etikai elvárások között a külső szemlélő számára biztosan több, teljesíthetetlennek látszó szempont szerepel. De nekünk, református keresztyén nevelőknek tudnunk kell, ha az eszményit, a kinyilatkoztatottat nem is tudjuk teljesen betölteni, mindig is törekednünk kell rá.

Kívánom minden pedagógus kollégám számára, hogy ne egy kényszer behatárolta követelményrendszer, hanem egy lelki GPS által vezérelt eredményes és örömteli szolgálatot végezhessen! Amibe belefér még az újratervezés is, nem hétszer, hanem hetvenszer hétszer. De ha sikerülne is az elvárásoknak teljességben megfelelni, akkor sem felejthetjük a János evangéliumából vett idézetet, mellyel az előadásom zárom: „Nem ti választottatok engem, hanem én választottalak titeket, és én rendeltelek titeket, hogy ti elmenjetek és gyümölcsöt teremjetek…” (János 15,16).

FELHASZNÁLT IRODALOM

ETIKAI kódex a Magyarországi Református Egyház közoktatási intézményeiben dolgozó pedagógusok számára, Országos Református Tanáregyesület (ORTE), 1998.

GYŐRI L. János Dr: *Magyar Reformátusként Európában – a pedagógus szemével*, In: Református Pedagógus Identitás 1. Válogatás a Magyar Református Nevelés 2000-2008 között megjelent számaiból, Református Pedagógiai és Katechetikai Füzetek, RPI, 2008.

JOGSZABÁLY:

- 1995. évi I. törvény A Magyarországi Református Egyház Köznevelési törvénye (az 1998. évi I.; a 2005. évi II. és a végrehajtási utasítással, továbbá a 2013. évi V. tv. átfogó módosításaival egységes szerkezetben).

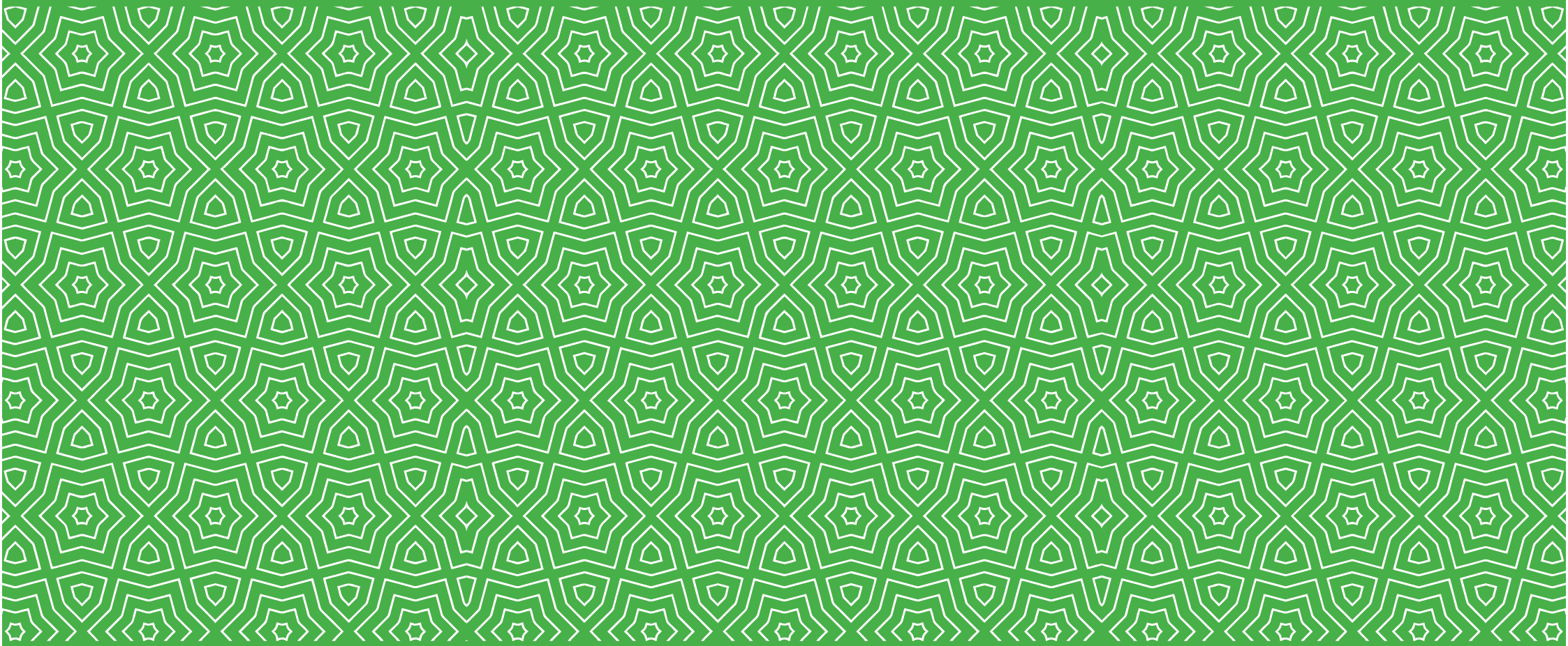
KARÁCSONY Sándor: *A magyarok Istene. A vallásos nevelésről*, Budapest, Széphalom Könyvműhely, 2004.

PAPP Kornél: *A református oktatás jövője Magyarországon. Európai kérdések - református válaszok konferencia*, Budapest, Reformátusok a Közéletben Alapítvány, 1999.

PAPP Csabáné: *A keresztyén pedagógus sajátosságai*, In: Református Pedagógus Identitás 1. Válogatás a Magyar Református Nevelés 2000-2008 között megjelent számaiból, Református Pedagógiai és Katechetikai Füzetek, RPI, 2008.

RÓZSAI Tivadar Dr: *Az egyház jövője. Tanulmányok a református keresztyén nevelés kérdéseiről*, Debrecen, Tiszántúli Református Egyházkerület, 2014.

SZENCZI Árpád Dr: *Karácsony Sándor neveléstudományi munkássága*, In: Református Pedagógus Identitás 1. Válogatás a Magyar Református Nevelés 2000-2008 között megjelent számaiból, Református Pedagógiai és Katechetikai Füzetek, RPI, 2008.

Szemle

DR. REUSS ANDRÁS

FAZAKAS SÁNDOR (SZERK.): A PROTESTÁNS ETIKA KÉZIKÖNYVE

REFORMÁCIÓ ÉS ETIKA

Igen messziről indulok, amikor a reformáció 500 éves jubileumi évében szükségesnek tartom megemlíteni, hogy az etika is hozzátartozik a reformáció nagy témáihoz. Visszatérő vád ugyanis a reformációval szemben, hogy az isteni kegyelmet hangsúlyozva elhanyagolta, fölöslegesnek tartotta, sőt lebecsülte az emberi cselekedetek milyenségének jelentőségét. De még a reformáció szenvedélyes hívei között is vannak, akik csak a hitet, esetleg csak a lelkiismeret szavát tartják fontosnak, azonban az etikai mérlegelésnek nem tulajdonítanak jelentőséget, sőt károsnak ítélik azt.

Pedig Luther a kátéiban a Tízparancsolatot magyarázta elsőként. A *Nagy kátéban* ez teszi ki a terjedelem közel felét. Melanchthon a *Loci communes* újabb és újabb kiadásaiban egyre behatóbban foglalkozott etikai kérdésekkel. S *A keresztyén tanítás rendszeré*ben Kálvin is részletesen foglalkozik a keresztyén életvitel kérdéseivel.

A kötet, amelyet most mutatunk be, református és evangélikus teológusok által közösen készített etikakönyv, ezért protestáns, egyúttal pedig – ismereteim szerint – az első ilyen.

Az a tény pedig, hogy a jubileumi évben ez a tudományos igényű kötet már a második az iskolai oktatásra tekintő és Kodácsy-Simon Eszter szerkesztésében megjelent kötet mellett, igazolja, hogy a reformáció egyházait ma is érdekli az etika és fontosnak tartják az erkölcsi kérdések tisztázását.

PROTESTÁNS

A kötet, amelyet most mutatunk be, református és evangélikus teológusok által közösen készített etikakönyv, ezért protestáns, egyúttal pedig – ismereteim szerint – az első ilyen. Ha a szerzők hátterét nem ismeri, talán nem minden olvasó fogja érzékelni, hogy éppen evangélikus vagy református szerző művét olvassa. Nem minden tanulmány tér ki arra a körülményre, hogy az általa képviselt állásponthoz miként viszonyulna a másik felekezethez tartozó szerző. Számos esetben nincs is a felekezeti identitásból adódó különbség. Más esetekben a református szerző a nézőpontokat differenciáltan megismertetve ha-

tározott erőfeszítést tesz az eltérő hangsúly vagy háttér bemutatására. A tanulmányok írói a szerkesztő vezényletével mindenesetre nemcsak papíron, hanem a szerzői gárda konzultációs találkozásaival a hátuk mögött, együtt lépnek az érdeklődő közönség elé.

KÉZIKÖNYV

A szerkesztő nem a protestáns egyházak erkölcsi hagyományainak történeti rekonstrukcióját vagy etikai rendszerek monografikus igényű bemutatását tűzte feladatként maga elé. A cél nem a történeti visszatekintés, nem a protestáns etika történetének bemutatása. A cél – és ha ennél kisebb a követelmény, akkor persze nem is érdemes foglalkozni vele –, a cél sokkal inkább az előretekintés azzal a felelősséggel, hogy „be kíván avatkozni a világ rendjébe, az emberi társadalom együttélésének alakításába, miközben a társadalmi erőkkel és a tudomány eredményeivel keresi a konstruktív párbeszéd lehetőségét az ember méltóságának leginkább megfelelő életfeltételek és struktúrák kialakítása érdekében.” (16) S bár az etikát az egyéni véleményekkel szokták azonosítani, mindezt azzal az igénnyel kívánja tenni a szerkesztő Fazakas Sándor, hogy közben sikerül a hitelesség és az igazság igényének is megfelelni. (19)

A 460 oldalas terjedelem sem engedi meg, hogy az etika általános és mai kérdéseinek mindegyikét tárgyalni lehessen. Ezért nem enciklopédia vagy lexikon a kötet műfaja, hanem kézikönyv, ami azt jelenti, hogy számos fontos kérdés érintése mellett alapvető megfontolások, szempontok és érvek kifejtését tarthatjuk kezünkben, amelyek – miközben egyetértést és elfogadást remélnek – hozzájárulhatnak az egyén etikai álláspontjának tisztázásához és etikai döntéseinek meghozatalához.

Ezért nem enciklopédia vagy lexikon a kötet műfaja, hanem kézikönyv, ami azt jelenti, hogy számos fontos kérdés érintése mellett alapvető megfontolások, szempontok és érvek kifejtését tarthatjuk kezünkben, amelyek – miközben egyetértést és elfogadást remélnek – hozzájárulhatnak az egyén etikai álláspontjának tisztázásához és etikai döntéseinek meghozatalához.

A TANULMÁNYOK

Fazakas Sándor tanulmánya – *A protestáns etika feladata, alapjai, hagyományai és az erkölcsi meggyőződés kialakítása* – általános etikai bevezetés, amely a meghatározó kérdéseket tisztázza. Tömören minden megtudható benne arról, hogy mi az etika, melyek a protestáns etika sajátosságai, és mi az az út, amelyen végighaladva eljuthatunk a felelős döntésig és cselekvésig.

Mai és történeti, a bibliai és filozófiai illusztrációkkal színezett Visky S. Bélának *A beszéd etikájá*val foglalkozó tanulmánya, amelyet olvasva nem fogjuk elhárítani a kutatók véleményét, akik hazugságtársadalomnak mondják a mi világunkat. Ebben élünk, amelyben sok jelenségről esik szó a médiaetika követelményeitől kezdve az elektronikus médiafelületekre írt posztokig, és amelyből nem hiányoznak olykor a palást fedezékében előforduló hazugságok sem.

A képi megjelenítés etikája – Rácsok Gabriella tanulmányának első hallásra szokatlan címe azzal a változással foglalkozik, hogy

míg korábban a képek csupán értelmezték a valóságot, úgy a jelen posztmodern kultúrában inkább birtokolják azt, mivel sok esetben csak a képeken keresztül tapasztaljuk meg a valóságot, mindeközben pedig a jelek (képek) és közvetítők (médiumok) kiszolgáltatottjává válunk.

Nem soha és sehol megvalósult álmokat szövögetni, hanem a valósággal számot vetni –, ezt teszi Kovács Krisztián *A házasság, a család és a szexualitás etikáját* tárgyalva. Ebben az összefüggésben javasolja, hogy a szeretet alapelvéről, az intimitás ajándékáról és a hűség struktúrájáról beszéljünk.

Orosz Gábor Viktor *A születés és a halandóság etikájáról* értekezik. Olyan erkölcsi kérdéseket érint többek között, mint a prenatális diagnosztika, az asszisztált reprodukció, az abortusz, az abortusztabletta, a klónozás és az eutanázia.

A *Környezetetika* Béres Tamás szerint olyan téma, amelyet nem az etikában, hanem a dogmatikában is kellene tárgyalni. Ez akkor már ökoteológia. A környezet helyzetét sok ember és sok szakember is riasztónak ítéli. Egyik kérdése, hogy a helyzet súlyosságára való tekintettel a háborús veszedelem metaforáját kell-e használni, hogy felrázzuk a közvéleményt és a felelős politikusokat. Fontos megállapítása, hogy az emberi tevékenység és a természeti környezet viszonya megfordíthatatlan, mert anyagi forrásaival és szellemileg felfogható mintáival a természeti környezet ad lehetőséget a civilizációs környezet létrehozására és kialakítására.

A szó szoros értelmében Ádámtól és Évától indul Kodácsy Tamás, amikor *A technika etikája* vizsgálata során az első emberpár ágyékkötőjét, mint a rejtőzködés, Nóé bárkáját, mint az alkalmazkodás, Bábel téglaját, mint a gyártás (építkezés), Mózes botját, mint a vezérlés (irányítás), Péter és András hálóját, mint az együttműködés szimbólumát veszi segítségül a technika, nemcsak a mai, hanem a jövőbeli, majd a még ezután elterjedő technika világának etikai elemzéséhez. Ez az öt bibliai technikai szimbólum elgondolkodtató értelmezési és értékelési keretet kínál a különböző problémák tárgyalásához. A múltra tekintés emlékeztet, hogy a technikához viszonyulás ősi emberi kérdés. A jövőbe tekintés pedig arra, hogy ma még legfeljebb csak sejthetjük, milyen kihívásokkal kell majd egykor szembenéznie az emberiségnek.

Szabó B. András *A gazdaság etikája* tárgyalásában a protestáns gyakorlatot annak a nehéz, de izgalmas útnak a választásával jellemzi, hogy az ember a saját személyén belül próbál egyesíteni két, egymás ellen feszülő magatartást: az egyik a gazdasági erő megszerzésére törekvés, a másik a mértékletesség. Megengedett a gazdasági erő, de célhoz és magatartáshoz kötött. A mértékletesség nem önmagában erény, hanem szintén célhoz kötött. Az anyagi javaknak feladatuk van az embertársra, a közösségre tekintettel. Ez a józan felelősségvállalás – írja Szabó B. András – a gazdasági siker célja.

A közélet etikája, benne részletesen az egyház és állam viszonya, Borsi Attila tanulmányának témája. Míg a 20. század politikai teológiája inkább kritikai funkciót kívánt betölteni, addig a nyilvános teológia, s ebből következően annak etikai reflexiója inkább arra épít, hogy a keresztyén gondolkodás és így az egyház is rendelkezik egy olyan általános érvényű üzenettel, amely mindenki számára jelentőséggel bír. Ugyanakkor azt is látnunk kell – hangsúlyozza a szerző –,

hogy a nyilvános teológia is rejt magában kritikai funkciót, de csak ezen az alapon.

A kötetnek sajátos és az etikai kérdések átfogó tárgyalásában ritkán szereplő témája *Az egyházi szolgálatok etikája.* Füsti-Molnár Szilveszter szerint az átmenetiség korában a hagyományos etikai értékrend számos ponton komoly megmérettetés alatt áll, amely alól az egyházi szolgálatok sem tekinthetők kivételnek.

Tudva, hogy az egyházi szolgálatokban a küldetés iránt elkötelezett keresztyén emberek is nemegyszer kerülnek krízisbe olyan területeken, mint a kommunikáció, a prédikáció etikai összefüggései, az őszinteség, az igazmondás, a titoktartás, a pozíció, a hatalom, a hivatal etikája, az anyagiak, a kapcsolatok, a házasság, a szexualitás, a család, az önértékelés, a döntéshozatal, céljaik megfogalmazása, vagy éppen a kötelezettségek teljesítése, és még hosszasan lehetne folytatni a sort.

A problémák súlyosságát nem írja le részletesen. A kérdéskomplexumot annak a reformátori hagyománynak a nyomdokain haladva tárgyalja, amely az etikai kérdések megoldását is inkább a dogmatikai tisztánlátástól várja. Remélhető, hogy ez a tárgyalási mód olyan diszkussziókra ösztönöz, amelyekben a résztvevők konkrét kérdésekre keresnek konkrét válaszokat.

Az eszkatológia, a megígért és várt új világ szempontja az eddigi fejezetekben is megjelent. Azonban Fazakas Sándor bevezető fejezete után Németh Tamás záró fejezetének – *Reménység és felelősség. Hogyan fejeződik ki evangéliumként az evangélium a keresztyén etikában?* – ez a fő témája. A keresztyén hit és etika nem a jelenből néz a jövőbe, hanem a jövőből a jelenbe. A jövendőt nem a jelenből extrapoláljuk, hanem anticipáljuk a jövőt a jelenben. Jézus igehirdetését is átjárja ez a proleptikus vonás. Amikor tanít, amikor gyógyít, előrehozza mindazt, ami az Isten jövendője, megteszi ma azt, bár csak jelként, aminek holnap kellene jönnie. A keresztyén etika így figyelmeztet arra, hogy összhangban kell lennie mindannak, amit megtehetünk, azzal, amit még meg szabad tennünk. Figyelmeztet arra, hogy ami nem hitből van, az bűn, ami nem Istentől kapott feladata az embernek, az emberiségnek, amire nincsen mandátuma, azt nem szabad cselekednie, amire pedig van, arról számot kell adnia – olvassuk Németh Tamás tanulmányában.

A kötet függelékében névmutató, tárgymutató, a bibliai helyek mutatója, és a kötet szerzőinek bemutatása található. A szerkesztő és a két kiadó, a Kálvin Kiadó és a Luther Kiadó együtt ezzel adta bizonyságát, hogy komolyan veszi, hogy a kiadvány kézikönyv, amelyet nemcsak egyszer elolvasnak, hanem időről időre kézbe vesznek és forgatnak.

Kívánom, hogy a kötet olvasása nyomán minél többen legyenek az etika és az erkölcs kérdéseiben kritikusok, de önkritikusok is. Segítsen ez a könyv, hogy a közkedvelt és sokszor elvárt deklaratív állásfoglalásokba szövődjék bele minél több argumentatív, elgondolkodtató és mérlegelő elem. Történjék mindez úgy, hogy nem távolodunk Jézustól, hanem hozzá is egyre közelebb kerülünk és követjük őt.

ADATOK

Budapest, Kálvin Kiadó – Luther Kiadó, 2017 (460 old.) ISBN 978-963-558-381-2 (Kálvin Kiadó). ISBN 978-963-380-107-9 (Luther Kiadó).

Az ismertető megjelent az Igazság és Élet 2017/3. számában.

E SZÁMUNK SZERZŐI

Szontagh Pál
a Református Pedagógiai Intézet igazgatója, a Károli Gáspár Református Egyetem oktatója, doktorandusz hallgatója

Dr. Tomka János Ph.D.
Károli Gáspár Református Egyetem főiskolai tanára, az AT-RIUM Kft vezetési szakértője, mentora

Pinczésné Dr. Palásthy Ildikó Ph.D.
a Debreceni Református Hittudományi Egyetem tanszékvezető főiskolai tanára, a DRHE Felnőttképzési Központ központvezetője

Csernaburczky Ferenc
az Irinyi János Református Szakgimnázium, Szakközépiskola és Diákotthon igazgatója, az Országos Református Tanáregyesület elnöke

Szakál Ferenc Pál
a Nagykőrösi Kossuth Lajos Általános Iskola igazgatóhelyettese, a Nemzeti Pedagógus Kar Országos Elnökségének tagja

Prof. Dr. Reuss András Ph.D.
az Evangélikus Hittudományi Egyetem professor emeritusa

„CREED AND PROFESSION”

EDITORIAL PREFACE
Pál SZONTAGH

STUDIES
Dr. Ildikó PINCZÉSNÉ PALÁSTHY Ph.D., *The professionality of teachers*
Dr. János TOMKA Ph.D., *Whether you need ethics to teach?*
Pál SZONTAGH, *Morality, law, professional ethics, pedagogical ethics – with Protestant outlook*

WORKSHOP
Ferenc Pál SZAKÁL, *Expectations of teachers based on Act CXC of 2011 on Public Education*
Ferenc CSERNABURCZKY, *Ethical expectations of teachers in Reformed public education*

REVIEW
Dr. Sándor FAZAKAS (ed.), *Handbook of Protestant ethics* (Prof. Dr. András REUSS Ph.D.)

Magyar Református Nevelés
református pedagógiai folyóirat
Megjelenik elektronikusan, évente 4 szám. Letölthető: http://refpedi.hu/mrn
ISSN: 1585-7565

Kiadja a Református Pedagógiai Intézet (RPI)
1042 Budapest, Viola utca 3-5.
www.refpedi.hu

Felelős kiadó: Református Pedagógiai Intézet Igazgatója
Főszerkesztő: Szontagh Pál

A folyóirat szakértői lektorálási folyamatot követően jelenik meg. Ennek során egy külső és egy belső lektor (szerkesztőbizottsági tag) véleményezi a beküldött tanulmányt és javasolja a megjelentetését. A szerkesztőbizottság tagjai az MRE elismert, PHD fokozattal rendelkező szakemberei pedagógiai vagy katechetikai, valláspedagógiai területeken.

A szerkesztőbizottság tagjai:
Pedagógiai tanulmányok lektorai:
Dr. Szenczi Árpád, KRE-TFK
Dr. Pompor Zoltán, MRE
Drs. Szontagh Pál, RPI

A valláspedagógiai tanulmányok lektorai:
Dr. Siba Balázs, KRE-HTK
Szabóné Dr. László Lilla, PRTA
Dr. Szászi Andrea, RPI

Szerkesztőbizottsági titkár, olvasószerkesztő: Bajnokné Vincze Orsolya
Tördelő: Rezessy Szabolcs

A korábbi évfolyamok számai és a közlési feltételek az RPI honlapján elérhetőek.
A szerkesztőség fenntartja a jogot a kéziratok nyelvi-stiláris javítására, a szerkezeti elemek egységesítésére, a logikai hibák korrigálására és a tipográfia kialakítására.
Az egyes közlemények tartalmáért a szerző a felelős.

© Református Pedagógiai Intézet, 2017